

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
PSICHOLOGIJOS KATEDRA

Birutė Jurgaitytė

Edukologijos magistrantūros studentė

**VAIKŲ IR PAAUGLIŲ VAIZDINIO IR KŪRYBINIO MĄSTYMO
IŠRAIŠKA PIEŠINIUOSE**

Magistro darbas

Mokslinė vadovė
prof. habil. dr. Danguolė Beresnevičienė

Šiauliai, 2008

Darbas originalus .....Birutė Jurgaitytė
(studento parašas)

TURINYS

SANTRAUKA	2
SUMMARY	3
ĮVADAS	4
1. VAIZDINIO IR KŪRYBINIO MĄSTYMO BEI UGDYMO DAILĖS RAIŠKOS PRIEMONĖMIS YPATUMAI	7
1.1. Mąstymo proceso samprata ir ypatumai	7
1.2. Vaizdinio mąstymo samprata ir ugdymo ypatumai	11
1.3. Kūrybinio mąstymo samprata ir ugdymo ypatumai	15
1.4. Ugdymas dailės raiškos priemonėmis.....	20
1.4.1. Ugdymas pedagoginėje dailės terapijoje	20
1.4.2. Spalvų ypatumai piešinyje	22
1.4.3. Piešinių, piešimo metodikos privalumai	24
2. TYRIMO METODIKA IR ORGANIZAVIMAS	28
3. TYRIMO REZULTATAI IR JŲ ANALIZĖ	31
3.1. Vaizdinių sąvokų abstraktumo palyginimas	31
3.2. Vaizdinių sąvokų spalvinės išraiškos palyginimas	33
3.2.1. Sąvokos „džiaugsmas“ spalvinės išraiškos palyginimas	33
3.2.2. Sąvokos „liūdesys“ spalvinės išraiškos palyginimas	36
3.2.3. Sąvokos „kaltė“ spalvinės išraiškos palyginimas	39
3.2.4. Sąvokos „gėda“ spalvinės išraiškos palyginimas	41
3.2.5. Sąvokos „baimės“ spalvinės išraiškos palyginimas	44
3.2.6. Sąvokos „pyktis“ spalvinės išraiškos palyginimas	47
3.3. Kūrybinio mąstymo rodiklių palyginimas	49
3.4. Ryšiai tarp amžiaus ir vaizdinio mąstymo abstraktumo bei spalvinės išraiškos	51
3.5. Ryšiai tarp amžiaus ir kūrybinio mąstymo rodiklių bei spalvinės išraiškos.....	58
3.6. Ryšiai tarp amžiaus, vaizdinio ir kūrybinio mąstymo rodiklių	60
IŠVADOS	61
REKOMENDACJOS	63
LITERATŪRA	65
PRIEDAI	71

SANTRAUKA

VAIKŲ IR PAAUGLIŲ VAIZDINIO IR KŪRYBINIO MĄSTYMO IŠRAIŠKA PIEŠINIUOSE

Magistro darbas

Tyrimo aktualumas. Vaizdinis ir kūrybinis mąstymas sudaro jaunosios kartos ugdymo pagrindą ir yra viena iš šiuolaikinio ugdymo sudedamųjų dalių. Todėl sparčiai besikeičiančiame pasaulyje vis aktualesnė tampa vaizdinio ir kūrybinio mąstymo ugdymo problema.

Tyrimo objektas. Vaikų ir paauglių vaizdinis ir kūrybinis mąstymas.

Tikslas - nustatyti vaikų ir paauglių vaizdinio ir kūrybinio mąstymo ypatumus.

Tyrimo metodika: vaizdinio mąstymo abstraktumo lygio nustatymas remiantis D. Jurkšaitės (1982) tyrimo metodika; „Neegzistuojančio gyvūno“ piešimo testas pagal M.N. Dukarevič parengtą metodiką (cit. pagal Vengerį, 2007); kūrybinio mąstymo rodiklių (originalumas, detalumas, gausumas) nustatymas pagal J. P. Guilford (cit. pagal Grakauskaitę – Karkockienę, 2002) metodiką; matematinės statistikos metodai: koreliacinė analizė, Stjudento (t) kriterijus.

Tyrimo metodologija. Darbe remiamasi humanistine psichologija ir edukologija. R. Arnheimo, N. M. Grendstado, J. P. Guilfordo koncepcijomis, C. R. Rodžerso, A. Maslow teorijomis.

Tyrimo imtis - 255 respondentai, priklausantys dviems amžiaus grupėms: 179 vaikai (7 - 11 metų - pradinio mokyklinio amžiaus vaikai) ir 76 paaugliai (12 – 15 metų – jaunesnieji paaugliai).

Pirmame darbo skyriuje, remiantis moksline literatūra, yra nagrinėjami vaizdinio ir kūrybinio mąstymo bei ugdymo dailės raiškos priemonėmis ypatumai. *Antrame skyriuje* pristatoma tyrimo metodika ir organizavimas. *Trečiame skyriuje,* pateikiami tyrimo rezultatai apie vaikų ir paauglių vaizdinio ir kūrybinio mąstymo ypatumus.

Tyrimas patvirtino hipotezes, kad paauglių vaizdinio mąstymo abstraktumo lygis didesnis nei vaikų; paauglių kūrybinis mąstymas yra labiau išlavėjęs nei vaikų.

Atlikus tyrimus nustatyta, kad didėjant amžiui ne tik lavėja kūrybinis mąstymas ir didėja vaizdinio mąstymo abstraktumo lygis, bet ir spalvos, išreiškiant vaizdinio mąstymo sąvokas, įgauna simbolinę prasmę.

SUMMARY

EXPRESSION OF VISUAL AND CREATIVE THINKING IN CHILDREN AND TEENAGERS' DRAWINGS

Master's Degree Thesis Paper

Research importance. Visual and creative thinking is a part of completely developed personality comprising the foundation of young generation education and is one of the modern education elements. In the rapidly changing world visual and creative thinking educational problem becomes highly important.

Research subject. Children and teenagers' visual and creative thinking.

The aim is to determine the children and teenagers' visual and creative peculiarities.

Research methodology: visual abstraction level establishment on the basis of D. Jurkšaitė (1982) research methodology; "Not existing animal" drawing test according to M. N. Dukarevič prepared methodology (quotation according to A. Vengeris, 2007); creativing thinking indicators (originality, details, luxuriance) establishment according to J. P. Guilford (quotation according to D. Grakauskaitė – Karkockienė, 2002) methodology; mathematical statistics methods: correlation analysis, Student (t) criteria.

Research methodology. This thesis paper is based on humanist psychology and educology. R. Arnheim conception, N. M. Grendstad conception, J. P. Guilford conception, C. R. Rodgers, A. Maslow theories.

The thesis paper involves 255 respondents from two age groups: 179 elementary school children (7 – 11 years old) and 76 junior teenagers (12 – 15 years old).

The first chapter of the paper analyses visual and creative thinking and educational peculiarities based on art expression means. *The second chapter* presents research methodology and organization. *The third chapter* gives research results about children and teenagers' visual and creative thinking peculiarities.

The research hypothesis shaped is confirmed that teenagers' visual thinking abstraction level is larger than children's; teenagers' creative thinking is more developed than children's.

Having made the research it is set, that with growing age children do possess not only more developed creative thinking and visual thinking abstraction level, but also their colours get symbolic meaning when expressing visual thinking conceptions.

IVADAS

Aktualumas. „Lietuva įžengė į itin sparčios kaitos, kupiną naujų iššūkių amžių. Jis kelia naujus reikalavimus ir asmeniui, ir visuomenei, kartu - ir juos ugdančiai švietimo sistemai. <...> Atsakydamas į dabarties iššūkius, Lietuvos švietimas siekia ugdyti <...> savarankišką, atsakingą, visą gyvenimą, savo gebėjimus, tobulinti pajėgiantį asmenį“ (Švietimo gairės, 2002, p. 10, 83).

A. Barbiusas teigia, kad „Mokykla – tai dirbtuvė, kur formuojamas augančios kartos mąstymas; reikia ją tvirtai laikyti rankose, jeigu nenori paleisti iš rankų ateities“ (Voroncovas, 1990, p. 133). Vaizdinio ir kūrybinio mąstymo ugdymo problema yra aktuali šiuolaikinėje, besikeičiančioje Lietuvos mokykloje. Kai nuolat kinta mus supanti aplinka, atsiranda vis naujesnės technologijos, kurios keičia vaikų, paauglių gyvenimo būdą, pasaulėžiūrą, mokymosi įpročius.

Dažnai ugdytinių vaizdinis ir kūrybinis mąstymas slopinamas elgesio ar gyvenimo būdą nusakančiomis taisyklėmis, „rėmais“, stereotipais, kurie slopina vaikų ir paauglių fantazijas, įvairius vaizduotės prasimanymus, kūrybinį mąstymą ir kūrybiškumo saviraišką.

Pagal A. Maslow (2006), jei nebūtų slopinančių jėgų, kiekvienas žmogus demonstruotų spontanišką kūrybingumą, kuris priklauso nuo ugdymo. Pagal Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrąsias programas, kūrybiškumas yra vienas svarbiausių ugdymo tikslų (Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos (I – IX kl.), p. 19).

„Daugelį trūkumų, kuriuos pastebime mūsų kultūros vyraujančiose tendencijose, geriausiai galima paaiškinti kūrybiškumo stoka“ (Rodžersas, 2005, p. 310). C. R. Rodžersas (2005, p. 311) teigia, kad kūrybiškumo procesas, sąlygos, kuriomis šis procesas vyksta, ir jo skatinimo būdų tyrimai yra neaprastai svarbūs. „Humanistai teigia, kad asmenybė auga visą gyvenimą, vis iš naujo atradama savo gebėjimus bei galimybes“ (Beresnevičienė, 2003, p. 26).

Pagal Arnheimą vaizdinio mąstymo lavinimas yra svarbi intelekto dalis (cit. pagal Beresnevičienę, 1996). O Dž. Briuneris neįvertino vaiko raidos svarbos bei „intelektinio augimo“ proceso ir teigė, kad vaizdinis mąstymas reikalingas mažam vaikui, kol jis išmoksta kalbėti, vėliau jis tampa nebereikalingu (cit. pagal Beresnevičienę, 1995 b, 22).

Kaip teigia N. M. Grendstad, vaizduotė veikia motyvuojančiai – jos dėka apima noras geriau išmokti naujų dalykų, o pastebėję spragas siekiame jas „užlopyti“. Ir svarbiausia tai, kad „Ugdymo ir mokymosi situacijose mes sąmoningai ir tikslingai naudojames vaizduote tam, kad kažką atrastumėme, geriau suprastumėme ir įsigilintumėme į tai, su kuo dirbame“ (Grendstad,

1996, p. 64).

Sparčiai kintančiame pasaulyje ir naujų technologijų amžiuje vis aktualesnė tampa vaizdinio ir kūrybinio mąstymo ugdymo problema. Todėl šis tyrimas yra skirtas išanalizuoti vaizdinio ir kūrybinio mąstymo ypatumus bei apibendrinti įvairių mokslininkų sukauptą patirtį.

Tyrimo problema. Lietuvoje trūksta tyrimų, kuriuose būtų lyginami vaikų ir paauglių vaizdinio ir kūrybinio mąstymo ypatumai.

Tyrimo objektas - vaikų ir paauglių vaizdinis ir kūrybinis mąstymas.

Tyrimo hipotezės:

1. Tikėtina, kad paauglių vaizdinio mąstymo abstraktumo lygis didesnis nei vaikų.
2. Tikėtina, kad paauglių kūrybinis mąstymas yra labiau išlavėjęs nei vaikų.

Tikslas. Nustatyti vaikų ir paauglių vaizdinio ir kūrybinio mąstymo ypatumus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti vaizdinio ir kūrybinio mąstymo ir ugdymo ypatumus mokslinėje edukologinėje ir psichologinėje literatūroje.
2. Palyginti vaikų (7-11 metų) ir paauglių (12-15 metų) bei mergaičių ir berniukų vaizdinių sąvokų („džiaugsmas“, „pyktis“, „baimė“, „liūdesys“, „kaltė“, „gėda“) abstraktumo lygį.
3. Palyginti vaikų (7-11 metų) ir paauglių (12-15 metų) bei mergaičių ir berniukų vaizdinių spalvinę išraišką, pasitelkiant sąvokas: „džiaugsmas“, „pyktis“, „baimė“, „liūdesys“, „kaltė“, „gėda“.
4. Palyginti vaikų (7-11 metų) ir paauglių (12-15 metų) bei mergaičių ir berniukų kūrybinio mąstymo ypatumus, naudojant „Neegzistuojančio gyvūno“ piešimo metodiką.
5. Nustatyti ryšius tarp vaikų, paauglių amžiaus ir vaizdinio, kūrybinio mąstymo rodiklių bei spalvinės išraiškos.
6. Pateikti rekomendacijas pradinių klasių ir dailės mokytojams.

Tyrimo metodologija. Darbe remiamasi: humanistinės pedagogikos teorija, kad mokymasis turi ugdyti asmenybę ir sudaryti sąlygas jos saviraiškai; N. M. Grendstado koncepcija, „kad mokyti - tai atrasti“ ir „tik mes patys galime atrasti – sau patiems“ (Grendstad, 1996, p. 14); J.P. Giulfordo koncepcija, kad kūrybiškumas yra gebėjimas atrasti

naują; R. Arnheimo koncepcija, kad vaizdinio mąstymo lavinimas yra svarbi intelekto dalis; C. R. Rodžerso teorija, kuri atveria individui laisvę galvoti, jausti, išreikšiant save ir savo gebėjimus, t.y. besąlygiškas savęs priėmimas ir atvirumas išgyvenimui. Ir kiekvienas išgyvenimas vertinamas pagal tai, ar padeda asmenybei tobulėti; Maslow teorija, kad kiekvienas žmogus yra vieninga, unikali, organizuota, esanti nuolatiniam tapse visuma. Ir kiekviena asmenybė gali save realizuoti, būti kūrybiška įvairioje veikloje, bendraudama su kitais žmonėmis, nes žmogaus prigimtyje slypi kūrybiškumas. Ir kitais humanistinės psichologijos ir edukologijos ugdymo principais.

Tyrimo metodai:

1. Mokslinės literatūros analizė.
2. Piešinių analizė.
3. Lyginamoji analizė.
4. Skersinio pjūvio metodas.
5. Aprašomoji statistika.
6. Matematinės statistikos metodai: koreliacinė analizė, Stjudento (t) kriterijus.

Duomenys apdoroti taikant SPSS 11.0 (Statistical Package for the Social Science) for Windows, Microsoft Excel kompiuterines programas.

Tyrimo imtis. Tiriamąją imtį sudarė 255 respondentai, priklausantys dviems amžiaus grupėms: 179 vaikai (7 - 11 metų - pradinio mokyklinio amžiaus vaikai) ir 76 paaugliai (12 – 15 metų – jaunesnieji paaugliai).

Tyrimo organizavimo etapai:

I etapas. 2007 m. balandžio - gegužės, rugsėjo - gruodžio mėnesiais atlikti tyrimai vaizdinio ir kūrybinio mąstymo nustatymui.

II etapas. Apdoroti tyrimo rezultatų duomenys, suformuotos išvados bei parengtos rekomendacijos.

Darbo reikšmingumas. Šiame darbe siekiama atskleisti vaikų ir paauglių vaizdinio ir kūrybinio mąstymo ypatumus, ryšius, naudojant, analizuojant įvairių mokslininkų sukauptą patirtį ir šio tyrimo rezultatus. Tai padės atskleisti vaizdinio ir kūrybinio mąstymo būtinumą šiuolaikinėje mokykloje.

Darbo struktūra. Darbą sudaro įvadas, 3 skyriai, išvados rekomendacijos, literatūros sąrašas, 45 priedai. Darbe pateikiama: 49 lentelės, 40 paveikslų.

1. VAIZDINIO IR KŪRYBINIO MĄSTYMO BEI UGDYMO DAILĖS RAIŠKOS PRIEMONĖMIS YPATUMAI

1.1. Mąstymo proceso samprata ir ypatumai

Žymus XVII a. prancūzų filosofas, matematikas ir fizikas R. Dekartas teigė, kad „norint išmokyti mąstyti, reikia mąstyti“ (Janonis, 1994, p. 3). Pasak J. Janonio, netgi menką išsilavinimą turintys žmonės mąstymo dėka tampa ne tik protingi, bet ir išmintingi. Ir visai nesvarbu, kokioje srityje žmogus mokydamasis yra priverstas daugiau ar mažiau mąstyti, nes mąstymo dėka vystosi jo proto sugebėjimai. Taigi protinis vystymasis vyksta žinių įsisavinimo procese ir reikalauja didelių mąstymo pastangų ir kūrybiškumo (Markevičienė, Matulienė, 2005).

Tad neabejotinai svarbu yra ugdyti mokinių mąstymą ir kuo daugiau dėmesio skirti mąstymo, protinės veiklos, savarankiškumo įgūdžių ugdymui. J. Janonis (1994) teigė, kad „norint išmokyti mąstyti, reikia praktiškai veikti, bet norint protingai veikti reikia mokėti mąstyti“ (Janonis, 1994, p. 6). O mąstydamas žmogus savo mintyse sudaro įvairius minčių derinius, panaudoja turimas žinias apie įvairiausius dalykus iš savo patyrimo.

Mąstymo objektas yra tyrinėjamas daugelio mokslų, pvz.:

1. Filosofijos, kuri tyrinėja gamtos, visuomenės ir mąstymo raidos visuotinius dėsnius.
2. Pažinimo teorijos, kuri tyrinėja visas psichines veiklos rūšis, susijusias su mąstymu, žinojimu ir atmintimi.
3. Logikos, tiriančios priimtinius samprotavimų būdus.
4. Psichologijos, kuri tiria tai, kaip, kokiomis kategorijomis, operacijomis, formomis, mąsto žmogus, subjektas.
5. Aukštosios nervinės veiklos fiziologijos, tyrinėjančios, kaip veikia smegenų mechanizmai mąstant.
6. Estetikos, nagrinėjančios meninę mąstymo formą.
7. Kalbotyros, tyrinėjančios ryšius tarp kalbos ir mąstymo jų istorinėje raidoje.
8. Kibernetikos, kurios tikslas techniškai modeliuoti logines operacijas.
9. Sociologijos, tyrinėjančios mąstymo raidą, susijusią su visuomenės socialine struktūra ir t.t..

A. Lukas (1983, p. 6) teigė, kad neįmanoma sukurti logiškai nepriekaištingo mąstymo

apibrėžimo ir ši sąvoka „iki galo neišsemiama“, nes „mes atsiduriame tarpusavyje susijusių apibrėžimų ratė“. Mąstymas:

- „tai smegenų produktas, o smegenys materialus mąstymo pagrindas“ (Lukas, 1983, p. 6).
- tai „jutimais nepažįstamų tikrovės daiktų ar reiškinių bei sudėtingų santykių pažinimo procesas“ (Jackevičius, 1994, p. 70).
- „tai psichinis procesas, kurio produktas – netiesioginis, apibendrintas pasaulio vaizdas žmogaus smegenyse“ (Kaffemanas, 2001, p. 6,)
- „tai proto veikla susijusi su informacijos supratimu, apdorojimu bei perteikimu“ (Myers David G., 2000, p. 323).
- „tai netiesioginis ir apibendrintas daiktų ir reiškinių esminių savybių, santykių, tarpusavio ryšių pažinimas“ (Zambacevičienė, Dapkevičienė, 2007, p. 33).
- „tai betarpiškai susijęs su kalba socialiai sąlygotas psichinis procesas, analizės ir sintezės būdu apibendrintas tikrovės atspindys, kurio paskirtis yra atskleisti kažką naujo“ (Markevičienė, Matulienė, 2005, p. 63).
- pagal O. Kiulpe, „mastymas – tai vidinis veiksmas (aktas), psichinis procesas, kurio neįmanoma paaiškinti nei logikos, nei asociacijų dėsniais“ (Kaffemanas, 2001, p. 10).
- pagal C. G. Jungą – tai pasaulio suvokimas per intelektą; „jis suteikia daiktams vardus“ (Fürst, 1998, p. 112).

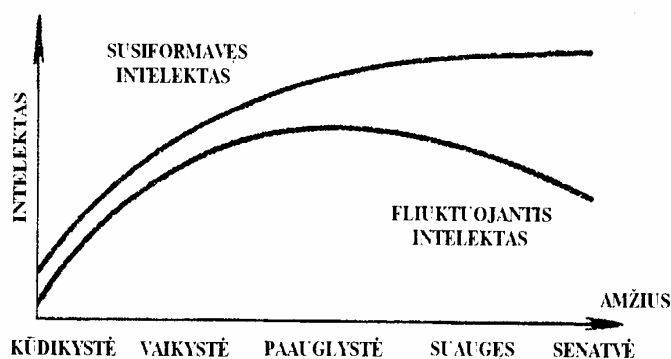
Pagal J. Piaget kognityviosios raidos modelį, intelektinė raida turi 4 pagrindines stadijas ir jų raida nuosekli (Žukauskienė, 1996, p. 63; D. Beresnevičienė, 1995 b, p. 20; D. Grabauskienė, 2000, p. 19):

1. Sensomotorinė stadija (0 - 2 m. amžiaus) – vaikas pradeda prisiminti ir įsivaizduoti (protinė reprezentacija). Šiam amžiui būdingas laipsniškas įgimtų ir nevalingų reakcijų perėjimas prie protinių veiksmų.
2. Ikioperacinė (arba priešoperacinė) stadija (apie 2 – 6 m. amžiaus) – vaikas naudoja simbolinę mąstymą, taip pat ir kalbą. Vyksta vaiko elgesio pokyčiai: priklausomai nuo veiksmų, keičiasi tų minčių reprezentavimas mintyse.
3. Konkrečiųjų operacijų stadija (apie 7 – 11 m. amžiaus) – vaikas supranta ir taiko logines operacijas ir principus savo patirčiai ir suvokimams paaiškinti. Jis geba kintančioje aplinkoje išvėlgti pastovius dalykus, klasifikuoti, grupuoti objektų sistemas įvairiais aspektais. Nors ir tobulėja vaiko mąstymas, bet

galimybės protauti ribotos.

4. Formaliųjų operacijų stadija (12 ir daugiau metų) – paauglys arba suaugęs geba mąstyti abstrakčiomis sąvokomis. Paauglys mintyse sugeba atlikti pažintinius veiksmus, kurie nereikalauja tiesioginio kontakto su daiktas ar konkrečiomis situacijomis.

„Kad vaikas pasiektų konkrečių operacijų stadiją, jis privalo praeiti pirmąsias dvi“ (Grabauskienė, 2000, p. 19). J. Piaget teigė, kad pasiekus formaliųjų operacijų stadiją, tolimesnės struktūrų raidos nebūna. O R. B. Cattell ir J. Horn, priešingai J. Piaget, teigė, kad intelekto plėtojimasis trunka visą gyvenimą, ir išskyrė dvi intelekto rūšis: fliuktuojantį (kintantį), susiformavusį (stabilų) (žr. 1 pav.) (Beresnevičienė, 1995 b, p. 21). Kintantis intelektas apima trumpalaikę atmintį, mąstymo greitį, sugebėjimą erdvėje įsivaizduoti objektą, padeda spręsti naujas, neįprastas problemas. Šis intelektas, paauglystėje pasiekęs viršūnę, pradeda tolydžiai kristi. O susiformavęs intelektas plėtojasi visą gyvenimą, apima gebėjimus, kurie priklauso nuo patirties ir su amžiumi plėtojasi (pvz. gebėjimas apibrėžti sąvokas, vartoti savo patirtyje sukauptas žinias) (Beresnevičienė, 1996).

1 pav. Intelekto plėtojimosi ypatumai pagal R. B. Cattell ir J. Horn (Beresnevičienė, 1996, p. 53)

Pagal M. Cholodnaja, operacinių struktūrų susiformavimas nėra vienintelis intelektinės brandos rodiklis, tad logiška manyti, kad intelekto raida nesibaigia formaliųjų operacijų stadijoje (R. Kaffemanas, 2001, p. 23).

R. Kaffemanas (2001) teigė, kad mąstymo procese ne šiaip kaupiamos žinios, bet jos analizuojamos, apibendrinamos ir abstrahuojamos. „Visas pasaulio pažinimas vyksta mąstymo operacijomis – minties veiksmams“ (Kaffemanas, 2001, p. 53). Pagal J. Janonį (1994), žmogaus kryptingo mąstymo rezultatai priklauso nuo to, kaip jis sugeba naudotis mąstymo proceso operacijomis. Pagrindinės mąstymo proceso operacijos (Beresnevičienė, 1996, p. 39;

Markevičienė, Matulienė, 2005, p. 69, 70; Zambacevičienė, Dapkevičienė, 2007, p. 33): analizė – tai atskirų objekto dalių elementų, savybių išskyrimas; sintezė – tai sujungimas mintyse išskirtųjų objekto dalių, elementų į visumą; apibendrinimas – tai mintinis daiktų ir reiškinių sujungimas į tam tikrą klasę; palyginimas – tai mintinis panašumo ir skirtumo nustatymas; konkretizavimas – galvojimas apie dalinį atvejį, kuris atitinka tam tikrą bendrą reiškinį; abstrahavimas – tai mintinis tam tikrų požymių, savybių, santykių, ryšių išskyrimas, atsiejant nuo kitų.

Pasak Markevičienės, Matulienės (2005), mąstydami mes atrandame kažką naujo ir nebūtinai tai turi būti didelis, reikšmingas, atradimas visai visuomenei. O mąstome tada, kai norime išspręsti problemą, kai svajojame, planuojame, rašome, piešiame ir net tada, kai kažkas nesutampa su mūsų turimomis žiniomis.

Mąstymo ypatumai:

- „Mąstyti galime ne vien žodžiais, bet ir vaizdais, veiksmais“ (Beresnevičienė, 1993, p. 41);
- „Mąstydami daiktus, įvykius idėjas išreiškiame simboliais, kurie leidžia mums manipuliuoti sąvokomis ir padeda įgyti žinių, jas atsiminti ir panaudoti“ (Beresnevičienė, 1993, p. 42);
- „<...>mąstydami mes atliekame sudėtingas protines operacijas ir gauname rezultatus, kuriuos ne visuomet įmanoma pamatyti, išgirsti ar apčiupinėti“ (Markevičienė, Matulienė, 2005, p. 61).

Kaip teigia R. Kaffemanas (2001, p. 8), „Mąstymas yra aukščiausia ir kartu sudėtingiausia pažinimo veiklos forma, kuri lavėja laipsniškai, <...> remiasi sąvokų sistema, kuria apibendrintai atspindima tikrovė“.

Pagrindinės mąstymo formos pagal J. Janonį (1994, p. 6):

- Sąvoka – tai žodžiais išreikšta mintis.
- Sprendimas – tai mintyse padaromos tam tikros išvados.
- Išprotavimas – tai samprotavimas, kurio eigoje iš vieno ar kelių sprendimų išvedamas naujas sprendimas.

Pagal A. Jacikevičių (1994), mąstymo įvairovė yra labai didelė, todėl ji klasifikuojama pagal įvairius požymis. Pagal atramos objektus, su kuriais atliekamos mąstymo operacijos, mąstymas skirstomas į rūšis. Mąstymo rūšys (pagal Kaffemana, 2001, p. 48 - 51):

1. Konkretusis veiksminis mąstymas glaudžiai susijęs su praktiniais veiksmais, kuriais žmogus keičia objektą.
2. Konkretusis vaizdinis mąstymas – tai mąstymo uždavinių sprendimas vidiniais

veiksmiais (mintyse), mastymas vaizdais, kada sprendamas uždavinius žmogus operuoja atmintyje išlikusiais daiktų reiškinų vaizdiniais.

3. Abstraktusis sąvokinis (loginis, teorinis) mąstymas - tai mąstymas abstrakčiomis sąvokomis (abstrakcijomis), kurios atsietos nuo tiesioginio suvokiamo vaizdo.

Išvardintos mąstymo rūšys sutinkamos dažniau, bet greta minėtų mąstymo rūšių mokslinėje literatūroje galime rasti ir tokias: vaizdinis – veiksminis, praktinis, loginis, intuityvus, kūrybiškas, vaizdinis erdvinis, teorinis. Naujausioje literatūroje mąstymo rūšys yra išvedamos iš vaizdinio ir veiksmingo mąstymo. Pagal Beresnevičienę (1993), skiriamos trys mąstymo rūšys: veiksminis, verbalinis ir vaizdinis mąstymas.

„Mąstymas neįmanomas be kalbos. Bet kuri mintis yra įvilktą į žodinę formą. Neįmanoma mąstyti ne žodžiais. Tik žodžio dėka mintį galima užfiksuoti, išreikšti ženklais, t.y. ją išsaugoti“ (Kaffemanas, 2001, p. 45). Pagal L. Vygotskį, mąstymas ir kalba atsiranda kaip dvi skirtingos veiklos rūšys, o dar nemokantis kalbėti vaikas mąsto vaizdais, veiksmiais (Beresnevičienė, 1996, p. 37). Tobulėjant vaiko kalbai lavėja verbalinis mąstymas, o kai išmoksta daugiau žodžių (apie trečiuosius metus), geba savo suvokimus paversti simboliais. Ikimokyklinukas jau pradeda susidaryti sąvokas ir jomis mąstyti (vaizdinis mąstymas), t.y. operuoja vaizdais, jų asociacijomis (Beresnevičienė, 1996). *Mąstyti galime ne tik žodžiais, veiksmiais, bet ir vaizdais.*

1.2. Vaizdinio mąstymo samprata ir ugdymo ypatumai

Vaizdinis mąstymas yra labai tarpiai susijęs ir remiasi suvokimu, vaizdiniais, jų pertvarkymais mintyse, t.y. operavimas atmintyje turimais vaizdiniais (Beresnevičienė, 1996, p. 40; Kaffemanas, 2001, p. 49; Markevičienė, Matulienė, 2005, p. 71; Zambacevičienė, Dapkevičienė, 2007, p. 3).

Pagal V. Jonynienę (1984, p. 18, 21), vaizdinis mąstymas – tai žmogaus veikla, kurios produktas – naujų vaizdų, naujų prasmingų vaizdinių formų sukūrimas. Tai „būtinoji perėjimo prie sąvokinio mąstymo pakopa. Pasak R. E. Wileman, vaizdinis mąstymas – tai galimybė suvokti ir pristatyti mintis, idėjas ir informaciją kaip paveikslėlius ir grafikus (vietoj žodžių) (Cyrus, 1997, p. 27).

Pagal D. Beresnevičienę (1996), vaizdinis mąstymas skirstomas į vizualinį (operavimas regimuoju vaizdu) ir vaizdinį (operavimas vaizdiniais). Vaizdinių formavimasis susijęs su sąvokomis (Kaffemanas, 2001). Taigi, kad galėtume mąstyti apie objektus, žmones, galybę įvykių, mes daugelį dalykų supaprastiname, suskirstome į grupes, kurias vadiname sąvokomis (Myers, 2000).

Sąvoka – tai mąstymo forma, kurioje atsispindi bendros ir esminės daiktų savybės (Markevičienė, Matulienė, 2005). „Sąvokinis mąstymas – tai žmogaus patyrimo abstrahavimas ir apibendrinimas, kai pažintinės veiklos pagrindas yra ne vien tiesioginis veiksmas, bet ir turimas patyrimas, aktualizuojamas atmintimi. Jo formavimuisi būtinas sėkmingas veiksminio ir vaizdinio mąstymo funkcionavimas. Sąvokinio mąstymo užuomazgos pradeda formuotis vaizdinio mąstymo periode, o operavimas apibendrintais vaizdais ir simboliais bei apibendrinti rezultatai priartina vaizdinį mąstymą prie sąvokinio“ (Grabauskienė, 2000, p. 22). Pagal E. P. Zambacevičienę, V. Dapkevičienę (2007), sąvokinis mąstymas – tai operavimas sąvokomis, loginėmis konstrukcijomis.

R. Arnheimas teigė, kad vizualinis mąstymas yra abstraktus ir net įvedė terminą „vizualinės sąvokos“, kurias galima tirti pasitelkus piešinėlius. „Vizualinės sąvokos“ (pagal Arnheimą) – „tai apibendrinti vaizdai, kuriuose abstrahuojamasi nuo smulkių objekto detalių, o išskiriama esminė detalė tarsi vaizdo prasmė (be viso objekto)“ (Beresnevičienė, 1996, p. 42). Pagal Grabauskienę (2000) abstrahavimas – tai ne tik reikšmingo požymio, ryšio ar savybės išskyrimas ir atsiejimas, bet kartu ir atitrūkimas nuo kitų panašių to paties objekto bruožų.

Dažnai vizualinis mąstymas padeda ne tik geriau suprasti pasakytą mintį, bet ir kurti, įvertinti vaizdus, manipuluoti jais, spręsti susidariusias problemas (Beresnevičienė, 1996). Kai bandome ką nors išvaizduoti, mes susidarome apibendrintą vaizdinį, kuriame išlieka bendrieji išvaizduojamo objekto bruožai be jo individualių savybių. Taigi vaizdiniai yra objektų vaizdai, kurie susidaro suvokimo metu ir ilgiau išlieka sąmonėje. „Apibendrintiems vaizdiniais būdingi esminiai objekto bruožai, jie sujungiami į tam tikrą visumą, kur vienos charakteristikos yra esminės, o kitos – antraeilės“ (Beresnevičienė, 1996, p. 43).

Rusų psichologė J. Jakimanskaja, analizuodama mąstymo vaizdais struktūrą, išskyrė du mąstymo lygius: erdvinių vaizdų kūrimą ir operavimą vaizdais. Taigi pagal sugebėjimus mąstyti erdvės vaizdais žmonės yra skirtingi: vieni yra pasiekę tik pirmąjį lygį, o kiti – antrąjį. (Beresnevičienė, 1996, p. 43). „Mąstymą erdvės vaizdais lavina braižyba, geometrija objektų sukiojimas mintyse, pjūvių, projekcijų išvaizdavimas“ (Beresnevičienė, 1996, p. 56). Vaizdinis mąstymas padeda ne tik išvaizduoti objektą įvairiose padėtyse, bet ir keisti mintyse jo struktūrą, formą, dydį ir t.t..

Vaizdinis mąstymas neapsieina be vaizduotės. Pagal N.M. Grendstad (1999), vaizduotė yra viena iš mąstymo formų.

Individualūs vaizduotės skirtumai (pagal Zambacevičienę, Dapkevičienę, 2007, p. 35): vaizduotės platumas – kai vaizduotė atsispindi srityse, kuriose ji pasireiškia; vaizduotės turtingumas – tai kuriamų vaizdų turtingumas, prasmingumas; vaizduotės jėga – kai sukurti

vaizdai pasižymi ryškumu ir savo aiškumu priartėja prie suvokiamų vaizdų; vaizduotės realumas – pasireiškia teisingu tikrovės atspindėjimu (nors ir pertvarkytu).

Pagal B. Grigaitę (1999), vaizduotės atsiradimas siejamas su sąmonės ženklinės funkcijos formavimusi, kai vienus daiktus pradedama naudoti kaip simbolius, ženklus.

Vaizdinių ir simbolių ypatumai pagal K. G. Jungą: „vaizdiniam būdingas nuosavas gyvenimas, o simboliniai procesai vyksta pagal savo logiką“ (Būtienė, 2004, p. 83); „meno priemone išreikštas simbolis turi ryšį su vidiniu žmogaus gyvenimu“ (Leliugienė, 2002, p. 20); simboliai yra labai individualūs, susiję su asmeniniu patyrimu, giliai paslėptais ir nesuvalktais žmogaus poreikiais, norais ir jausmais (Leliugienė, Klemkaitė, 2004, p. 25).

Pagal R. E. Wileman, vaizdiniame mąstyme yra naudojami trys simbolių tipai (Cyrus, 1997, p. 29):

1. paveikslėliai - tinkamiausias būdas bendrauti, bet ir sudėtingiausias.
2. grafiniai simboliai: vaizdiniai - minties ar daikto pavaizdavimas kaip silueto, su detalėmis ir kontūrais; idėjiniai – kai mažiau naudojama detalių, dažnai stilizuojamas, bet taip, kad būtų atpažįstamas; sutartiniai – tai abstraktūs vaizduotės simboliai.
3. žodiniai simboliai – tai dažniausiai naudojama bendravimo priemonė ir abstrakčiausia.

Vaizduotė skirtingais amžiaus tarpsniais turi savo ypatybių, nes ji priklauso nuo žmogaus patyrimo, vaizdinių turtingumo ir įvairumo. Ir svarbiausia jos funkcija yra „naujų vaizdų kūrimas, pertvarkant vaizdinius“ (Zambacevičienė, 2006, p. 12).

J. Piaget teigė, kad vaikai baigiantis antriesiems metams jau geba žaisti ir panaudoja savo vaizduotę (B. Grigaitė, 1999, p. 62). Pagal B. Grigaitę, vaizduotė yra neatsiejama nuo vaikų žaidybinių veiksmų ir daiktų suvokimo. Pavyzdžiui, 3-4 metų vaikui žaidžiant ar užsiimant kita veikla yra svarbu, kad pakaitalas būtų panašus į keičiamą daiktą. 5-6 metų vaikai jau vaizduotėje gali remtis daiktais, kurie visiškai nepanašūs į keičiamuosius. O tikslinga vaizduotė atsiranda tik vyresniame ikimokykliniame amžiuje, kai plėtojasi jų veikla, kai jie patys pajėgia, geba sumanyti ir įgyvendinti savo sumanymus. Jos dėka vaikas gali naudoti daiktus kaip ženklus ar įrankius. Pagal Zambacevičienę (2006), pradinuko (ypač pirmaklasio) mąstymas yra konkretus, kuris remiasi suvokiniais ir vaizdiniais. Šio amžiaus vaikas dar nemoka apibendrinti, lyginti, t.y. ne visi vaikai tarp lyginamų objektų suranda panašumą. Pagrindinė pradinuko vaizdinio mąstymo ypatybė remiasi konkrečiais vaizdais ir konkrečiomis situacijomis. Pasak A. Juodaitytę (2003), jaunesniojo mokyklinio amžiaus periodu (7-12 metų) formuojasi abstraktus, teorinis mąstymas, vaikai įgyja naujų žinių, mokėjimų, įgūdžių, ir taip sukuria reikiamą mokymo(si) bazę. Kaip

teigė A. Juodaitytė (2003, p. 13) „Visi žmogaus periodai (nuo vaikystės iki senatvės) yra susiję su mokymusi“.

V. Jonynienė teigė (1984), kad vaizdinis mastymas jaunesniajame mokykliniame amžiuje yra būtinoji mąstymo raidos pakopa. Pagal R. Kaffemaną (2001), vaizdinio mąstymo raidą skatina žaidimai, piešimas, konstravimai.

Vaizdinis mastymas reikalingas „ne tik įsisavinant mokyklinės žinias, bet ir brandžiam amžiuje atliekant daugelį darbų, ypač kūrybinio pobūdžio“ (Kaffemanas, 2001, p. 50). A. Ananjevo, O. Nikiforovos, I. Jakimanskajos, S. Rubinšteino, A. Ziničenkos ir kt. mokslininkų tyrimai parodė, kad mokiniai ir suaugę žmonės, sprenddami uždavinius, remiasi vaizdiniu mąstymu (cit. pagal Jonynienę, 1984, p. 17). Kaip teigia R. Arnheimas (P. Арнхейм, 1981), mums visada ir visur prireikia vaizdinio mąstymo.

Jaunesnio mokyklinio amžiaus vaizduotės formavimosi tendencijos (pagal Zambacevičienę, 2006, p. 12): pirmiausia tobulėja *atkuriamoji vaizduotė*, kuri siejasi su anksčiau suvoktu išmokymu ar vaizdų kūrimu pagal aprašymą, schemą ar piešinį; *kūrybinė vaizduotė* - kai kuriami nauji vaizdiniai ir labiau vadovaujamosi išpūdžiais.

Vaizduotėje vaizdiniai kuriami įvairias būdais (pagal Zambacevičienę, Dapkevičienę, 2007, 35):

1. Kai skirtingų objektų dalys jungiamos į naują visumą (agliutinacija).
2. Vaizduojamo objekto arba jo atskirų dalių padidinimas arba sumažinimas (hiperbolizavimas).
3. Kai objekto atskiros dalys išryškinamos, pabrėžiamos (akcentavimas).
4. Kai išryškinami objektų grupėms būdingų bruožai, atmetant individualias ypatybes (shematizavimas).
5. Kai daikto, reiškinio atskiros savybės perkeliamos į naują kontekstą, kuriame įgauna kitą prasmę (įterpimas).
6. Kai per atskirus individus išryškinamos grupei būdingos ypatybės (tipizavimas).

Vaizduotė yra svarbi rengiant vaikus mokyklai, nes daugelį mokymo užduočių iš pradžių reikės įsivaizduoti, o tik po to rašyti (raidę, skaičių), spręsti uždavinį ar piešti (Grigaitė, 1999). Bet kurios mokomosios medžiagos neįmanoma išmokti „be aktyvios vaizduotės veiklos, nemokant suvokti ir įsivaizduoti tai, apie ką pasakoja mokytojas, rašoma vadovėliuose“ (Zambacevičienė, 2006, p. 12).

Vaizduotė gali būti ugdoma įvairiose veiklos srityse, ne tik žaidžiant, muzikuojant, šokant, kuriant eilėraščius, bet ir įvairioje dailės raiškoje (Grigaitė, 1999). O vaizduotės lavinimo pratimai (pagal rašytoją, fantastą, astrofiziką P. Amnelį) – „būtina proto gimnastika kiekvienam

norinčiam kurti“ (Beresnevičienė, 1996, p. 47).

„Vaizduotė padeda formuoti labai reikalingai asmenybės savybei – kūrybiškumui ir kūrybiniam mąstymui“ (Grigaitė, 1999, p.63).

1.3. Kūrybinio mąstymo samprata ir ugdymo ypatumai

N. Rubakinas teigia, kad „Mokslas turi tarnauti žmogaus kūrybiniam tikslams. Maža kaupti žinias; reikia jas kaip galima plačiau skleisti ir panaudoti gyvenime“ (V. Voroncovas, 1990, p. 129).

Lietuvių liaudies išmintis sako, kad „Akis mato toli, o mintis dar toliau“ (Janonis, 1994, p. 5). „Sugebėjimas pamatyti tai, kas netelpa į ankstesnio suvokimo rėmus - daugiau nei paprastas pastabumas, toks šviežias žvilgsnis ir „akylumas“ priklauso ne nuo aštrumo, o nuo mąstymo ypatumų, nes žmogus „mato“ ne tik akimis, bet ir smegenimis“ (Beresnevičienė, 1995 a, p. 58). Dažnai išvalgus ir kūrybiškas žmogus pastebi ir mato tai, kas esminga, svarbu ar problematiška, kai kitiems tai atrodo neverta dėmesio. Netgi „Sukauptos patirties įsisavinimas reikalauja didelių mąstymo pastangų ir kūrybiškumo“ (Markevičienė, Matulienė, 2005, p. 64). Kaip teigia A. Petruolytė (2007, p. 90), „Kūrybiškumo šerdį sudaro kūrybinis mąstymas“.

Kūrybinis mąstymas – atradimas kažko naujo, naujos idėjos sukūrimas (Beresnevičienė, 1996, p. 45).

Amerikiečių mokslininkas J. P. Guilford išskyrė du mąstymo būdus (cit. pagal Stærfeldt, Mathiasen, 1999, p. 93):

1. Divergentiškas mąstymas. Šio mąstymo pagrindas – kai vientisi reiškiniai, problemos išskaidomos į atskiras dalis, kad vėliau jas būtų galima naujai sudėlioti, sujungti. Taip savarankiškai, be baimės kuriama originalių idėjų įvairovė.
2. Konvergentiškas mąstymas remiasi logika, jis tikslingas ir dažnai lengvai nuspėjamas, neperžengia standartiškumo ribų, t.y. stereotipų, bei negeba ištrūkti iš seniai pažįstamos proto erdvės.

J. P. Guilford kūrybiškumo samprata, tapatinama su divergentiniu mąstymu, kuris reiškiasi sugebėjimu kurti įvairiausių problemų sprendimų būdus, išskiria keturias dimensijas (cit. pagal Grakauskaitę - Karkockienę, 2002, p.10):

1. *Mąstymo gausumas.* Mąstymo gausumo veiksniai: žodžių gausumo, kuris apibūdinamas kaip sugebėjimas kurti žodžius; asociacijų gausumo – sugebėjimo per tam tikrą laiką surasti kuo daugiau sinonimų duotam žodžiui; išraiškos gausumo – sugebėjimo sukurti kuo daugiau frazių ir sakinių; vaizdų gausumo,

kuris apibūdinamas kaip sugebėjimas per tam tikrą laiką parašyti sąvokas, atitinkančias duotus reikalavimus, pvz.: išvardyti kuo daugiau raudonų ir apvalių objektų.

2. *Mąstymo lankstumas*: spontaniškas lankstumas, t.y. sugebėjimas sukurti kuo daugiau ir įvairių kategorijų idėjų; adaptyvus lankstumas, kuris palengvina labai neįprastų problemų sprendimą;
3. *Mąstymo originalumas* – tai sugebėjimas pateikti nestandartinius, netradicinius atsakymus.
3. *Mąstymo detalumas* – detalių gausumas, kūrinio gražinimas, tobulinimas.

Pagal R. Kaffemaną R. (2001), mąstymo kūrybiškumas - tai gebėjimas mąstyti savarankiškai, nestereotipiškai, greitas orientavimasis naujoje ar probleminėje situacijoje, gebėjimas pasirinkti mąstymo strategiją ir rasti netipiškus sprendimus. Lemiamą reikšmę kūrybiškam mąstymui formuoti turi individualios asmenybės savybės: mąstymo greitumas, lankstumas, poreikis nuolat tobulinti įvairius gebėjimus. O pagal Šimkevičienę (2004), kūrybiškumas – tai mokėjimas atsisakyti stereotipinių mąstymo būdų. N. R. Haimovitz ir M. L. Haimovitz teigia, kad kūrybingiems žmonėms yra būdingas spontaniškumas, humoro jausmas, lankstumas, originalumas, laisvė, normų nepaisymas (Grakauskaitė – Karkockienė, 2006 a, p. 13). O D. MacKinon pastebėjo, kad kūrybingi asmenys geriau vertina ir supranta, atviriau reiškia emocijas, yra platesnių pažiūrų (D. Grakauskaitė – Karkockienė, 2006 a, p. 13). Taigi apibendrinus galima teigti, kad kūrybiškas problemos sprendimas yra vienas iš pagrindinių kūrybiškumo kriterijų.

Pagal D. Grakauskaitę – Karkockienę (2006 a, p. 15), kūryba - tai procesas, kurio metu gimsta kūrybos rezultatas.

Kūrybinio proceso fazės (arba kūrybos etapai) pagal G. Wallasą ir prancūzų mokslininką Ž. Adamarą, kuris nagrinėjo įvairių mokslininkų atradimus ir kūrybą (Beresnevičienė, 1995, p.58; Girdzijauskienė, 2005, p. 37; Markevičienė, Matulienė, 2005, p. 74):

1. Pasiruošimas – problema ar idėja brandinama, renkama su ja susijusi informacija. Sprendžiant problemą, kombinuojami įvairūs elementai, iš daugybės minčių atrenkamos svarbiausios, reikalingiausios kombinacijos.
2. Inkubacija – aktyvus problemos svarstymas. Sąmoningai sukurtų idėjų svarstymas vyksta pasąmonėje, kuriamos įvairios variacijos, konstrukcijos. Žmogus šiame etape gali ilsėtis ir visiškai nenujausti, kad pradėtas problemos sprendimas tebesitęsia.
3. Prašviesėjimas (arba „nušvitimas“)– randamas specifinis kūrybinis sprendimas.

4. Patvirtinimas (arba idėjos patikrinimas) – sprendimo vertinimas, išplėtojimas, įgyvendinimas, t.y. šiame etape tikrinamos problemos.

Humanistai A. Maslow, C. R. Rodžersas išskyrė pagrindinius kūrybingos asmenybės bruožus: saviaktualizacija, drąsa, laisvė, spontaniškumas, savęs priėmimas (Grakauskaitė – Karkockienė, 2006 a, p. 13).

Žymaus mokslininko Alberto Einšteino kūrybinio mąstymo savybė – „įvairių elementų kombinacija, kuri vyksta iki perėjimo į loginę žodžių ar kito tipo ženklų formą, kuria galima šią mintį perteikti kitiems“ (Beresnevičienė, 1995, p. 58). Šis mokslininkas mąstydamas vaizdais, nes jam būdavo sunku atrasti žodžius, kurie, pasak A. Einšteino, jo mąstymui neturi jokios įtakos.

Pagal Beresnevičienę (1995), kūrybingam žmogui yra svarbu ne tik emocijumas, imlumas žinioms, iniciatyvumas, bet ir ryški vaizduotė. Daugelio mokslininkų, rašytojų, dailininkų kūrybos šaltinis būna vaizdiniai, t. y. jie kuria vaizdinio mąstymo pagalba. Taigi kūrybinis mąstymas yra tampriai susijęs su vaizdiniu mąstymu.

„Kūrybingas žmogus laužo įpročius, nesitenkina esama padėtimi ir ieško konstruktyvių sprendimų, kuria, logiškai sprendžia problemas, mąsto divergentiškai ir konvergentiškai, nestovi vietoje, yra bebaimis nuotykių ieškotojas, yra susiformavęs žmogus, mėgaujasi būdamas nuošaly, yra nenusipėjamas, mėgsta linksminti kitus“ (Stærfeldt, Mathiasen, 1999, p. 95).

Rodžersas (2005) kūrybos procesą apibrėžia kaip nepastebimą naujovišką produktą, kuris gimsta iš individo unikalumo ir iš medžiagų, įvykių, žmonių ar gyvenimo aplinkybių, atsiradimo žmogaus veikloje.

V. Louenfeldas (amerikiečių „meninės elgsenos“ teoretikas) teigė, kad „Kūrybiškumas – tai kiekvieno žmogaus instinktas, tai įgimtas mūsų instinktas, kurį mes pirmiausia naudojame sprenddami ir reikšdami savo gyvenimo problemas. Kūrybiškumas, gebėjimas tyrinėti ir analizuoti – tai viena iš jėgų, be kurių žmogus negali egzistuoti“ (Visockienė, 1999, p. 52).

Kūrybiniai sugebėjimai (pagal D. Luką, 1983, p. 24) skirstomi į tris grupes:

1. Sugebėjimai, susiję su motyvacija (interesai ir polinkiai).
2. Sugebėjimai, susiję su temperamentu (emocingumas).
3. Protiniai sugebėjimai.

Humanisto C. Rodžerso nuomone, pagrindinis kūrybos šaltinis – „tai žmogaus siekis išreikšti save, atskleisti savo galimybes“ (Rodžersas, 2005, p. 313). Pagal R. Kučinskienę (2006), kūrybos pagrindas yra įvairios meninės raiškos formos.

Kūrybiškumo (*angl. creativity*) sąvoka yra plati, daugiaprasmė, apimanti visą gyvenimą, „<...> pačius įvairiausius kūrybiškumo aspektus – tiek kognityvinius, tiek asmenybinius, tiek motyvacinius“ (Grakauskaitė – Karkockienė, 2006 a, p. 12). Kūrybiškumas – apibrėžiamas kaip

asmenybės savybė susijusi su gebėjimu atrasti tai, kas yra nauja, originalu, netikėta (Guilford, 1950; 1973). J. P. Guilford sukūrė intelekto modelį, kurio viena iš sudedamųjų dalių yra kūrybinis mąstymas, tad galima teigti, kad yra ryšys tarp kūrybinio mąstymo ir intelekto (Petrulytė, Beresnevičienė, Samašonok, 2004, p. 54).

Kaip teigia A. Petrulytė (2004), kūrybiškumui artima sąvoka yra kūrybinis mąstymas, kurio sąvoka yra kiek konkretesnė ir specifiškesnė, susijusi su tam tikromis mąstymo operacijomis. J. Plucker ir M.A. Runco teigė, kad kūrybiškumas, kaip ir intelektas priklauso nuo įgimtų duomenų ir išorinių sąlygų (D. Grakauskaitė – Karkockienė, 2006 a, p. 46).

Anot N. S. Leiteso paauglystės krizė pavojinga paauglių pažangumui, jų talentams bei motyvacijai, ypač menų srityje, ir paaugliui šioje krizėje tikėtinas kūrybiškumo nusilpimas (Petrulytė A., p. 90).

Pagal Cattell ir Horn teoriją, apie kintantį ir susiformavusį intelektą (žr. 1 pav.), kūrybiškumo išlavinti neįmanoma, nes kintantis intelektas, kuris nesiremia turimomis žiniomis ir patirtimi, pasiekęs paauglystę nuolat krenta (cit. pagal Beresnevičių, 2006, p. 61). Tačiau kiti mokslininkai teigia, kad kūrybiškumą galima išlavinti. Pasak L. Vygotskio, paauglystėje būdinga aktyvi vaizduotė, fantazijos, kurios padeda įveikti krizę (Petrulytė, 2007, p. 90). „Kūrybiškumas ir intelektas yra gana skirtingi asmenybės matai“ (Petrulytė, Beresnevičienė, Samašonok, 2004, p. 54). A. Petrulytė (2001, p. 33), remdamasi naujausiais moksliniais tyrimais, teigia, kad pasąmonės gebėjimas mokytis yra neribotas, o kūrybiškumas būtent siejamas su pasąmonės veikla. Kūrybiškumas ne kaip intelekto, gebėjimų komponentas, o kaip asmenybės sklaida. Taigi kūrybiškumo ugdymas - tai visos asmenybės (proto, jausmų ir kūno, sąmonės ir pasąmonės) ugdymas. Ir kūrybiškumas ugdomas bet kuriame amžiuje.

Anot M. Csikszentmihalyi, „kūrybiškumas – tai būseną, kai visiškai pasineriame į savo veiklą ir jaučiame malonumą, esame produktyvūs. Tai tarsi tėkmės pojūtis, kurio esmę sudaro tikslo aiškumas, susitelkimas į užduotį“ (Grakauskaitė – Karkockienė, 2006 a, p. 10).

Pasak Haring-Smith T. (2006), tautybės, rasės, klasės, lyties, religijos ir politinių įsitikinimų įvairovė taip pat yra svarbi mokinių kūrybiškumui, nes susitikimai su skirtingų pažiūrų žmonėmis skatina kūrybiškumą. A. Petrulytės (2003, 2004, 2007) atliktuose tyrimuose pastebėta, kad mergaičių kūrybinio mąstymo „detalumo“ rodikliai yra kiek aukštesni nei berniukų. „Taigi mergaitės labiau orientuotos į kūrybinių idėjų išbaigtumą, galutinę išraišką ir originalumą“ (Petrulytė A., 2007, p. 96).

Pichoanalitikės A. Roe nuomone, kūrybinėms galioms įtakos turi motinos auklėjimo stilius, ankstyvosios vaikystės patirtis, bendravimas su suaugusiais (Grakauskaitė – Karkockienė, 2006 a, p. 21). D. Grakauskaitė – Karkockienė (2006 b) teigia, kad nuoširdus aplinkinių pagyrimas

sustiprina pasitikėjimą kūrybinėmis galiomis. P. J. Silvia ir A. G. Philips, kurie tyrinėjo kūrybiškumo ir savęs vertinimo santykį, teigė, kad įsitikimas, jog esi kūrybiškas gali sušvelninti neigiamo savęs vertinimo įtaką, kenkiančią kūrybiškumui (Grakauskaitė – Karkockienė, 2006 b, p. 68). Pagal A. Luką (1983), kūrybos priešai yra baimė, kuri sukausto vaizduotę, perdėtas savikritiškumas, tingėjimas, kuris visiškai nepadedą kūrybinei veiklai.

Veiksniai, lemiantys kūrybiškos asmenybės brendimą pradinėse klasėse (pagal L. Šimkevičienę, 2004, p. 28): jauki aplinka, kuri skatina vaiką savarankiškai veikti; atsižvelgimas į vaiko poreikius; vaiko kūrybingumo, originalumo, organizuotumo skatinimas; kai suteikiame vaikams džiaugsmo, pasitikėjimo, vidinės laisvės pojūtį; kai išgirstame ir priimame kiekvieną tokį, koks jis yra.

Pagal A. Petruolytę (2001), kuriamoji vaizduotė, atsiskleisdama mene, moksle ir technikoje, žmogaus ir civilizacijos raidoje, atlieka lemiamą vaidmenį. Taigi mokymosi procese yra labai svarbi kuriamoji vaizduotė, nes ji yra kūrybinės veiklos pagrindas.

Ugdant kūrybiškumą kiekvienas mokytojas turėtų „padėti įveikti ugdytiniui nepasitikėjimą, leisti patirti kūrybos džiaugsmą, išvelgti kiekvieno mokinio kūrybinius sugebėjimus, sukurti jaukią, šiltą atmosferą ir kūrybinę mintį skatinančią aplinką“ (Šimkevičienė, 2004, p. 34). Pagal D. Grakauskaitę – Karkockienę (2006 a), kūrybinė aplinka turi toleruoti veiksmų laisvę išreiškiant originalumą, o mokymosi medžiaga turi būti įdomi ir skatinanti įvairias kūrybos išraiškas.

Ugdant kūrybiškumą yra svarbūs du dalykai (pagal Grakauskaitę – Karkockienę, 2006 a, p. 45): įsitikinimas, kad esi kūrybingas, kuris priklauso nuo šalia esančių žmonių požiūrio bei jų gebėjimo pastebėti ir atskleisti kūrybiškumą; gebėjimas dalyvauti kūrybos procese kartu su kitais grupės nariais.

A. H. Dyson, akcentuodamas ugdymo proceso svarbą, išskiria esminius dalykus (Tice, 1990, p. 29): padėti mokiniams išreikšti savo susidomėjimus; leisti jiems laikytis savo darbotvarkės, netrukdyti.

Pagal A. Osborną, kūrybinių sugebėjimų aktyvumą galima stimuliuoti laikantis keturių taisyklių (Lukas, 1983, p. 62): atmetant kritiką (be baimės galima reikšti bet kokią mintį); skatinant asocijavimą; siūlant kuo daugiau turimų idėjų; leidžiant bet kaip kombinuoti, kaitalioti išreikštas idėjas.

Pasak C. R. Rodžerso, netgi originalių fantazijų negalima vadinti kūrybinėmis, kol jos netampa rezultatu – išradimu ar dailės kūrinium (Rodžersas, 2005, p. 311).

1.4. Ugdymas dailės raiškos priemonėmis

1.4.1. Ugdymas pedagoginėje dailės terapijoje

G. B. Shaw pasakė: „Mes naudojame veidrodį, kad pamatytume savo veidą ir meną, kad pamatytume savo sielą“ (Church, 2005 a, p. 34-42).

Pagal I Vaitkevičienę (1999), dailės darbelis – vienintelis dalykas, kurio vaikas nemėgdžioja iš suaugusiųjų, nes tai prigimtinis vaiko poreikis, kuris vyksta iš sielos gelmių.

C. R. Rodžersas (2005) „į besimokantįjį orientuotą mokymą“ grindė terapiniais principais, kuriuos stengėsi pritaikyti švietime. Humanistas teigė, kad terapijoje vyksta reikšmingas mokymasis, kuris apima ne tik faktų kaupimą, bet ir keičia individo elgesį, jo pasirenkamą ateities veiksmų seką, nuostatas ir asmenybę. „Tai viską apimantis mokymasis, kuris ne tik siejasi su žinių gausa, bet prasismelkia į kiekvieną asmens patirties dalelę“ (Rodžersas, 2005, p. 255). Taigi asmuo „mokosi būti atviresnis visam savo patyrimui, vidinei ir išorinei tikrovei. <...>. Jis tampa lankstesniu, kintančiu, besimokančiu žmogumi“ (Rodžersas, 2005, p. 259). O mokytojo pagrindinis uždavinys, kad vyktų reikšmingas mokymasis, yra sukurti klasėje mokymąsi skatinančią atmosferą.

Pagrindiniai dailės terapijos aspektai pedagoginėje aplinkoje (pagal A. Brazauskaitę, 2004, 46 - 47):

1. padėti ugdytiniui išgyventi jam rūpimas būsenas ir geriau suvokti jas, sukuriant saugią, nevaržančią aplinką mokinio saviraiškai ir sudarant sąlygas spontaniškai ir kūrybingai raiškai, nenurodinėjant, netaisant ir be pamokymų;
2. atverti naujas ugdymo, bei ugdymosi galimybes; reikia atsižvelgti į mokinio asmenines galimybes; saviraiškos vieta gali būti nebūtinai klasė, grupė, bet ir kiemas ar kita netikėta aplinka, kuri padėtų išreikšti saviraiškos idėją;
3. padėti kuo tiksliau išreikšti ugdytinio keliamas idėjas, siekti, kad aplinka ir priemonės būtų kuo geriau pritaikytos prie jo poreikių;
4. tiksliai formuoti užduotis ir individualias programas tiek normalios raidos ugdytiniams, tiek turintiems specialiuosius poreikius. Ugdytojui reikia susipažinti su raidos dėsniniais (piešiniuose) ir su amžiaus tarpinių elgesio bei pažinimo motyvais.

Pagal D. Waller (2006), meno terapijos tikslas - palengvinti teigiamą pasikeitimą bei sudominti, naudojant meno priemones ir būnant saugioje aplinkoje.

Dailės terapijos tikslai pagal R. Kučinskienę (2006, p. 12):

1. Atkurti adekvačią aš funkciją.
2. Padėti vaizdiniais – simboliiais įsisąmoninti ir interpretuoti savo išgyvenimus.
3. Plėtoti kūrybiškumą, spontaniškumą, originalumą, paslankumą.

Dailės terapijoje yra svarbu padėti piešančiajam išreikšti teigiamas ir neigiamas emocijas, taikant dailės raiškos priemones.

Pagal M. Leliugienę, J. Klemkaitę (2004, p. 27) dailės terapijos ypatumai:

- dailė tik priemonė; svarbus pats kūrybinis procesas;
- kūrinys – tik tarpininkas (tarp mokytojo ir mokinio), priemonės nėra svarbu;
- nereikia mokėti piešti, įgūdžiai specialiai nelavinami;
- vertingas kiekvienas darbas, nes jis atspindi kūrėjo vidų;
- nekoreguojama nepatariama, nemokoma.

Pagal L. Lebedevą, dailės terapija skirstoma į piešiamąją terapiją, vaizdinių terapiją, daugiamedalinę terapiją - kai vienu metu naudojamos kelios formos, pavyzdžiui, dailė ir muzika; dailė ir šokis (Kučinskienė, 2006, p. 16).

Pagrindiniai dailės terapijos principai pagal Kučinskienę R. (Kučinskienė, 2006, p. 12): laisvumas – laisvas temų ir vaizdavimo pasirinkimas, nenurodomi „receptai“; spontaniškumas – turi būti laisvas nuo savikontrolės, refleksijos.

Dailės terapijos sesijos etapai pagal A. Kopytiną (Kučinskienė, 2006, p. 24-25):

I etapas. Apšilimas. Pagrindinė šio etapo užduotis parengti dalyvius spontaniškai kūrybinei veiklai.

II etapas. Kūrybos procesas. Tai etapas individualiai kūrybai, čia analizuojami savi jausmai, problemos išgyvenimai.

III etapas. Aptarimas ir sesijos užbaigimas. Čia svarbu ne tik pats kūrinys, bet ir jam sugalvotas pavadinimas ir aptarimas.

O. G. Ogloblina (O. Г. Оглоблина, 2006) teigė, kad tas pats meno kūrinys kiekvienam žmogui gali sukelti skirtingas emocijas, bet turi vieną bendrą dalyką – to meno išgyvenimą.

Pavyzdžiui, vaikai, turintys emocinių sutrikimų, kurie patiria daug elgesio, emocijų, medicininių sunkumų, juos yra sunku mokyti mokykloje (Reddy, 2006). Tad menas gali padėti šiems vaikams: kai vaikas yra įtraukiamas veiklą panaudojant piešimo priemones; kai piešia ir išreiškia jausmus piešiniais; bendrauja su tyrėjais per savo nupieštą paveikslėlį.

Pagal A. Brazauskaitę (2004, p. 47), pedagoginės dailės terapijos kūrybiniame procese: galima spontaniškai išreikšti ir įsisąmoninti negatyvius jausmus ir išgyvenimus; neįgalus vaikas gali jaustis lygiaverčiu (mažinama įtampa dėl jo neįgalumo); galima plėsti pažintines vaiko galimybes; galima modifikuoti nepageidaujamą elgesį; galima padaryti įtaką esant raidos

sulėtėjimui.

B. Vichey (2006) pastebi, kaip terapijos pamokos padeda gauti informaciją ir tyrinėti emocijas ir problemas. Vaikai dalyvauja šiame procese nesuprasdami, nenujausdami proceso esmės. Todėl gali laisvai išreikšti kūryboje savo emocijas, kurias jiems yra sunku nusakyti žodžiais. Užsiėmimų tikslas - proceso, kūrybos išgyvenimai, o ne meno rezultatas. Vaikai noriai su užsidegimu save išreiškia per meną todėl, tai yra meno terapijos pagrindas - pažvelgti į vidinį pasaulį. Kūryba - galinga jėga, kurioje mokiniai turi galimybę susižavėti procesu, pažinti save, pasitikėti. Galima panaudoti žaidimus, nes vaikai mėgsta žaisti. Pavyzdžiui, labai paprastas žaidimas - nupiešti emocijos veidą, pyktį, linksmumą, liūdesį ir t.t.. Vaikas parašo emociją ant kitos lapo pusės, o kiti vaikai turi atspėti, kokia emocija pavaizduota.

Pagal A. Brown, darbas grupėse (dailės terapijoje) gali paskatinti atskleisti ir plėtoti neišryškėjusius gebėjimus bei išgales. Ir darbas grupėse yra tinkamesnės tiems nariams, kuriems intymumas sukelia per didelę įtampą taikant individualią terapiją (Daley, 2004, p. 187). Pagal K. Williams (1998), pagrindinis tikslas bendraujant užsiėmimų metu yra gauti informaciją iš piešėjo, o ne rasti aidą vizualinėje teorinėje sistemoje.

Pasak E. B. Church (2005 a), vaikams naudinga pamatyti didžiųjų menininkų paveikslus ir pasakyti, ką jie mato, ką jie jaučia, tai padės jiems atskleisti, ką jie patys piešia. Pagrindinė taisyklė analizuojant paveikslą (kad ir įvairiausiais būdais) – humaniškas bendravimas ir bendradarbiavimas su ugdytiniais: nepeikti, leisti kiekvienam kalbėti ir nepertraukinėti, kai kalba, toleruoti kiekvieno pasakojimus ir įvairias mintis (Vaitkevičienė, 1999 b).

Pagal I. Visockienę (1999), meninės veiklos metu yra svarbu ugdyti jautrumą linijai, formai, spalvoms, jų susiliejimui ir kitimui. Kaip teigia A. Brazauskaitė (2004), kūryba, piešimas, tapyba, tai ne tik „gražus paveikslėlis“, bet ir estetinių įgūdžių lavinimas.

C. R. Rodžersas (2005) teigė, kad reikšmingas mokymasis vyksta tada, kai mokytojas mokinį priima tokį, koks jis yra, suprasdamas jo išgyvenimus. Ir kai mokytojas geba nuoširdžiai įsijausti į įvairius jausmus, kurie kyla dėstant naują medžiagą, ir kuria palankias mokymosi sąlygas. O labiausiai mokymo procese praverčia išradingumas ir dėmesingumas.

Pagal J. Visockienę (1999), meninio ugdymo tikslas yra ne ruošti menininkus, bet išugdyti asmenybę, dvasiškai turtingą ir kūrybingą, kuri gebėtų adaptuotis įvairiose gyvenimo situacijose.

1.4.2. Spalvų ypatumai piešinyje

R. Šnaideris teigė, kad „Spalvų suvokimas negali vykti visiškai nedalyvaujant sielai“ (Vaitkevičienė, 1999, p. 55).

Dauguma tyrinėtojų sutinka, kad spalva turi ne tik psichologinį poveikį žmogaus mąstymui, bet ir sąmonei. Jos gali suteikti svarbios informacijos apie žmogaus emocinę būseną. Tai ypač naudinga dirbant su vaikais ir suaugusiais, kurie kenčia nuo psichozės, autizmo ar piktnaudžiavimo narkotikais (Lev-Wiesel, 2000).

Spalva mus veikia sąmoningai, nes mes, suvokdami aplinką, patiriame kokį nors įspūdį. Jų panaudojimas įvairiose terapijose parodo, kokią įtaką turi žmogaus emocinei ir fizinei būklei. Spalvos ir jų ypatumai (Jokubauskienė, Kaukėnaitė, Vaitkevičienė, 2005): geltonų - oranžinių spalvų tonai susiję su saulės šiluma, energija; mėlyni - žydri tonai, kurie susiję su jūra, dangumi, ramybe; rožinė spalva - stimuliuoja kraujo ir deguonies apykaitą smegenų audiniuose; alyvinė spalva - lėtina kvėpavimą ir pailgina iškvėpimo laiką, padidina širdies ir kraujagyslių išvermingumą; raudona spalva - simbolizuoja troškimą turėti įtaką, laimėti pergalę; žalia spalva (sudaryta iš šiltos geltonos ir šaltos mėlynos) – neutrali.

Sąmoningas spalvų poveikis daro įtaką įsisauginimui (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Spalvų poveikis pagal G.M. Breslav (Jokubauskienė, Kaukėnaitė, Vaitkevičienė, 2005, p. 78)

SPALVA	PASĄMONINGAS POVEIKIS	SĄMONINGAS POVEIKIS
BALTA	Pradžia, šviesa	Aiškumas, šaltis
PILKA	Stabilumas, izoliacija	Susivaldymas
JUODA	Pabaiga, tamsa	Baimė, paslaptis
RAUDONA	Agresija, aistra,	Pavojus, draudimas
GELTONA	Atvirumas, lengvumas	Džiaugsmas, optimizmas
ŽALIA	Pusiausvyra, potencialas, vidinė jėga	Saugumas, ramybė
MĖLYNA	Ramybė, pasitenkinimas	Tolis, giluma

Spalvų poveikis ugdytinių nuotaikai pagal I. Vaitkevičienę (1999 b, p. 55): geltona spalva – suteikia aktyviai, gyvai, džiaugsmingai, švelniai, šiltai, jaukiai; oranžinė spalva – suteikia akiai šilumos, palaimos jausmą; mėlyna ir alyvinė spalva – suteikia neramų, ilgesingą jausmą. Mėlyna spalva turi kažką savyje tamsaus; raudona spalva – turi savyje rimtumo, žavumo, orumo; žalia spalva – ramina, pagerina nuotaiką.

Stiprus potraukis arba bjaurėjimasis mėlyna spalva yra introvertiško žmogaus bruožas, o stiprus potraukis raudonai spalvai praneša apie agresijos impulsų buvimą (Lev-Wiesel, 2000). Spalvos sužadina prisiminimus, praeities fantazijas ir trokštamus norus. Žmonės gali viena spalva žavėtis, o kita bjaurėtis nesuprasdami patys kodėl. Kartais tai būna emocinis pėdsakas tam tikros spalvos, kuri asocijuojasi su įvykiu, bet žmogus sąmoningai to nesusieja. Vaikai,

kurie yra skaudaus seksualinio prievartavimo aukos, terapijos pradžioje naudoja tik vieną arba dvi spalvas piešiniuose (Lev-Wiesel, 2000).

Pasak R. Lev-Wiesel (2000), spalvų naudojimas piešinyje gali būti ypatingas. Reikia atkreipti dėmesį, ar spalva yra tinkama, ir jei yra pakitimų – nustatyti priežastis. Pavyzdžiui, piešinyje esanti žalia karvė ar alyvinės spalvos žmogus. Pagal C. Golomb, vertinant piešinius svarbu atkreipti dėmesį į piešėjų amžių: 6-9 m. spalvas pasirenka naudodamiesi taisyklėmis, o 9 metų vaikai ir vyresni labiau naudoja spalvas, kurias mato gamtoje (cit. pagal R. Lev-Wiesel, 2000).

Spalvos ir emocijos pagal G.M. Furth (Lev-Wiesel, 2000): raudona spalva yra agresijos, pykčio, neapykantos, aistros; juoda spalva, išreiškiami neigiami jausmai; juodos spalvos naudojimas šešėliavimui - išreiškiamos neigiamos mintys, grasinimai ar baimė; juoda su raudona spalvos naudojamos išreikšti skausmą ir traumas (šias spalvas naudoja vaikai, kurie nukentėjo nuo ugnies).

R. Lev-Wiesel (2000) pastebėjo, kad poligamiškų šeimų vaikai savo biologines mamas linę piešti raudona spalva, o savo tėvo antras žmonas - šviesesnėmis spalvomis. Pavyzdžiui: geltona ar balta spalva - išreiškiami neigiamas emocijas; raudona spalva - išreiškiami teigiamas.

Pagal Roschach'o prielaidą, spalvos atspindi nelogišką pasąmonės lygmenį individo asmenybėje (asmuo, kuris vienišas, prislėgtas, vengs spalvų, o impulsyvus asmuo į spalvas sureaguos nekontroliuojamai). C. Gullbertas – Leavitt paneigė, kad depresijos apimtas vaikas naudoja tik juodą ar piešia vienspalvius piešinėlius. Ir teigė, kad vaikai, apimti depresijos, naudoja daugiau spalvų, nei kiti vaikai (Lev-Wiesel, 2000).

Pagal Church (2005 b), spalvomis galima išreikšti emocijas: šviesiomis – laimę; tamsiomis, niūriomis – sumišimą, liūdesį.

Malonius ar nemalonus jausmus, savo mintis kiekvienas išreiškia skirtingomis spalvomis, brūkšniavimais.

1.4.3. Piešinių, piešimo metodikos privalumai

Žmogus žino, ką vaizduoja, bet nežino, kaip tai išreiškiama (Hocc, 2006). Psichoanalitiko Z. Freudo pastebėjimu, kai žmonėms būdavo sunku papasakoti sapnų vaizdinius, dažnai sapnavusieji sakydavo, kad gali tai nupiešti (Naumburg, 2001). „Freudas Z. priskiria simboliams pirminę tik pačiam individui žinomą reikšmę, nes kiekvienas individas kuria savus simbolius“ (Auchter Th., Strauss L. V. 2003, p. 141).

Pagal V. Daujotytę, „Meno kūrinio kalba pasižymi tuo, kad atskiras meno kūrinys

sukaupia savyje ir perteikia simboliškumą“, o „Simbolis signalizuoja, kad vienu išreiškiamą dar kažkas kita“ (Simbolinių reikšmių žodynas. 2007, p. 5).

Pasak Jungo, „simbolis iškelia tai, kas žinoma ir tai, kas dar nežinoma“, „simbolis kupinas psichinės energijos“, simbolis turi gydomųjų galių (Kučinskienė, 2006, p. 41). Dažnai simboliai, ženklai būna ir vidiniai, ir išoriniai (Нарышкин, 2005). Ir tas pats simbolis gali reikšti skirtingus dalykus (Apperly, Williams, Williams, 2004). Pagrindinė piešinių simbolikos reikšmė priklauso nuo piešinio autoriaus interpretacijos.

Pagal I. Brochmann (2004, p. 39), „piešimas yra vienintelis dalykas, kuriuo vaikas nemėgdžioja suaugusiųjų, kurie jau nebemoka to, ką moka vaikai: gyventi nesąmoningai lyg sapne“.

Kaip teigia A. Brazauskaitė (2004), piešimas - tai viena ankstyvųjų komunikacijos ir mąstymo formų, šalia žaidimo ir kalbos. Piešinys gali pateikti daug tikslesnę mintį, kaip atrodo objektas, negu rašytinė ar sakytinė kalba (Seifert, 1992). Pasak V. Barber (2006), paveikslėlis, kurį vaikas nupiešia, paprastai yra problemos išraiška ar susidūrimas su ja. O tie vaikai, kurie turi problemų, gali negebėti pasakyti savo bėdą ar rasti sprendimą, tad įvairūs piešimo metodai padeda išreikšti problemas.

Pagal L. Steinhardt (1993), spontaniškas, abstraktus piešimas gali būti kaip įdomių galimybių išbandymas. Pirmą kartą vaikai šiame piešime susiduria su netvarka piešinio lape, dauguma naudoja įvairias spalvas, o keletas vaikų siekia techniško piešimo atlikimo.

Piešimo pirštais metodikoje, kuriame rankos ne tik kūno dalis, bet ir piešimo raiškos priemonė. Šis metodas naudojamas iššifruoti piešėjo emocijas, sumažinti įtampą, dirbant su vaikais, kurie turi elgesio problemų (Jennings, 1945).

Pirmieji vaiko piešiniai yra keverzonės. Jos vaikui gali būti maloni veikla, užsiėmimas. O tie vaikai, kurie negali nupiešti keverzonių, gali turėti fizinių ar psichologinių problemų (Nasvytienė, Vinogradskienė, 2004). Piešiniai turi daugiau privalumų atrandant patologinius bruožus, negu kitos projektinės metodikos (Нощ , 2006).

Pasak R. Kučinskienės, netgi iš pirmo žvilgsnio bereikšmiai pakeverzojimai gali atspindėti asmeninius emocinius išgyvenimus, problemas ir vidinius konfliktus. „Tai vadinama priešino scenarijumi, kuris grindžiamas asmens mintimis, jausmais ir išgyvenimais, kurie atsispindi vaizdiniuose - simboliuose“ (Kučinskienė, 2007, p. 44).

E. B. Church (2005 a) pastebėjimu, vaikai (5-6 metų) labiausiai mėgsta piešti autoportretus, šeimą, namą, naminius gyvūnus, transporto priemones, gamtą. Šiame amžiuje jau nupiešia daugiau detalių, perteikia žmonių emocijas, vaizduoja juos aprengtus. Menas tampa priemone išreikšti jausmus ir mintis.

Emocijos, kaip ir mintys, kurias lemia aplinkos ir savybių santykis su individo poreikiais (Psichologijos žodynas.1993, p. 75; Никифоров, 1978, p. 11). Jos susijusios su motyvacija, kuri stimuliuoja žmogų aktyviai ieškoti, ar vengti vienokių, ar kitokių situacijų (Никифоров, 1978). Emocijos gali atsispindėti ne tik veiksmuose, poelgiuose ir kalboje, bet ir vaikų piešiniuose. Piešinys, anot V. Barber (2006), yra tik pradžia tolimesnei veiklai. „Piešdamas tai, kas susiję su teigiamomis emocijomis, vaikas parodo daug detalių, o kai piešimo objektas susijęs su neigiamomis emocijomis, piešinys tampa schematiškas, panašus į siluetą“ (Chomentauskas, 1983, p.11). Pagal G. Chomentauską, vaikas atitinkamoje būsenoje gali piešti tai, ko jis bijo, kas kelia nerimą. Vaiko nupieštos figūros gali teikti informaciją. Ir yra labai svarbu, kaip vaikai supranta žmogaus vaizdą piešime ir grafikoje (Гуружалов, 1995).

Pagal I. Vaitkevičienę (1999 a), nedrąsus arba nesaugus vaikas piešinyje save atriboja nuo aplinkos linijomis, taškeliais, kryželiais ir kt. ženklais.

Piešinių turinys atskleidžia jausmus ir mintis, neatsakinėjant į klausimus, (vaikai nemėgsta atsakinėti į klausimynus) ir suprantamas įvairiomis kalbomis (Barraza, 1999). Žiūrėdami į paveikslus, vaikai nebekreipia dėmesio į žodžius (Newton, 1995). Pasak S. Cox (2005), piešimas vaikams suteikia platesnę veiklos reikšmę.

Piešimo metodikos ypatumai pagal A. Vengerį (2007, p. 5): lengviau taikomos ir joms nereikia jokių specialių priemonių, tik pieštuko ir popieriaus; turi privalumą – tai natūralumas, kuris panašus į įprastą žmogaus veiklą; gali būti taikomos daug kartų ir dažnai; taikytinos įvairaus amžiaus žmonėms.

Kad geriau suprastume, pažintume savo ugdytinius ir jų prigimtinius gebėjimus, reikia (psichologams, dailės ugdytojams) dažniau gilintis į ugdytinių piešinius (Žukauskienė, Grigaitė, 1999). Kaip teigia A. Brazauskaitė (2004), normaliai augančio vaiko (kuris neturi raidos sutrikimų) nereikia mokyti piešti, tai jis atlieka savarankiškai, spontaniškai.

Tapyti ar piešti vaikai išmoksta anksčiau nei rašyti. Paveikslėliai yra tarsi žodžiai, kurie turi svarbią įtaką tolimesniam jų supratimui. O keverzones, linijas, dažų dėmes vaikai naudoja tam, kad pavaizduotų, ką jie mato, galvoja. Tai tarsi minčių ir emocijų išraiška. Piešiant ar tapant yra natūraliai ugdomi motoriniai įgūdžiai, akies - rankų koordinacija ir kūrybinis pasitikėjimas, kuris yra reikalingas tolimesniam mokymuisi (Church, 2005 b).

Pagal I. Vaitkevičienę (1999 a), piešinys gali daug papasakoti ne tik apie vaiko fizinę raidą, bet ir apie dvasinę būklę. Piešinio turinys lyginant su žodiniu pasakojimu iš esmės nesiskiria. Bet reikia mokėti tas išreikštas formas perskaityti (Лебедева, 2007).

Patarimai suaugusiems, dirbantiems su vaikais, kad piešimas būtų naudingas (pagal I. Brochmann, 2004, p. 38): leisti vaikams piešti savarankiškai; sudaryti sąlygas vaikų saviraiškai;

parūpinti priemonės; jokių pamokymų, pasiūlymų; kai vaikai piešia, suaugusieji gali būti šalia jų, tik reikia jiems užsiimti kita veikla (tikrai netriukšminga).

Piešinių simboliai – daugiareikšmiai, kiekviena spalva, panaudota piešinyje, daugialypė, turinti daug reikšmių. Piešimo privalumas yra tai, kad vaikai ir paaugliai mėgsta piešti, ši veikla jiems teikia malonumą.

2. TYRIMO METODIKA IR ORGANIZAVIMAS

Tyrimo tikslas. Nustatyti vaikų ir paauglių kūrybinio ir vaizdinio mąstymo ypatumus.

Tyrimo metodikos:

1. Vaizdinio mąstymo abstraktumo lygio nustatymas remiantis D. Jurkšaitės (1982) tyrimo metodika.
2. „Neegzistuojančio gyvūno“ piešimo testas pagal M. N. Dukarevič parengtą metodiką (cit. pagal A.Vengerį, 2007).
3. Kūrybinio mąstymo rodiklių (originalumas, detalumas, gausumas) nustatymas pagal J.P. Giulford (cit. pagal D.Grakauskaitę – Karkockienę, 2002).
4. Agresyvumo lygio nustatymas pagal M.N. Dukarevič parengtą metodiką (cit. pagal A.Vengerį, 2007).

Kūrybinio mąstymo vertinimo kriterijai. Tiriamųjų kūrybinio mąstymo rezultatai išreiškiami originalumo, idėjų gausos, detalumo rodikliais (naudojant „Neegzistuojančio gyvūno“ piešimo metodiką):

- Originalumas vertinamas nuo 0 iki 100 balų sistemos: 0 - realiai egzistuojantis gyvūnas (žr. 31 PRIEDA, 26 pav.); 1-15 - išnykęs gyvūnas arba egzistuojantis kultūroje (1-mamutai (žr. 32 PRIEDA, 27 pav.), 10 – dinozaurai (žr. 33 PRIEDA, 28 pav.); 15- drakonai, trigalviai, dvigalviai (žr. 34 PRIEDA, 29 pav.; 40 PRIEDA, 35 pav.)); 20-30 – žmogaus pavidalo gyvūnas (velnias, ateivis) (žr. 35 PRIEDA, 30 pav.; 41 PRIEDA, 36 pav.); 40-50 – pagal standartinę schemą sukonstruotas (sudėtinis) neegzistuojantis gyvūnas (žr. 36 PRIEDA, 31 pav.; 42 PRIEDA, 37 pav.); 60-70 – pagal standartinę schemą sukurtas vientisas neegzistuojantis gyvūnas (žr. 37 PRIEDA, 32 pav.; 43 PRIEDA, 38 pav.); 80-90 – mechaninės konstrukcijos neegzistuojantis gyvūnas (turintis mechaninių dalių) (žr. 38 PRIEDA, 33 pav.; 44 PRIEDA, 39 pav.); 100 – originalus neegzistuojantis gyvūnas (neatitinkantis nei gyvūno, nei žmogaus konstrukcijų) (žr.39 PRIEDA, 34 pav.; 45 PRIEDA, 40 pav.).
- Idėjų gausumas skaičiuojamas susumavus visus tinkamus atsakymus, t.y. idėjų skaičių.
- Detalumas nustatomas susumuojant kiekvieną piešinio detalę, brūkšniavimą, šešėlius, papuošimus (balai skiriami už kiekvieną detalę, papildančią pagrindinę figūrą).

Agresyvumas įvertinamas susumavus agresyvumo požymius: dantis, aštrius nagus, spyglius, dyglius, aštrias ataugas, ginklus (balai skiriami ir už agresyvius personažus pvz.: rykliai, krokodilai, drakonai ir t.t.).

Vaizdinių sąvokų („džiaugsmas“, „pyktis“, „baimė“, „liūdesys“, „kaltė“, „gėda“) abstraktumo lygio įvertinimai nuo 1 iki 10 balų:

1 - piešiniuose pavaizduojama konkreti situacija (žr. 7 PRIEDA, 2 pav.; 8 PRIEDA, 3 pav.; 9 PRIEDA, 4 pav.; 10 PRIEDA, 5 pav.; 11 PRIEDA, 6 pav.; 12 PRIEDA, 7 pav.);

5 – simboliniai piešiniai (žr.13 PRIEDA, 8 pav.; 14 PRIEDA, 9 pav.; 15 PRIEDA, 10 pav.; 16 PRIEDA, 11 pav.; 17 PRIEDA, 12 pav.; 18 PRIEDA, 13 pav.; 19 PRIEDA, 14 pav.; 20 PRIEDA, 15 pav.; 21 PRIEDA, 16 pav.; 22 PRIEDA, 17 pav.; 23 PRIEDA, 18 pav.; 24 PRIEDA, 19 pav.);

10 – kai piešiniuose sąvoka išreiškiama abstrakčiai (žr. 25 PRIEDA, 20 pav.; 26 PRIEDA, 21 pav.; 27 PRIEDA, 22 pav.; 28 PRIEDA, 23 pav.; 29 PRIEDA, 24 pav.; 30 PRIEDA, 25 pav.).

Spalvinė išraiška (vaizdinių sąvokų ir „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinių) įvertinama nuo 0 -100 balų.

Tyrimo procedūra ir instrukcija:

Užduotys atliekamos individualiai. Užduočių laikas neribojamas. Sąvokos ir užduotys buvo užrašytos lentoje.

Kiekvienam respondentui buvo išdalinta po 7 balto popieriaus lapus: A4 formato (1 lapas „Neegzistuojančio gyvūno“ piešiniui), A5 formato (6 lapai išreikšti vaizdinio abstraktumo sąvokoms) lapai ir po 12 vienetų spalvotų pieštukų. Naudotos spalvos: geltona, oranžinė, raudona, vyšninė, žydra, mėlyna, alyvinė, salotinė, žalia, ruda, tamsiai ruda, juoda. Sąvokoms išreikšti tiriamieji galėjo naudoti visas arba labiausiai tinkančias, jų manymu, spalvas.

Pirma tyrimo dalis. „Neegzistuojančio gyvūno piešimas“ Užduotis: „Noriu sužinoti, kiek išugdėta tavo vaizduotė, fantazija (kaip tu moki fantazuoti, įsivaizduoti). Sugalvok ir nupiešk gyvūną, kurio iš tikrųjų nėra, niekada nebuvo ir kurio iki tavęs niekas nesugalvojo – nei pasakose, nei kompiuteriniuose žaidimuose, nei animaciniuose filmuose“ (Vengeris A., 2007, p. 11-12).

Kai tiriamieji baigia piešti, paprašoma sugalvoti ir užrašyti gyvūno pavadinimą. Jeigu nupieštas įprastas, žinomas gyvūnas (tai rodo gyvūno pavadinimas), prašoma nupiešti dar vieną piešinį. Pakartotiniame piešinyje, jeigu vėl nupiešiamas realus gyvūnas, darbas nutraukiamas (Vengeris A., 2007, p. 11-12).

Antra tyrimo dalis. Tyrimą sudarė vaizdinė užduotis: spalvų ir formų pagalba išreikšti

vaizdines sąvokas („džiaugsmas“, „liūdesys“, „kaltė“, „gėda“, „baimė“, „pyktis“) (Jurkšaitė D., 1982).

Tiriamieji. 2007 m. balandžio - gegužės, rugsėjo - gruodžio mėnesiais atlikti tyrimai vaizdinio ir kūrybinio mąstymo nustatymui. Tyrime dalyvavo Joniškio rajono ir Joniškio miesto mokyklų 1 - 4 ir 6 – 7 klasių mokiniai (žr 1 PRIEDĄ, 42 lentelę): 1 klasės dalyvavusių mokinių skaičius -14; 2 klasės mokinių skaičius – 52; 3 klasės mokinių skaičius – 73; 4 klasės mokinių skaičius – 40; 6 klasės mokinių skaičius – 65; 7 klasės mokinių skaičius – 11.

Tyrimo imtis. Tiriamąją imtį sudarė 255 respondentai, priklausantys dviems amžiaus grupėms: 179 vaikai (7 - 11 metų - pradinio mokyklinio amžiaus vaikai) ir 76 paaugliai (12 – 15 metų – jaunesnieji paaugliai) (žr. 1 PRIEDĄ, 42, 43 lenteles).

Duomenų apdorojimas

Duomenys apdoroti taikant SPSS 11.0 (Statistical Package for the Social Science) for Windows, Microsoft Excel kompiuterines programas.

Dviejų nepriklausomų grupių požymių vidurkių skirtumo patikimumui įvertinti taikytas Stjudento (t) kriterijus. Ranginių dydžių sąryšiams nustatyti naudota Pearson'o ranginė koreliacija. Pearson'o koreliacija parodo, ar yra ryšys tarp dviejų kintamųjų ir kokio stiprumo tas ryšys, jo reikšmė kinta [-1;1] , kuo reikšmė moduliui arčiau 1, tuo ryšys stipresnis, kuo reikšmė moduliui arčiau 0, tuo ryšys silpnesnis. Tikrinant statistines hipotezes, pasirinktas reikšmingumo lygis 0,05.

Pastaba:

N, n– grupės didumas, imtis, tiriamųjų skaičius.

x – vidurkis.

σ - standartinis nuokrypis.

t – skirtumas tarp grupių vidurkių (x).

df – laisvės laipsnis.

r – empirinis koreliacijos koeficientas.

skirtumas tarp vidurkių statistiškai reikšmingas kai $p < 0,05$; $p < 0,01$.

* - koreliacija reikšminga 0,05 lygmeniu.

** - koreliacija reikšminga 0,01 lygmeniu.

3. TYRIMO REZULTATAI IR JŲ ANALIZĖ

Respondentai skirstomi į dvi grupes: vaikai, kurie priklauso pradiniam mokykliniam amžiui (7-11 metų), ir paaugliai, kurie priklauso jaunesniajam paauglių amžiui (12-15).

3.1. Vaizdinių sąvokų abstraktumo palyginimas

Palyginus vaikų ir paauglių vaizdinių sąvokų abstraktumo lygį, nustatyti statistiškai reikšmingi skirtumai išreiškiant sąvokas (t.y. $p < 0,01$): „džiaugsmas“ ($t(253) = -6,831$, $p = 0,000$), „liūdesys“ ($t(253) = -5,960$, $p = 0,000$), „gėda“ ($t(253) = -4,258$, $p = 0,000$), „baimė“ ($t(253) = -5,045$, $p = 0,000$), „pyktis“ ($t(252) = -4,751$, $p = 0,000$). Paaugliai šias sąvokas išreiškė abstrakčiau nei vaikai. Išreiškiant sąvoką „kaltė“ ($t(253) = -1,527$, $p = 0,128$) paauglių rezultatai didesni, bet skirtumas statistiškai nereikšmingas, t.y. $p > 0,05$ (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

Vaizdinių sąvokų abstraktumo palyginimas vaikų ir paauglių grupėse

Tiriamieji Abstraktumo sąvokos	Vaikai N=179		Paaugliai N=76		t- testas		
	x	σ	x	σ	t	df	p
Džiaugsmas	2,832	1,999	4,605	1,625	-6,831	253	0,000
Liūdesys	3,022	2,128	4,671	1,739	-5,960	253	0,000
Kaltė	2,598	2,379	3,105	2,538	-1,527	253	0,128
Gėda	2,609	2,209	3,987	2,696	-4,258	253	0,000
Baimė	3,168	2,237	4,724	2,290	-5,045	253	0,000
Pyktis	2,927	2,186	4,434	2,594	-4,751	252	0,000

Analizuojant vaikų grupę pagal lytį, nustatytas statistiškai reikšmingas skirtumas, kad berniukai sąvoką „džiaugsmas“ ($t(177) = -2,649$, $p = 0,009$, t.y. $p < 0,01$) išreiškė abstrakčiau nei mergaitės. Tačiau išreiškiant sąvokas „liūdesys“, „kaltė“, „gėda“, „baimė“, „pyktis“ reikšmingų skirtumų nenustatyta, t.y. $p > 0,05$ (žr. 3 lentelę).

Palyginus pagal lytį paauglių vaizdinių sąvokų „džiaugsmas“, liūdesys“, kaltė“, „gėda“, „baimė“, „pyktis“ abstraktumo lygį, statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta, t.y. $p > 0,05$ (žr. 4 lentelę). Berniukai abstrakčiau nei mergaitės išreiškė vaizdines sąvokas „džiaugsmas“, „gėda“, „baimė“, „pyktis“, o mergaitės abstrakčiau nei berniukai išreiškė vaizdines sąvokas „liūdesys“, kaltė“, bet statistiškai nereikšmingai.

3 lentelė

Vaikų grupės, mergaičių ir berniukų, vaizdinių sąvokų abstraktumo palyginimas

Tiriamieji Abstraktumo sąvokos	Mergaitės N=106		Berniukai N=73		t- testas		
	x	σ	x	σ	t	df	p
Džiaugsmas	2,509	1,948	3,301	1,991	-2,649	177	0,009
Liūdesys	2,858	2,109	3,260	2,148	-1,243	177	0,215
Kaltė	2,679	2,642	2,479	1,944	0,551	177	0,582
Gėda	2,500	2,252	2,767	2,151	-0,794	177	0,428
Baimė	3,264	2,384	3,027	2,014	0,695	177	0,488
Pyktis	2,726	2,291	3,192	2,005	-1,404	177	0,162

4 lentelė

Paauglių grupės, mergaičių ir berniukų, vaizdinių sąvokų abstraktumo palyginimas

Tiriamieji Abstraktumo sąvokos	Mergaitės N=44		Berniukai N=32		t- testas		
	x	σ	x	σ	t	df	p
Džiaugsmas	4,455	1,389	4,813	1,908	-0,947	74	0,347
Liūdesys	4,750	1,416	4,563	2,124	0,462	74	0,646
Kaltė	3,136	2,483	3,063	2,651	0,124	74	0,901
Gėda	3,864	2,329	4,156	3,163	-0,465	74	0,643
Baimė	4,614	2,137	4,875	2,511	-0,489	74	0,626
Pyktis	4,477	2,663	4,375	2,537	0,169	74	0,867

5 lentelė

Mergaičių ir berniukų vaizdinių sąvokų abstraktumo palyginimas

Tiriamieji Abstraktumo sąvokos	Mergaitės N=150		Berniukai N=105		t- testas		
	x	σ	x	σ	t	df	p
Džiaugsmas	3,080	2,005	3,762	2,078	-2,633	253	0,009
Liūdesys	3,413	2,112	3,657	2,214	-0,889	253	0,375
Kaltė	2,813	2,597	2,657	2,188	0,504	253	0,615
Gėda	2,900	2,351	3,190	2,569	-0,935	253	0,351
Baimė	3,660	2,388	3,590	2,327	0,231	253	0,817
Pyktis	3,240	2,527	3,552	2,236	-1,018	253	0,310

Palyginus vaikus ir paauglius pagal lytį, nustatytas vienas reikšmingas skirtumas, kad

berniukai sąvoką „džiaugsmas“ ($t(253)=-2,633$, $p=0,009$), išreiškė abstrakčiau nei mergaitės, t.y. $p<0,01$. Nors berniukų vaizdinių sąvokų „liūdesys“, „gėda“, „pyktis“ abstraktumo lygis didesnis nei mergaičių, o mergaičių abstraktumo lygis didesnis nei berniukų išreiškiant sąvokas „kaltė“, „baimė“, tačiau statistiškai skirtumai nereikšmingi (žr. 5 lentelę).

Apibendrinant pateiktus duomenis, galima teigti, kad paaugliai vaizdines sąvokas išreiškia abstrakčiau negu vaikai. Lyginant tiriamuosius pagal lytį, nustatyta, kad berniukai „džiaugsmo“ sąvoką išreiškia abstrakčiau.

3.2. Vaizdinių sąvokų spalvinės išraiškos palyginimas

3.2.1. Sąvokos „džiaugsmas“ spalvinės išraiškos palyginimas

Palyginus vaikų ir paauglių „džiaugsmo“ sąvokos spalvinę išraišką, nustatyti reikšmingi skirtumai, kad vaikai dažniau nei paaugliai pasirenka tamsiai rudą ($t(253)=2,150$, $p=0,032$, $p=0,05$) ir juodą spalvas ($t(253)=2,417$, $p=0,016$, $p<0,05$) (žr. 6 lentelę).

6 lentelė

Vaikų ir paauglių sąvokos "džiaugsmas" spalvinės išraiškos palyginimas

Tiriamieji Spalvinė išraiška	Vaikai N=179		Paaugliai N=76		t- testas		
	x	σ	x	σ	t	df	p
Geltona	3,179	6,362	4,697	7,367	-1,662	253	0,098
Oranžinė	2,352	8,901	1,250	2,684	1,058	253	0,291
Raudona	2,335	4,439	1,868	2,594	0,856	253	0,393
Vyšninė	1,229	3,560	0,553	1,370	1,605	253	0,110
Salotinė	1,536	4,872	2,868	7,418	-1,694	253	0,092
Žalia	1,732	4,943	1,961	9,483	-0,252	253	0,801
Žydra	3,162	9,527	5,803	15,911	-1,636	253	0,103
Mėlyna	1,352	5,092	1,066	5,834	0,393	253	0,695
Alyvinė	0,888	2,200	1,171	3,900	-0,734	253	0,464
Ruda	0,927	3,961	0,276	0,842	1,418	253	0,157
Tamsiai Ruda	0,950	2,578	0,303	0,731	2,150	253	0,032
Juoda	1,458	2,777	0,658	1,195	2,417	253	0,016

Palyginus vaikų spalvinę išraišką pagal lytį, nustatyti reikšmingi skirtumai, kad mergaitės „džiaugsmo“ sąvokai išreikšti dažniau pasirenka vyšninę ($t(177)=2,502$, $p=0,013$, t.y. $p<0,05$) ir žalią ($t(177)=2,641$, $p=0,009$, t.y. $p<0,01$) spalvas nei berniukai. O berniukai dažniau pasirenka juodą ($t(177)=-2,010$, $p=0,045$, t.y. $p<0,05$) spalvą (žr. 7 lentelę).

7 lentelė

Vaikų grupės, mergaičių ir berniukų, sąvokos "džiaugsmas" spalvinės išraiškos palyginimas

Spalvinė išraiška	Tiriamieji		Mergaitės N=106		Berniukai N=73		t- testas		
	x	σ	x	σ	x	σ	t	df	p
Geltona	2,802	4,372	3,726	8,466	-0,955	177	0,341		
Oranžinė	2,311	7,370	2,411	10,801	-0,073	177	0,942		
Raudona	2,057	2,891	2,740	6,021	-1,012	177	0,313		
Vyšninė	1,774	4,498	0,438	0,866	2,502	177	0,013		
Salotinė	1,472	2,892	1,630	6,816	-0,213	177	0,831		
Žalia	2,528	6,146	0,575	1,739	2,641	177	0,009		
Žydra	3,896	11,418	2,096	5,682	1,244	177	0,215		
Mėlyna	1,208	5,182	1,562	4,986	-0,456	177	0,649		
Alyvinė	1,000	2,362	0,726	1,946	0,818	177	0,415		
Ruda	0,632	1,758	1,356	5,827	-1,204	177	0,230		
Tamsiai Ruda	0,991	2,734	0,890	2,349	0,255	177	0,799		
Juoda	1,113	1,978	1,959	3,596	-2,020	177	0,045		

Analizuojant paauglių spalvinę išraišką pagal lytį nustatytas vienas statistiškai reikšmingas skirtumas, kad mergaitės „džiaugsmo“ sąvokai dažniau nei berniukai pasirenka juodą ($t(74)=1,993$, $p=0,050$) spalvą. O kitų spalvų pasirinkimo skirtumai nereikšmingi (žr. 8 lentelę).

Palyginus vaikų ir paauglių spalvinę išraišką pagal lytį, nustatyti statistiškai reikšmingi skirtumai, kad mergaitės „džiaugsmo“ sąvokai išreikšti dažniau, pasirenka vyšninę ($t(253)=2,622$, $p=0,009$, t.y. $p<0,01$) ir žalią ($t(253)=2,489$, $p=0,013$, t.y. $p<0,05$) spalvas nei berniukai (žr. 9 lentelę).

Paauglių grupės, mergaičių ir berniukų, sąvokos "džiaugsmas" spalvinės išraiškos palyginimas

Tiriamieji Spalvinė išraiška	Mergaitės N=44		Berniukai N=32		t- testas		
	x	σ	x	σ	t	df	p
Geltona	5,545	5,712	3,531	9,144	1,180	74	0,242
Oranžinė	1,750	3,171	0,563	1,625	1,939	74	0,056
Raudona	1,977	2,592	1,719	2,630	0,427	74	0,671
Vyšninė	0,659	1,509	0,406	1,160	0,792	74	0,431
Salotinė	1,886	4,194	4,219	10,270	-1,361	74	0,178
Žalia	2,955	12,361	0,594	1,521	1,073	74	0,287
Žydra	5,318	15,531	6,469	16,648	-0,309	74	0,758
Mėlyna	1,636	7,622	0,281	0,813	1,000	74	0,321
Alyvinė	1,045	3,389	1,344	4,562	-0,327	74	0,744
Ruda	0,136	0,462	0,469	1,164	-1,721	74	0,089
Tamsiai Ruda	0,341	0,745	0,250	0,718	0,533	74	0,596
Juoda	0,886	1,368	0,344	0,827	1,993	74	0,050

Mergaičių ir berniukų sąvokos "džiaugsmas" spalvinės išraiškos palyginimas

Tiriamieji Spalvinė išraiška	Mergaitės N=150		Berniukai N=105		t- testas		
	x	σ	x	σ	t	df	p
Geltona	3,607	4,945	3,667	8,634	-0,070	253	0,944
Oranžinė	2,147	6,422	1,848	9,071	0,308	253	0,758
Raudona	2,033	2,798	2,429	5,233	-0,780	253	0,436
Vyšninė	1,447	3,896	0,429	0,959	2,622	253	0,009
Salotinė	1,593	3,318	2,419	8,064	-1,126	253	0,261
Žalia	2,653	8,411	0,581	1,669	2,489	253	0,013
Žydra	4,313	12,724	3,429	10,443	0,587	253	0,558
Mėlyna	1,333	5,977	1,171	4,214	0,239	253	0,811
Alyvinė	1,013	2,692	0,914	2,984	0,276	253	0,782
Ruda	0,487	1,514	1,086	4,907	-1,404	253	0,162
Tamsiai Ruda	0,800	2,349	0,695	2,015	0,371	253	0,711
Juoda	1,047	1,818	1,467	3,117	-1,354	253	0,177

Apibendrinus sąvokos „džiaugsmas“ spalvinę išraišką, nustatyti statistiškai reikšmingi skirtumai išreiškiant vaizdinio abstraktumo sąvokas tarp vaikų ir paauglių: vaikai sąvokai nusakyti dažniau renkasi tamsiai rudą, juodą spalvas, nei paaugliai (t.y. vaikai spalvas naudoja nesimboliškai); mergaitės (palyginus vaikų grupę ir bendrai) sąvokai išreikšti dažniau naudoja vyšninę, žalią spalvas nei berniukai; berniukų (vaikų grupėje) spalvinės išraiškos rezultatai didesni pasirenkant juodą spalvą nei mergaičių; paauglių grupėje mergaičių rezultatai pasirenkant juodą spalvą yra didesni, nei berniukų.

3.2.2. Sąvokos „liūdesys“ spalvinės išraiškos palyginimas

Palyginus „liūdesio“ sąvokos spalvinę išraišką, nerasta statistiškai reikšmingų skirtumų (t.y. $p > 0,05$) tarp vaikų ir paauglių. Paauglių spalvinės išraiškos rezultatai pasirenkant juodą spalvą ($t(253)=-1,788$, $p=0,075$), mėlyną spalvą ($t(253)= 1,502$, $p=0,135$), žydrą spalvą ($t(253)=-1,142$, $p=0,255$), rudą spalvą ($t(253)=-1,151$, $p=0,251$), alyvinę spalvą ($t(253)=-1,313$, $p=0,190$), žalią spalvą ($t(253)=-0,148$, $p=0,882$), salotinę spalvą ($t(253)=-0,420$, $p=0,675$), geltoną spalvą ($t(253)=-0,875$, $p=0,383$) didesni nei vaikų. Tačiau skirtumas statistiškai nereikšmingas, t.y. $p > 0,05$ (žr. 10 lentelę).

10 lentelė

Vaikų ir paauglių sąvokos "liūdesys" spalvinės išraiškos palyginimas

Spalvinė išraiška	Tiriamieji		Vaikai N=179		Paaugliai N=76		t- testas		
	x	σ	x	σ	t	df	p		
Geltona	1,123	4,083	1,855	9,306	-0,875	253	0,383		
Oranžinė	1,883	8,086	0,921	6,883	0,906	253	0,366		
Raudona	2,168	6,491	0,842	2,417	1,729	253	0,085		
Vyšninė	0,531	1,605	0,329	1,012	1,013	253	0,312		
Salotinė	1,028	3,381	1,289	6,521	-0,420	253	0,675		
Žalia	1,000	4,355	1,092	4,935	-0,148	253	0,882		
Žydra	1,687	5,493	2,697	8,323	-1,142	253	0,255		
Mėlyna	1,894	4,817	3,092	7,710	-1,502	253	0,134		
Alyvinė	0,916	2,528	1,934	9,646	-1,313	253	0,190		
Ruda	0,430	1,662	0,974	5,794	-1,151	253	0,251		
Tamsiai Ruda	0,911	2,542	0,474	1,709	1,372	253	0,171		
Juoda	2,514	7,430	4,579	10,439	-1,788	253	0,075		

Palyginus vaikus pagal lytį, nustatyti statistiškai reikšmingi skirtumai išreiškiant „liūdesio“ sąvoką alyvine ir tamsiai ruda spalva, t.y. $p < 0,05$. Mergaitės „liūdesio“ sąvokai išreikšti dažniau naudojo alyvinę spalvą ($t(177)=1,995$, $p=0,048$) ir tamsiai rudą ($t(177)=2,144$, $p=0,033$) spalvą nei berniukai (žr. 11 lentelę).

11 lentelė

Vaikų grupės, mergaičių ir berniukų, sąvokos "liūdesys" spalvinės išraiškos palyginimas

Spalvinė išraiška	Tiriamieji		Mergaitės N=106		Berniukai N=73		t- testas		
	x	σ	x	σ	t	df	p		
Geltona	1,368	5,072	0,767	1,867	0,967	177	0,335		
Oranžinė	1,500	3,495	2,438	11,971	-0,762	177	0,447		
Raudona	2,066	5,330	2,315	7,918	-0,252	177	0,802		
Vyšninė	0,651	1,622	0,356	1,576	1,209	177	0,228		
Salotinė	1,283	3,842	0,658	2,551	1,218	177	0,225		
Žalia	1,368	5,410	0,466	1,930	1,365	177	0,174		
Žydra	1,792	6,649	1,534	3,176	0,308	177	0,758		
Mėlyna	2,113	5,299	1,575	4,031	0,733	177	0,464		
Alyvinė	1,226	3,130	0,466	1,081	1,995	177	0,048		
Ruda	0,547	2,010	0,260	0,943	1,136	177	0,258		
Tamsiai Ruda	1,245	3,125	0,425	1,154	2,144	177	0,033		
Juoda	2,858	9,188	2,014	3,596	0,747	177	0,456		

Analizuojant paauglių spalvinę išraišką pagal lytį, nustatytas reikšmingas skirtumas, kad mergaitės „liūdesio“ sąvokai išreikšti dažniau naudoja mėlyną spalvą ($t(74)=2,093$, $p=0,040$, t.y. $p < 0,05$) nei berniukai. O tarp kt. spalvinių išraiškų statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta (žr. 12 lentelę).

Palyginus berniukų ir mergaičių spalvinę išraišką rastas reikšmingas skirtumas, kad mergaitės „liūdesio“ sąvokai išreikšti dažniau naudoja mėlyną ($t(253)=1,980$, $p=0,049$, t.y. $p < 0,05$), tamsiai rudą ($t(253)=2,356$, $p=0,019$, t.y. $p < 0,05$) spalvas nei berniukai (žr. 13 lentelę). Nors kitų spalvų išraiškos rezultatai didesni, bet statistiškai nereikšmingi.

Apibendrinus „liūdesio“ sąvokos spalvinės išraiškos rezultatus nustatyti statistiškai reikšmingi skirtumai: mergaitės „liūdesio“ sąvokai išreikšti dažniau, nei berniukai, naudoja tamsiai rudą spalvą; paauglių grupėje mergaitės dažniau nei berniukai sąvokai išreikšti naudoja mėlyną spalvą; vaikų grupėje mergaitės dažniau nei berniukai, naudoja tamsiai rudą ir alyvinę spalvą.

Paauglių grupės, mergaičių ir berniukų, sąvokos "liūdesys" spalvinės išraiškos palyginimas

Tiriamieji Spalvinė išraiška	Mergaitės N=44		Berniukai N=32		t- testas		
	x	σ	x	σ	t	df	p
Geltona	2,795	12,153	0,563	1,294	1,033	74	0,305
Oranžinė	0,114	0,387	2,031	10,594	-1,203	74	0,233
Raudona	0,909	3,018	0,750	1,218	0,282	74	0,779
Vyšninė	0,432	1,208	0,188	0,644	1,040	74	0,302
Salotinė	1,068	4,217	1,594	8,835	-0,345	74	0,731
Žalia	1,545	6,388	0,469	1,270	0,938	74	0,351
Žydra	2,455	7,750	3,031	9,170	-0,296	74	0,768
Mėlyna	4,636	9,572	0,969	2,946	2,093	74	0,040
Alyvinė	1,023	3,891	3,188	14,189	-0,966	74	0,337
Ruda	0,364	1,080	1,813	8,852	-1,077	74	0,285
Tamsiai Ruda	0,636	2,103	0,250	0,916	0,973	74	0,334
Juoda	6,364	12,987	2,125	4,353	1,773	74	0,080

Mergaičių ir berniukų sąvokos "liūdesys" spalvinės išraiškos palyginimas

Tiriamieji Spalvinė išraiška	Mergaitės N=150		Berniukai N=105		t- testas		
	x	σ	x	σ	t	df	p
Geltona	1,787	7,821	0,705	1,709	1,394	253	0,165
Oranžinė	1,093	3,009	2,314	11,519	-1,240	253	0,216
Raudona	1,727	4,788	1,838	6,661	-0,155	253	0,877
Vyšninė	0,587	1,511	0,305	1,360	1,527	253	0,128
Salotinė	1,220	3,942	0,943	5,288	0,479	253	0,632
Žalia	1,420	5,693	0,467	1,749	1,661	253	0,098
Žydra	1,987	6,970	1,990	5,703	-0,005	253	0,996
Mėlyna	2,853	6,897	1,390	3,730	1,980	253	0,049
Alyvinė	1,167	3,359	1,295	7,900	-0,178	253	0,859
Ruda	0,493	1,786	0,733	4,948	-0,546	253	0,586
Tamsiai Ruda	1,067	2,870	0,371	1,085	2,365	253	0,019
Juoda	3,887	10,523	2,048	3,821	1,713	253	0,088

3.2.3. Sąvokos „kaltė“ spalvinės išraiškos palyginimas

Paaugliai, išreikšdami sąvoką „kaltė“, labiau yra linkę pasirinkti raudoną, vyšninę, žalia, alyvinę, rudą, tamsiai rudą, juodą spalvas nei vaikai. Tačiau reikšmingų spalvinės išraiškos skirtumų išreiškiant sąvoką „kaltė“ nenustatyta, t.y. $p > 0,05$ (žr. 14 lentelę).

14 lentelė

Vaikų ir paauglių abstraktumo sąvokos "kaltė" spalvinės išraiškos palyginimas

Spalvinė išraiška	Tiriamieji		Vaikai N=179		Paaugliai N =76		t- testas		
	x	σ	x	σ	t	df	p		
Geltona	0,603	1,753	0,263	1,025	1,580	253	0,115		
Oranžinė	0,553	1,246	0,382	1,275	0,998	253	0,319		
Raudona	0,899	2,848	1,132	3,255	-0,570	253	0,569		
Vyšninė	0,497	1,206	0,908	3,721	-1,325	253	0,186		
Salotinė	0,464	1,920	0,211	0,549	1,129	253	0,260		
Žalia	0,502	1,885	0,658	2,236	-0,568	252	0,571		
Žydra	1,285	5,679	0,500	1,371	1,189	253	0,236		
Mėlyna	0,978	3,083	0,355	1,029	1,718	253	0,087		
Alyvinė	0,430	1,175	0,789	1,813	-1,881	253	0,061		
Ruda	0,553	2,688	1,921	9,865	-1,715	253	0,088		
Tamsiai Ruda	1,061	3,576	1,368	4,516	-0,578	253	0,564		
Juoda	1,788	4,287	2,316	8,144	-0,676	253	0,500		

Analizuojant vaikų, pagal lytį, spalvinę išraišką, nustatyti reikšmingi skirtumai pasirenkant geltoną ir oranžines spalvas. Mergaitės dažniau naudoja geltoną ($t(177)=2,107$, $p=0,037$, t.y. $p < 0,05$), oranžinę ($t(177)=3,277$, $p=0,004$, $p < 0,01$) spalvas nei berniukai (žr. 15 lentelę).

Palyginus pagal lytį paauglių spalvinę išraišką, statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta, t.y. $p > 0,05$ (žr. 16 lentelę). Mergaitės dažniau naudoja geltoną, oranžinę, raudoną, vyšninę, salotinę, žalia, žydrą, mėlyną, alyvinę, rudą, tamsiai rudą, juodą spalvas, tačiau statistiškai skirtumai nereikšmingi ($p > 0,05$).

Palyginus berniukų ir mergaičių spalvinę išraišką, nustatyti reikšmingi skirtumai naudojant geltoną ir oranžinę spalvas. Mergaitės dažniau pasirenka geltoną ($t(253)=2,170$, $p=0,031$, t.y. $p < 0,05$), oranžinę ($t(253)=3,277$, $p=0,001$, $p < 0,01$) spalvas nei berniukai (žr. 17 lentelę).

Vaikų grupės, mergaičių ir berniukų, sąvokos "kaltė" spalvinės išraiškos palyginimas

Spalvinė išraiška	Mergaitės N=106		Berniukai N=73		t- testas		
	x	σ	x	σ	t	df	p
Geltona	0,830	2,140	0,274	0,854	2,107	177	0,037
Oranžinė	0,774	1,416	0,233	0,858	2,913	177	0,004
Raudona	1,075	3,411	0,644	1,727	0,996	177	0,320
Vyšninė	0,613	1,377	0,329	0,883	1,557	177	0,121
Salotinė	0,651	2,430	0,192	0,616	1,579	177	0,116
Žalia	0,547	2,094	0,438	1,545	0,379	177	0,705
Žydra	1,519	7,100	0,945	2,455	0,663	177	0,508
Mėlyna	1,123	3,458	0,767	2,447	0,757	177	0,450
Alyvinė	0,519	1,289	0,301	0,982	1,218	177	0,225
Ruda	0,660	3,312	0,397	1,351	0,642	177	0,521
Tamsiai Ruda	1,085	3,055	1,027	4,243	0,105	177	0,916
Juoda	1,934	4,959	1,575	3,082	0,549	177	0,584

Paauglių grupės, mergaičių ir berniukų, sąvokos "kaltė" spalvinės išraiškos palyginimas

Spalvinė išraiška	Mergaitės N=44		Berniukai N=32		t- testas		
	x	σ	x	σ	t	df	p
Geltona	0,318	1,006	0,188	1,061	0,546	74	0,586
Oranžinė	0,568	1,605	0,125	0,492	1,509	74	0,136
Raudona	1,568	3,944	0,531	1,849	1,379	74	0,172
Vyšninė	1,159	4,585	0,563	2,031	0,688	74	0,494
Salotinė	0,250	0,615	0,156	0,448	0,732	74	0,466
Žalia	1,068	2,864	0,094	0,390	1,908	74	0,060
Žydra	0,523	0,952	0,469	1,814	0,168	74	0,867
Mėlyna	0,364	1,123	0,344	0,902	0,083	74	0,934
Alyvinė	0,818	1,920	0,750	1,685	0,161	74	0,873
Ruda	2,159	12,079	1,594	5,735	0,245	74	0,807
Tamsiai Ruda	1,432	4,427	1,281	4,706	0,143	74	0,887
Juoda	3,068	10,522	1,281	2,232	0,944	74	0,348

Mergaičių ir berniukų sąvokos "kaltė" spalvinės išraiškos palyginimas

Spalvinė išraiška	Tiriamieji		Mergaitės N=150		Berniukai N=105		t- testas		
	x	σ	x	σ	t	df	p		
Geltona	0,680	1,891	0,248	0,918	2,170	253	0,031		
Oranžinė	0,713	1,472	0,200	0,765	3,277	253	0,001		
Raudona	1,220	3,569	0,610	1,757	1,620	253	0,106		
Vyšninė	0,773	2,732	0,400	1,334	1,296	253	0,196		
Salotinė	0,533	2,075	0,181	0,568	1,696	253	0,091		
Žalia	0,700	2,348	0,333	1,313	1,469	253	0,149		
Žydra	1,227	5,999	0,800	2,280	0,694	253	0,488		
Mėlyna	0,900	2,985	0,638	2,104	0,774	253	0,439		
Alyvinė	0,607	1,501	0,438	1,247	0,945	253	0,346		
Ruda	1,100	7,093	0,762	3,373	0,454	253	0,650		
Tamsiai Ruda	1,187	3,501	1,105	4,368	0,166	253	0,868		
Juoda	2,267	7,039	1,486	2,842	1,077	253	0,283		

Apibendrinus „kaltės“ sąvokos spalvinės išraiškos rezultatus nustatyti statistiškai reikšmingi skirtumai: mergaitės dažniau nei berniukai, pasirenka geltoną, oranžinę spalvas; vaikų grupėje mergaitės dažniau nei berniukai, pasirenka geltoną ir oranžinę spalvas.

3.2.4. Sąvokos „gėda“ spalvinės išraiškos palyginimas

Palyginus vaikų ir paauglių spalvinę išraišką išreiškiant sąvoką „gėda“, nustatyti reikšmingi skirtumai pasirenkant rudą ir juodą spalvas, t.y. $p < 0,05$. Paaugliai dažniau pasirenka šias spalvas nei vaikai: ruda spalva ($t(253) = -2,568$, $p = 0,011$), juoda spalva ($t(253) = -2,567$, $p = 0,011$) (žr. 18 lentelę).

Analizuojant pagal lytį vaikų pasirinktą spalvinę išraišką, nustatyti reikšmingi skirtumai išreiškiant sąvoką „gėda“ oranžine, vyšnine ir tamsiai ruda spalvomis. Mergaitės dažniau pasirenka oranžinę ($t(177) = 2,174$, $p = 0,031$, $p < 0,05$), vyšninę ($t(177) = 2,467$, $p = 0,015$, t.y. $p < 0,05$), tamsiai rudą ($t(177) = 2,913$, $p = 0,004$, t.y. $p < 0,01$) spalvas nei berniukai (žr. 19 lentelę).

Vaikų ir paauglių abstraktumo sąvokos "gėda" spalvinės išraiškos palyginimas

Spalvinė išraiška	Tiriamieji		Vaikai N=179		Paaugliai N=76		t- testas		
	x	σ	x	σ	x	σ	t	df	p
Geltona	0,916	6,193	0,632	3,024	0,381	253	0,703		
Oranžinė	0,961	2,625	0,553	1,399	1,280	253	0,202		
Raudona	2,045	8,624	1,882	3,241	0,160	253	0,873		
Vyšninė	1,084	4,072	1,329	6,644	-0,360	253	0,719		
Salotinė	0,458	2,160	0,421	1,776	0,132	253	0,895		
Žalia	0,581	1,899	0,526	2,408	0,194	253	0,847		
Žydra	1,352	7,873	1,934	11,778	-0,462	253	0,644		
Mėlyna	0,419	1,194	0,895	4,751	-1,253	253	0,211		
Alyvinė	0,553	1,333	0,908	4,657	-0,935	253	0,351		
Ruda	0,330	0,976	2,368	10,542	-2,568	253	0,011		
Tamsiai Ruda	0,458	1,569	0,553	1,976	-0,406	253	0,685		
Juoda	1,028	2,179	2,000	3,812	-2,567	253	0,011		

Vaikų grupės, mergaičių ir berniukų, sąvokos "gėda" spalvinės išraiškos palyginimas

Spalvinė išraiška	Tiriamieji		Mergaitės N=106		Berniukai N=73		t- testas		
	x	σ	x	σ	x	σ	t	df	p
Geltona	1,236	7,801	0,452	2,392	0,831	177	0,407		
Oranžinė	1,311	3,261	0,452	1,041	2,174	177	0,031		
Raudona	2,585	10,662	1,260	4,130	1,010	177	0,314		
Vyšninė	1,698	5,188	0,192	0,616	2,467	177	0,015		
Salotinė	0,585	2,604	0,274	1,261	0,946	177	0,345		
Žalia	0,575	1,778	0,589	2,074	-0,047	177	0,963		
Žydra	1,792	10,047	0,712	2,306	0,902	177	0,369		
Mėlyna	0,387	0,868	0,466	1,555	-0,434	177	0,665		
Alyvinė	0,509	1,157	0,616	1,560	-0,527	177	0,599		
Ruda	0,358	1,140	0,288	0,677	0,476	177	0,635		
Tamsiai Ruda	0,736	1,978	0,055	0,329	2,913	177	0,004		
Juoda	1,142	2,432	0,863	1,751	0,840	177	0,402		

Palyginus paauglių spalvinę išraišką pagal lytį, statistiškai reikšmingų skirtumų

nenustatyta, t.y. $p > 0,05$ (žr. 20 lentelę).

20 lentelė

Paauglių grupės, mergaičių ir berniukų, sąvokos "gėda" spalvinės išraiškos palyginimas

Tiriamieji	Mergaitės N=44		Berniukai N=32		t- testas		
	x	σ	x	σ	t	df	p
Spalvinė išraiška							
Geltona	1,023	3,933	0,094	0,390	1,329	74	0,188
Oranžinė	0,795	1,564	0,219	1,070	1,801	74	0,076
Raudona	2,000	3,080	1,719	3,494	0,371	74	0,711
Vyšninė	1,432	7,522	1,188	5,318	0,157	74	0,875
Salotinė	0,591	2,286	0,188	0,535	0,977	74	0,332
Žalia	0,841	3,125	0,094	0,390	1,343	74	0,184
Žydra	0,773	3,772	3,531	17,645	-1,008	74	0,317
Mėlyna	1,295	6,167	0,344	1,153	0,861	74	0,392
Alyvinė	0,341	0,834	1,688	7,100	-1,249	74	0,215
Ruda	2,068	10,608	2,781	10,607	-0,289	74	0,773
Tamsiai Ruda	0,250	0,615	0,969	2,935	-1,581	74	0,118
Juoda	1,477	1,971	2,719	5,372	-1,411	74	0,162

21 lentelė

Mergaičių ir berniukų sąvokos "gėda" spalvinės išraiškos palyginimas

Tiriamieji	Mergaitės N=150		Berniukai N=105		t- testas		
	x	σ	x	σ	t	df	p
Spalvinė išraiška							
Geltona	1,173	6,881	0,343	2,009	1,201	253	0,231
Oranžinė	1,160	2,873	0,381	1,050	2,655	253	0,008
Raudona	2,413	9,106	1,400	3,936	1,072	253	0,285
Vyšninė	1,620	5,942	0,495	2,984	1,787	253	0,075
Salotinė	0,587	2,507	0,248	1,090	1,302	253	0,194
Žalia	0,653	2,249	0,438	1,754	0,821	253	0,412
Žydra	1,493	8,687	1,571	9,909	-0,067	253	0,947
Mėlyna	0,653	3,417	0,429	1,440	0,635	253	0,526
Alyvinė	0,460	1,072	0,943	4,118	-1,372	253	0,171
Ruda	0,860	5,831	1,048	5,931	-0,251	253	0,802
Tamsiai Ruda	0,593	1,707	0,333	1,679	1,205	253	0,229
Juoda	1,240	2,305	1,429	3,385	-0,529	253	0,597

Analizuojant berniukų ir mergaičių spalvinę išraišką, nustatytas vienas reikšmingas skirtumas. Mergaitės sąvokai „gėda“ išreikšti dažniau pasirenka oranžinę ($t(253)=2,655$, $p=0,008$, $p<0,01$) spalvą nei berniukai (žr. 21 lentelę).

Apibendrinus sąvokos „gėda“ spalvinės išraiškos rezultatus nustatyti statistiškai reikšmingi skirtumai: mergaitės dažniau nei berniukai, sąvokai išreikšti naudoja oranžinę spalvą; vaikų grupėje mergaitės dažniau nei berniukai, pasirenka oranžinę, vyšninę, tamsiai rudą spalvas; paaugliai dažniau nei vaikai, pasirenka rudą ir juodą spalvas.

3.2.5. Sąvokos „baimė“ spalvinės išraiškos palyginimas

Palyginus sąvokos „baimė“ spalvinę išraišką tarp vaikų ir paauglių, nerasta statistiškai reikšmingų skirtumų (t.y. $p > 0,05$). Paaugliai dažniau pasirenka geltoną ($t(253)=-0,917$, $p=0,360$), raudoną ($t(253)=-1,047$, $p=0,296$), salotinę ($t(253)=-0,115$, $p=0,909$), žydrą ($t(253)=-1,913$, $p=0,057$), alyvinę ($t(253)=-1,293$, $p=0,197$), juodą ($t(253)=-0,036$, $p=0,971$) spalvas nei vaikai (žr. 22 lentelę).

22 lentelė

Vaikų ir paauglių sąvokos "baimė" spalvinės išraiškos palyginimas

Tiriamieji Spalvinė išraiška	Vaikai N=179		Paaugliai N=76		t- testas		
	x	σ	x	σ	t	df	p
Geltona	0,749	1,884	1,408	9,200	-0,917	253	0,360
Oranžinė	0,866	3,109	0,329	1,012	1,471	253	0,142
Raudona	0,950	1,849	1,342	4,143	-1,047	253	0,296
Vyšninė	0,581	2,146	0,447	1,684	0,483	253	0,629
Salotinė	0,676	3,178	0,724	2,646	-0,115	253	0,909
Žalia	1,235	4,323	0,842	3,445	0,702	253	0,483
Žydra	1,145	5,566	3,566	14,648	-1,913	253	0,057
Mėlyna	2,117	9,473	0,671	2,229	1,314	253	0,190
Alyvinė	0,726	2,673	1,342	4,884	-1,293	253	0,197
Ruda	0,698	3,275	0,579	2,609	0,282	253	0,778
Tamsiai Ruda	1,006	3,636	0,382	1,045	1,469	253	0,143
Juoda	5,223	16,363	5,303	14,644	-0,036	253	0,971

Analizuojant vaikų spalvinę išraišką pagal lytį, nustatytas vienas reikšmingas skirtumas, kad mergaitės sąvokai „baimė“ išreikšti dažniau pasirenka juodą spalvą ($t(177)=2,047$, $p=0,042$, t.y. $p<0,05$) nei berniukų (žr. 23 lentelę).

23 lentelė

Vaikų grupės, mergaičių ir berniukų, sąvokos "baimė" spalvinės išraiškos palyginimas

Spalvinė išraiška	Tiriamieji		Mergaitės N=106		Berniukai N=73		t- testas		
	x	σ	x	σ	t	df	p		
Geltona	0,934	2,139	0,486	1,414	1,559	176	0,121		
Oranžinė	1,057	3,494	0,589	2,443	0,989	177	0,324		
Raudona	0,962	2,023	0,932	1,575	0,109	177	0,913		
Vyšninė	0,764	2,650	0,315	1,012	1,380	177	0,169		
Salotinė	0,547	2,687	0,863	3,791	-0,652	177	0,515		
Žalia	1,613	5,337	0,685	2,034	1,416	177	0,159		
Žydra	1,500	7,016	0,630	2,085	1,028	177	0,305		
Mėlyna	3,009	12,140	0,822	2,016	1,524	177	0,129		
Alyvinė	0,868	3,184	0,521	1,676	0,854	177	0,394		
Ruda	0,783	2,801	0,575	3,880	0,416	177	0,678		
Tamsiai Ruda	1,434	4,588	0,384	1,150	1,914	177	0,057		
Juoda	7,283	20,633	2,233	5,081	2,047	177	0,042		

Palyginus pagal lytį paauglių sąvokos „baimė“ spalvinę išraišką, statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta, t.y. $p>0,05$ (žr. 24 lentelę).

Palyginus berniukų ir mergaičių spalvinę išraišką, nustatyti reikšmingi pasirenkant tamsiai rudą ir juodą spalvas. Mergaitės dažniau pasirenka žydrą ($t(253)=2,012$, $p=0,045$, $p<0,05$), tamsiai rudą ($t(253)=2,145$, $p=0,033$, $p<0,05$) ir juodą ($t(253)=2,640$, $p=0,009$, $p<0,01$) spalvas nei berniukai (žr. 25 lentelę).

Apibendrinus sąvokos „baimė“ spalvinės išraiškos rezultatus nustatyti statistiškai reikšmingi skirtumai: mergaitės dažniau nei berniukai, sąvokai išreikšti naudoja žydrą, tamsiai rudą ir juodą spalvas; vaikų grupėje mergaitės dažniau nei berniukai, pasirenka juodą spalvą.

Paauglių grupės, mergaičių ir berniukų, sąvokos "baimė" spalvinės išraiškos palyginimas

Tiriamieji Spalvinė išraiška	Mergaitės N=44		Berniukai N=32		t- testas		
	x	σ	x	σ	t	df	p
Geltona	0,500	1,355	2,656	14,123	-1,009	74	0,316
Oranžinė	0,341	0,987	0,313	1,061	0,120	74	0,905
Raudona	1,659	5,234	0,906	1,785	0,780	74	0,438
Vyšninė	0,318	0,740	0,625	2,459	-0,782	74	0,437
Salotinė	0,909	3,241	0,469	1,502	0,714	74	0,478
Žalia	1,273	4,443	0,250	0,842	1,283	74	0,203
Žydra	6,068	18,942	0,125	0,554	1,771	74	0,081
Mėlyna	0,727	2,462	0,594	1,898	0,256	74	0,799
Alyvinė	1,136	4,224	1,625	5,729	-0,428	74	0,670
Ruda	0,477	1,649	0,719	3,558	-0,396	74	0,693
Tamsiai Ruda	0,523	1,267	0,188	0,592	1,389	74	0,169
Juoda	7,727	18,846	1,969	2,521	1,714	74	0,091

Mergaičių ir berniukų sąvokos "baimė" spalvinės išraiškos palyginimas

Tiriamieji Spalvinė išraiška	Mergaitės N=150		Berniukai N=105		t- testas		
	x	σ	x	σ	t	df	p
Geltona	0,807	1,948	1,142	7,864	-0,502	253	0,616
Oranžinė	0,847	2,998	0,505	2,117	1,006	253	0,315
Raudona	1,167	3,300	0,924	1,633	0,696	253	0,487
Vyšninė	0,633	2,269	0,410	1,591	0,872	253	0,384
Salotinė	0,653	2,854	0,743	3,264	-0,232	253	0,817
Žalia	1,513	5,079	0,552	1,765	1,861	253	0,064
Žydra	2,840	11,941	0,476	1,776	2,012	253	0,045
Mėlyna	2,340	10,329	0,752	1,975	1,554	253	0,121
Alyvinė	0,947	3,508	0,857	3,463	0,202	253	0,840
Ruda	0,693	2,517	0,619	3,768	0,189	253	0,850
Tamsiai Ruda	1,167	3,933	0,324	1,014	2,145	253	0,033
Juoda	7,413	20,063	2,152	4,448	2,640	253	0,009

3.2.6. Sąvokos „pyktis“ spalvinės išraiškos palyginimas

Palyginus vaikų ir paauglių sąvokos „pyktis“ spalvinę išraišką, rasti statistiškai reikšmingi skirtumai. Paaugliai sąvokai išreikšti dažniau naudoja raudoną ($t(253)=-2,761$, $p=0,006$, t.y. $p<0,01$), juodą ($t(253)=-4,131$, $p=0,000$, t.y. $p<0,01$) spalvas nei vaikai. Paauglių spalvinės išraiškos rezultatai pasirenkant oranžinę, vyšninę, rudą, juodą spalvas, didesni ir mažesni rezultatai pasirenkant geltoną, salotinę, žalia, žydrą, mėlyną, alyvinę, tamsiai rudą spalvas, tačiau nereikšmingi (žr. 26 lentelę).

26 lentelė

Vaikų ir paauglių abstraktumo sąvokos "pyktis" spalvinės išraiškos palyginimas

Tiriamieji Spalvinė išraiška	Vaikai N=179		Paaugliai N=76		t- testas		
	x	σ	x	σ	t	df	p
Geltona	0,654	1,481	0,342	0,987	1,681	253	0,094
Oranžinė	0,564	1,180	0,816	2,207	-1,180	253	0,239
Raudona	1,017	2,078	4,329	15,774	-2,761	253	0,006
Vyšninė	0,587	2,132	0,882	3,809	-0,787	253	0,432
Salotinė	0,318	1,088	0,289	1,017	0,198	253	0,843
Žalia	0,989	4,345	0,158	0,590	1,659	253	0,098
Žydra	1,128	4,425	0,382	1,346	1,442	253	0,151
Mėlyna	1,648	8,860	0,526	1,872	1,092	253	0,276
Alyvinė	0,894	2,647	0,829	3,714	0,158	253	0,875
Ruda	0,425	2,063	1,053	6,020	-1,238	253	0,217
Tamsiai Ruda	0,648	2,073	0,211	0,573	1,809	253	0,072
Juoda	1,268	2,194	6,092	15,296	-4,131	253	0,000

Palyginus vaikų grupę pagal lytį, rasti statistiškai reikšmingi skirtumai, kad mergaitės sąvokai „pyktis“ dažniau pasirenka geltoną ($t(177)=2,362$, $p=0,019$, t.y. $p<0,05$) ir alyvinę ($t(177)=2,523$, $p=0,013$, t.y. $p<0,05$) spalvas nei berniukai (žr. 27 lentelę).

Palyginus paauglių grupę pagal lytį, rastas tik vienas reikšmingas skirtumas, kad mergaičių spalvinės išraiškos rezultatai pasirenkant oranžinę ($t(74)=2,399$, $p=0,019$, t.y. $p<0,05$) spalvą didesni nei berniukų. Analizuojant kt. spalvų išraiškos rezultatus statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta (žr. 28 lentelę).

Vaikų grupės, mergaičių ir berniukų, sąvokos "pyktis" spalvinės išraiškos palyginimas

Spalvinė išraiška	Tiriamieji		Mergaitės N=106		Berniukai N=73		t- testas		
	x	σ	x	σ	x	σ	t	df	p
Geltona	0,868	1,702	0,342	1,017	2,362	177	0,019		
Oranžinė	0,642	1,205	0,452	1,143	1,056	177	0,293		
Raudona	1,179	2,409	0,781	1,455	1,262	177	0,208		
Vyšninė	0,679	1,231	0,452	3,000	0,699	177	0,485		
Salotinė	0,302	0,917	0,342	1,304	-0,244	177	0,807		
Žalia	0,943	4,287	1,055	4,456	-0,168	177	0,867		
Žydra	1,255	5,118	0,945	3,188	0,459	177	0,647		
Mėlyna	1,632	8,891	1,671	8,876	-0,029	177	0,977		
Alyvinė	1,302	3,290	0,301	0,967	2,523	177	0,013		
Ruda	0,538	2,462	0,260	1,280	0,884	177	0,378		
Tamsiai Ruda	0,896	2,593	0,288	0,772	1,945	177	0,053		
Juoda	1,217	2,000	1,342	2,462	-0,375	177	0,708		

Paauglių grupės, mergaičių ir berniukų, sąvokos "pyktis" spalvinės išraiškos palyginimas

Spalvinė išraiška	Tiriamieji		Mergaitės N=55		Berniukai N=21		t- testas		
	x	σ	x	σ	x	σ	t	df	p
Geltona	0,455	1,130	0,188	0,738	1,167	74	0,247		
Oranžinė	1,318	2,777	0,125	0,492	2,399	74	0,019		
Raudona	4,364	14,536	4,281	17,574	0,022	74	0,982		
Vyšninė	0,705	3,047	1,125	4,702	-0,473	74	0,638		
Salotinė	0,432	1,301	0,094	0,296	1,440	74	0,154		
Žalia	0,159	0,568	0,156	0,628	0,021	74	0,984		
Žydra	0,477	1,635	0,250	0,803	0,724	74	0,471		
Mėlyna	0,773	2,400	0,188	0,535	1,353	74	0,180		
Alyvinė	0,614	1,932	1,125	5,296	-0,590	74	0,557		
Ruda	1,636	7,842	0,250	1,107	0,991	74	0,325		
Tamsiai Ruda	0,227	0,565	0,188	0,592	0,297	74	0,767		
Juoda	4,682	9,639	8,031	20,748	-0,942	74	0,349		

Analizuojant spalvinę išraišką tarp mergaičių ir berniukų, rasti statistiškai reikšmingi skirtumai (žr. 29 lentelę). Mergaitės sąvokai „pyktis“ dažniau pasirenka geltoną ($t(253)=2,642$, $p=0,009$, t.y. $p<0,01$), oranžinę ($t(253)=2,484$, $p=0,014$, t.y. $p<0,05$) ir tamsiai rudą ($t(253)=1,973$, $p=0,050$, t.y. $p<0,05$) spalvas nei berniukų.

29 Lentelė

Mergaičių ir berniukų sąvokos "pyktis" spalvinės išraiškos palyginimas

Spalvinė išraiška	Tiriamieji		Mergaitės N=150		Berniukai N=105		t- testas		
	x	σ	x	σ	x	σ	t	df	p
Geltona	0,747	1,564	0,295	0,940	2,642	253	0,009		
Oranžinė	0,840	1,828	0,352	1,000	2,484	253	0,014		
Raudona	2,113	8,197	1,848	9,806	0,235	253	0,815		
Vyšninė	0,687	1,936	0,657	3,594	0,085	253	0,933		
Salotinė	0,340	1,042	0,267	1,103	0,540	253	0,590		
Žalia	0,713	3,629	0,781	3,747	-0,144	253	0,885		
Žydra	1,027	4,399	0,733	2,708	0,607	253	0,544		
Mėlyna	1,380	7,585	1,219	7,423	0,168	253	0,867		
Alyvinė	1,100	2,967	0,552	3,025	1,439	253	0,151		
Ruda	0,860	4,719	0,257	1,225	1,279	253	0,202		
Tamsiai Ruda	0,700	2,219	0,257	0,721	1,973	253	0,050		
Juoda	2,233	5,669	3,381	11,920	-1,026	253	0,306		

Apibendrinus sąvokos „pyktis“ spalvinės išraiškos rezultatus nustatyti statistiškai reikšmingi skirtumai: paaugliai sąvokai išreikšti dažniau nei vaikai, naudoja raudoną ir juodą spalvas; mergaitės dažniau nei berniukai sąvokai išreikšti naudoja geltoną, oranžinę ir tamsiai rudą spalvas; vaikų grupėje mergaitės dažniau nei berniukai pasirenka geltoną ir alyvinę spalvas; paauglių grupėje mergaitės dažniau nei berniukai pasirenka oranžinę spalvą.

3.3. Kūrybinio mąstymo rodiklių palyginimas

Palyginus vaikų ir paauglių kūrybinio mąstymo rodiklius, nustatyti statistiškai reikšmingi skirtumai pagal „originalumo“ ($t(253)=-3,651$, $p<0,000$), „idėjų gausumo“ ($t(253)=-12,138$, $p=0,000$) rodiklius, t.y. $p<0,01$. Nors paauglių rezultatai pagal „detalumo“ rodiklį ($t(253)=-0,721$, $p=0,471$) didesni nei vaikų, tačiau šis skirtumas statistiškai nereikšmingas, t.y. $p>0,05$ (žr. 30 lentelę).

Vaikų ir paauglių kūrybinio mąstymo rodiklių palyginimas

Tiriamieji Kūrybinio mąstymo rodikliai	Vaikai N=179		Paaugliai N=76		t- testas		
	x	σ	x	σ	t	df	p
Originalumas	45,263	33,190	61,316	29,398	-3,651	253	0,000
Idėjų gausa	8,117	4,509	15,974	5,210	-12,138	253	0,000
Detalumas	41,408	34,519	45,197	46,225	-0,721	253	0,471

Palyginus vaikų grupės pagal lytį kūrybinio mąstymo rodiklius, reikšmingų skirtumų nenustatyta, t.y. $p > 0,05$. Nors mergaičių „originalumo“, „idėjų gausos“ rodikliai didesni nei berniukų, o berniukų didesnis „detalumo“ rodiklis, tačiau nereikšmingai (žr. 31 lentelę).

31 lentelė

Vaikų grupės, mergaičių ir berniukų, kūrybinio mąstymo palyginimas piešiant

"Neegzistuojantį gyvūną"

Tiriamieji Kūrybinio mąstymo rodikliai	Mergaitės N=106		Berniukai N=73		t- testas		
	x	σ	x	σ	t	df	p
Originalumas	46,274	33,411	43,795	33,040	0,490	177	0,625
Idėjų gausa	8,283	4,970	7,877	3,760	0,591	177	0,555
Detalumas	40,802	31,685	42,288	38,475	-0,282	177	0,778

32 Lentelė

Paauglių grupės, mergaičių ir berniukų, kūrybinio mąstymo palyginimas piešiant

"Neegzistuojantį gyvūną"

Tiriamieji Kūrybinio mąstymo rodikliai	Mergaitės N=44		Berniukai N=32		t- testas		
	x	σ	x	σ	t	df	p
Originalumas	67,045	29,459	53,438	27,866	2,034	74	0,046
Idėjų gausa	17,750	5,199	13,531	4,189	3,782	74	0,000
Detalumas	49,659	56,045	39,063	27,305	0,987	74	0,327

Analizuojant kūrybinio mąstymo rodiklius tarp mergaičių ir berniukų paauglių grupėje, nustatyti reikšmingi skirtumai. Mergaičių „originalumo“ ($t(74)=2,034$, $p=0,046$, t.y. $p < 0,05$) ir „idėjų gausos“ ($t(74)=3,782$, $p=0,000$, t.y. $p < 0,01$) rodikliai didesni nei berniukų (žr. 32 lentelę).

Palyginus berniukų ir mergaičių (žr. 33 lentelę) kūrybinio mąstymo rodiklius, reikšmingų skirtumų nenustatyta, t.y. $p > 0,05$. Mergaičių kūrybinio mąstymo rodikliai („originalumas“, „idėjų gausa“, „detalumas“) didesni nei berniukų, bet statistiškai nereikšmingai.

33 Lentelė

Mergaičių ir berniukų kūrybinio mąstymo palyginimas priešiant "Neegzistuojantį gyvūną"

Tiriamieji	Mergaitės N=150		Berniukai N=105		t- testas		
	x	σ	x	σ	t	df	p
Kūrybinio mąstymo rodikliai							
Originalumas	52,367	33,573	46,733	31,735	1,349	253	0,179
Idėjų gausa	11,060	6,626	9,600	4,675	1,944	253	0,053
Detalumas	43,400	40,377	41,305	35,346	0,429	253	0,668

Apibendrinus kūrybinio mąstymo rodiklius nustatyti statistiškai reikšmingi skirtumai, kad paauglių kūrybinio mąstymo rodikliai „originalumas“, „idėjų gausumas“ didesni nei vaikų, o palyginus paauglius pagal lytį, mergaičių „originalumo“, „idėjų gausos“ rodikliai didesni nei berniukų.

3.4. Ryšiai tarp amžiaus, vaizdinio mąstymo abstraktumo bei spalvinės išraiškos

Analizuojant ryšius tarp tiriamųjų amžiaus abstraktumo bei spalvų vartojimą išreiškiant sąvoką „džiaugsmas“, rasta reikšmingų koreliacijų (žr. 34 lentelę). Didėjant tiriamųjų amžiui, didėja ir abstraktumo lygis išreiškiant „džiaugsmo“ sąvoką ($r=0,315$, $p=0,000$, t.y. $p < 0,01$) ir mažėja juodos spalvos pasirinkimas ($r=-0,184$, $p=0,003$ t.y. $p < 0,01$). Ir kuo didesnis „džiaugsmo“ sąvokos abstraktumo lygis ($r=0,315$, $p=0,000$, t.y. $p < 0,01$), tuo daugiau vartojama geltonos ($r=0,219$, $p=0,000$, t.y. $p < 0,01$), žydros ($r=0,175$, $p=0,005$, t.y. $p < 0,01$) ir mažiau vartojama tamsiai rudos ($r=-0,162$, $p=0,010$, t.y. $p < 0,01$), juodos spalvos ($r=-0,143$, $p=0,23$, t.y. $p < 0,05$).

Nagrinėjant ryšius tarp tiriamųjų amžiaus abstraktumo bei spalvų vartojimą išreiškiant sąvoką „liūdesys“, rasta reikšmingų koreliacijų (žr.35 lentelę). Didėjant tiriamųjų amžiui, didėja ir abstraktumo lygis išreiškiant „liūdesio“ sąvoką ($r=0,269$, $p=0,000$, t.y. $p < 0,01$) ir mažiau pasirenkama raudonos spalvos ($r=-0,152$, $p=0,015$, t.y. $p < 0,05$). Ir kuo didesnis „liūdesio“ sąvokos abstraktumo lygis ($r=0,269$, $p=0,000$, t.y. $p < 0,01$), tuo daugiau vartojama rudos ($r=0,143$, $p=0,022$, t.y. $p < 0,05$), juodos ($r=0,154$, $p=0,014$, t.y. $p < 0,05$) spalvos.

Ryšiai tarp amžiaus ir vaizdinio mąstymo abstraktumo bei spalvų vartojimą išreiškiant sąvoką „džiaugsmas“

		Amžius	Džiaugsmas
Amžius	r	1,000	0,315**
	p	,	0,000
	n	255	255
Džiaugsmas	r	0,315**	1,000
	p	0,000	,
	n	255	255
Geltona	r	0,121	0,219**
	p	0,053	0,000
	n	255	255
Oranžinė	r	-0,081	0,064
	p	0,198	0,312
	n	255	255
Raudona	r	0,002	0,086
	p	0,980	0,171
	n	255	255
Vyšninė	r	-0,097	-0,059
	p	0,122	0,352
	n	255	255
Salotinė	r	0,096	0,024
	p	0,125	0,704
	n	255	255
Žalia	r	0,027	0,005
	p	0,663	0,933
	n	255	255
Žydra	r	0,093	0,175**
	p	0,137	0,005
	n	255	255
Mėlyna	r	0,023	-0,025
	p	0,715	0,695
	n	255	255
Alyvinė	r	0,037	0,021
	p	0,561	0,733
	n	255	255
Ruda	r	-0,085	-0,107
	p	0,176	0,087
	n	255	255
Tamsiai ruda	r	-0,121	-0,162**
	p	0,054	0,010
	n	255	255
Juoda	r	-0,184**	-0,143*
	p	0,003	0,023
	n	255	255

Ryšiai tarp amžiaus ir vaizdinio mąstymo abstraktumo bei spalvų vartojimą išreiškiant sąvoką „liūdesys“

		Amžius	Liūdesys
Amžius	r	1,000	0,269**
	p	,	0,000
	n	255	255
Liūdesys	r	0,269*	1,000
	p	0,000	,
	n	255	255
Geltona	r	0,029	0,058
	p	0,650	0,358
	n	255	255
Oranžinė	r	-0,009	0,117
	p	0,891	0,063
	n	255	255
Raudona	r	-0,152*	-0,057
	p	0,015	0,368
	n	255	255
Vyšninė	r	-0,087	0,028
	p	0,165	0,655
	n	255	255
Salotinė	r	-0,002	-0,015
	p	0,971	0,813
	n	255	255
Žalia	r	0,029	0,011
	p	0,640	0,865
	n	255	255
Žydra	r	0,047	0,033
	p	0,453	0,600
	n	255	255
Mėlyna	r	0,073	0,067
	p	0,247	0,289
	n	255	255
Alyvinė	r	0,073	-0,067
	p	0,244	0,287
	n	255	255
Ruda	r	0,075	0,143*
	p	0,235	0,022
	n	255	255
Tamsiai ruda	r	-0,033	0,009
	p	0,599	0,883
	n	255	255
Juoda	r	0,116	0,154*
	p	0,064	0,014
	n	255	255

Reikšmingų koreliacijų rasta tarp tiriamųjų amžiaus abstraktumo bei spalvų vartojimą išreiškiant sąvoką „kaltė“ (žr. 36 lentelę). Didėjant tiriamųjų amžiui, mažėja geltonos spalvos pasirinkimas ($r=-0,129$ $p=0,040$, t.y. $p<0,05$) išreiškiant sąvoką „kaltė“ ir daugiau pasirenkama

alyvinė spalva ($r=0,126$, $p=0,045$, t.y. $p<0,05$). Didėjant sąvokos „kaltė“ abstraktumo lygiui, daugiau pasirenkamos vyšninė ($r=0,137$, $p=0,028$, t.y. $p<0,05$), salotinė ($r=0,270$, $p=0,000$, t.y. $p<0,01$), žalia ($r=0,242$, $p=0,000$, t.y. $p<0,01$), alyvinė ($r=0,129$, $p=0,040$, t.y. $p<0,05$) ir tamsiai ruda spalva ($r=0,177$, $p=0,005$, t.y. $p<0,01$).

36 lentelė

Ryšiai tarp amžiaus ir vaizdinio mąstymo abstraktumo bei spalvų vartojimą išreiškiant sąvoką „kaltė“

		Amžius	Kaltė
Amžius	r	1,000	0,007
	p	,	0,914
	n	255	255
Kaltė	r	0,007	1,000
	p	0,914	,
	n	255	255
Geltona	r	-0,129*	0,110
	p	0,040	0,080
	n	255	255
Oranžinė	r	-0,060	0,000
	p	0,343	0,998
	n	255	255
Raudona	r	-0,021	0,040
	p	0,736	0,522
	n	255	255
Vyšninė	r	0,078	0,137*
	p	0,215	0,028
	n	255	255
Salotinė	r	-0,047	0,270**
	p	0,459	0,000
	n	255	255
Žalia	r	0,020	0,242**
	p	0,745	0,000
	n	255	255
Žydra	r	-0,075	0,029
	p	0,234	0,642
	n	255	255
Mėlyna	r	-0,125	-0,006
	p	0,046	0,928
	n	255	255
Alyvinė	r	0,126*	0,129*
	p	0,045	0,040
	n	255	255
Ruda	r	0,072	-0,005
	p	0,251	0,939
	n	255	255
Tamsiai ruda	r	0,017	0,177**
	p	0,781	0,005
	n	255	255
Juoda	r	0,000	0,044
	p	0,994	0,480
	n	255	255

Teigiamų ryšių nustatyta tarp tiriamųjų amžiaus abstraktumo bei spalvų vartojimo išreiškiant sąvoką „gėda“ (žr. 37 lentelę). Didėjant tiriamųjų amžiui, didėja ir abstraktumo lygis

išreiškiant „gėdos“ sąvoką ($r=0,126$, $p=0,045$, t.y. $p<0,05$) ir dažniau vartojama ruda spalva ($r=0,189$, $p=0,002$, t.y. $p<0,01$). Didėjant sąvokos „gėda“ abstraktumo lygiui, daugiau pasirenkamos raudona ($r=0,209$, $p=0,001$, t.y. $p<0,01$), žydra ($r=0,244$, $p=0,000$, t.y. $p<0,01$) ir juoda spalva ($r=0,131$, $p=0,036$, t.y. $p<0,05$).

37 lentelė

Ryšiai tarp amžiaus ir vaizdinio mąstymo abstraktumo bei spalvų vartojimą išreiškiant sąvoką „gėda“

		Amžius	Gėda
Amžius	r	1,000	0,126*
	p	,	0,045
	n	255	255
Gėda	r	0,126*	1,000
	p	0,045	,
	n	255	255
Geltona	r	-0,033	-0,050
	p	0,595	0,428
	n	255	255
Oranžinė	r	-0,046	0,097
	p	0,461	0,124
	n	255	255
Raudona	r	0,041	0,209**
	p	0,518	0,001
	n	255	255
Vyšninė	r	0,031	0,005
	p	0,617	0,937
	n	255	255
Salotinė	r	-0,017	-0,056
	p	0,789	0,373
	n	255	255
Žalia	r	0,039	-0,096
	p	0,537	0,126
	n	255	255
Žydra	r	-0,012	0,244**
	p	0,849	0,000
	n	255	255
Mėlyna	r	0,067	-0,105
	p	0,288	0,094
	n	255	255
Alyvinė	r	0,049	-0,088
	p	0,433	0,161
	n	255	255
Ruda	r	0,189**	-0,085
	p	0,002	0,174
	n	255	255
Tamsiai ruda	r	0,025	-0,116
	p	0,690	0,064
	n	255	255
Juoda	r	0,116	0,131*
	p	0,064	0,036
	n	255	255

Ryšiai tarp amžiaus ir vaizdinio mąstymo abstraktumo bei spalvų vartojimą išreiškiant sąvoką „baimė“

		Amžius	Baimė
Amžius	r	1,000	0,211**
	p	,	0,001
	n	255	255
Baimė	r	0,211**	1,000
	p	0,001	,
	n	255	255
Geltona	r	0,137*	0,170**
	p	0,029	0,007
	n	255	255
Oranžinė	r	-0,056	0,028
	p	0,374	0,652
	n	255	255
Raudona	r	0,088	0,100
	p	0,161	0,111
	n	255	255
Vyšninė	r	-0,059	-0,014
	p	0,348	0,822
	n	255	255
Salotinė	r	-0,015	-0,054
	p	0,812	0,394
	n	255	255
Žalia	r	-0,021	-0,101
	p	0,743	0,106
	n	255	255
Žydra	r	0,098	0,080
	p	0,117	0,204
	n	255	255
Mėlyna	r	-0,049	-0,001
	p	0,436	0,988
	n	255	255
Alyvinė	r	0,046	-0,050
	p	0,465	0,426
	n	255	255
Ruda	r	-0,008	-0,117
	p	0,893	0,062
	n	255	255
Tamsiai ruda	r	-0,068	-0,129*
	p	0,278	0,039
	n	255	255
Juoda	r	0,019	-0,001
	p	0,761	0,990
	n	255	255

Analizuojant ryšius tarp tiriamųjų amžiaus abstraktumo bei spalvų vartojimą išreiškiant sąvoka „baimė“, rasta reikšmingų koreliacijų (žr. 38 lentelę). Didėjant tiriamųjų amžiui, didėja ir abstraktumo lygis išreiškiant „baimės“ sąvoką ($r=0,211$, $p=0,001$, t.y. $p<0,01$) ir daugiau vartojama geltona spalva ($r=0,137$, $p=0,029$ t.y. $p<0,05$). Didėjant sąvokos „baimė“ abstraktumo lygiui, dažniau vartojama geltona spalva ($r=0,170$ $p=0,007$, t.y. $p<0,01$) ir mažiau vartojama

tamsiai ruda spalva ($r=-0,129$, $p=0,039$, t.y. $p<0,05$). Reikšmingų ryšių nustatyta tarp tiriamųjų amžiaus abstraktumo bei spalvų vartojimą išreiškiant sąvoka „pyktis“ (žr. 39 lentelę). Didėjant tiriamųjų amžiui, didėja abstraktumo lygis išreiškiant „pykčio“ sąvoką ($r=0,187$, $p=0,003$, t.y. $p<0,01$), daugiau vartojama raudona ($r=0,231$, $p=0,000$, t.y. $p<0,01$), juoda ($r=0,242$, $p=0,000$, t.y. $p<0,01$) spalvos ir rečiau pasirenkama tamsiai ruda spalva ($r=-0,141$, $p=0,025$ t.y. $p<0,01$). Didėjant sąvokos „pyktis“ abstraktumo lygiu, dažniau vartojama juoda spalva ($r=0,348$ $p=0,000$, t.y. $p<0,01$).

39 lentelė

Ryšiai tarp amžiaus ir vaizdinio mąstymo abstraktumo bei spalvų vartojimą išreiškiant sąvoką „pyktis“

		Amžius	Pyktis
Amžius	r	1,000	0,187**
	p	,	0,003
	n	255	255
Pyktis	r	0,187**	1,000
	p	0,003	,
	n	255	255
Geltona	r	-0,076	-0,102
	p	0,225	0,105
	n	255	255
Oranžinė	r	0,067	-0,029
	p	0,290	0,640
	n	255	255
Raudona	r	0,231**	0,073
	p	0,000	0,242
	n	255	255
Vyšninė	r	0,020	-0,013
	p	0,751	0,832
	n	255	255
Salotinė	r	0,022	-0,097
	p	0,730	0,124
	n	255	255
Žalia	r	-0,073	-0,054
	p	0,247	0,390
	n	255	255
Žydra	r	-0,090	-0,035
	p	0,152	0,583
	n	255	255
Mėlyna	r	-0,027	-0,007
	p	0,673	0,913
	n	255	255
Alyvinė	r	-0,015	-0,081
	p	0,812	0,199
	n	255	255
Ruda	r	0,048	-0,043
	p	0,446	0,495
	n	255	255
Tamsiai ruda	r	-0,141*	-0,094
	p	0,025	0,133
	n	255	255
Juoda	r	0,242**	0,348**
	p	0,000	0,000
	n	255	255

Apibendrinus gautus duomenis galima teigti, kad kuo vyresni tiriamieji, tuo abstrakčiau

išreiškiamos vaizdinio abstraktumo sąvokos.

3.5. Ryšiai tarp amžiaus ir kūrybinio mąstymo rodiklių bei spalvinės išraiškos

Analizuojant ryšius tarp amžiaus, kūrybinio mąstymo (originalumo, idėjų gausos, detalumo), agresyvumo rodiklių ir spalvinės išraiškos, nustatyta reikšmingų koreliacijų (žr. 40 lentelę). Ryšiai tarp amžiaus ir kūrybinio mąstymo, agresyvumo rodiklių bei spalvinės išraiškos, piešiant „Neegzistuojantį gyvūną“:

1. Didėjant tiriamųjų amžiui, didėja „originalumo“ ($r=0,293$, $p=0,000$, t.y. $p<0,01$), „idėjų gausos“ ($r=0,596$, $p=0,000$, t.y. $p<0,01$) rodiklių rezultatai ir dažniau vartojama juoda spalva ($r=0,141$, $p=0,025$, t.y. $p<0,05$).
2. Didėjant „originalumo“ rodiklio rezultatams, didėja „idėjų gausos“ ($r=0,379$, $p=0,000$, t.y. $p<0,01$) ir „detalumo“ ($r=0,135$, $p=0,031$, t.y. $p<0,05$) rodiklių rezultatai bei daugiau naudojama geltona ($r=0,126$, $p=0,044$, t.y. $p<0,05$) ir salotinė ($r=0,682$, $p=0,000$, t.y. $p<0,01$) spalvos. Kuo originalesnis „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinys, tuo daugiau buvo panaudota idėjų ir detalių, geltonos, salotinės spalvos.
3. Didėjant „idėjų gausos“ rezultatams, didėja „detalumo“ ($r=0,254$, $p=0,000$, t.y. $p<0,01$) rezultatai bei dažniau naudojama oranžinė spalva ($r=0,166$, $p=0,008$, t.y. $p<0,01$). Kuo daugiau sukuriama idėjų, tuo daugiau naudojama detalių ir oranžinės spalvos.
4. Didėjant rodiklio „detalumas“ rezultatams, daugiau naudojama juodos ($r=0,218$, $p=0,000$, t.y. $p<0,01$) spalvos.
5. Didėjant „agresyvumo“ išraiškos rezultatui, didėja ir „detalumo“ ($r=0,682$, $p=0,000$, t.y. $p<0,01$) bei juodos spalvos išraiška ($r=0,303$, $p=0,000$, t.y. $p<0,01$).

Ryšiai tarp amžiaus, kūrybinio mąstymo (originalumo, idėjų gausos, detalumo), agresyvumo rodiklių ir spalvinės išraiškos (išreiškiant „Neegzistuojantį gyvūną“)

		Amžius	Originalumas	Idėjų gausa	Detalumas	Agresyvumas
Amžius	r	1,000	0,293**	0,596**	0,082	0,041
	p	,	0,000	0,000	0,192	0,514
	n	255	255	255	255	255
Originalumas	r	0,293**	1,000	0,379**	0,135*	0,095
	p	0,000	,	0,000	0,031	0,131
	n	255	255	255	255	255
Idėjų gausa	r	0,596**	0,379**	1,000	0,254**	0,115
	p	0,000	0,000	,	0,000	0,067
	n	255	255	255	255	255
Detalumas	r	0,082	0,135*	0,254**	1,000	0,682**
	p	0,192	0,031	0,000	,	0,000
	n	255	255	255	255	255
Agresyvumas	r	0,041	0,095	0,115	0,682	1,000
	p	0,514	0,131	0,067	0,000	,
	n	255	255	255	255	255
Geltona	r	0,054	0,126*	0,133*	0,082	0,074
	p	0,388	0,044	0,034	0,194	0,238
	n	255	255	255	255	255
Oranžinė	r	0,055	-0,037	0,166**	-0,005	-0,007
	p	0,381	0,555	0,008	0,936	0,905
	n	255	255	255	255	255
Raudona	r	0,046	0,038	0,008	0,088	0,075
	p	0,465	0,546	0,897	0,162	0,232
	n	255	255	255	255	255
Vyšninė	r	-0,029	-0,049	0,016	0,010	0,000
	p	0,650	0,433	0,797	0,873	0,995
	n	255	255	255	255	255
Salotinė	r	-0,070	0,145*	0,023	0,118	0,063
	p	0,264	0,020	0,711	0,060	0,318
	n	255	255	255	255	255
Žalia	r	-0,100	0,042	-0,061	-0,022	-0,045
	p	0,110	0,502	0,333	0,722	0,478
	n	255	255	255	255	255
Žydra	r	-0,063	0,038	-0,026	-0,114	-0,081
	p	0,317	0,548	0,684	0,069	0,196
	n	255	255	255	255	255
Mėlyna	r	-0,115	0,023	-0,007	0,051	-0,053
	p	0,067	0,716	0,911	0,419	0,403
	n	255	255	255	255	255
Alyvinė	r	-0,007	-0,096	-0,003	0,008	0,047
	p	0,911	0,125	0,963	0,901	0,454
	n	255	255	255	255	255
Ruda	r	-0,007	-0,012	0,026	0,074	-0,012
	p	0,909	0,848	0,674	0,239	0,853
	n	255	255	255	255	255
Tamsiai ruda	r	-0,030	-0,018	-0,026	-0,005	0,010
	p	0,637	0,778	0,678	0,938	0,870
	n	255	255	255	255	255
Juoda	r	0,141*	0,023	0,114	0,218**	0,303**
	p	0,025	0,709	0,070	0,000	0,000
	n	255	255	255	255	255

3.6. Ryšiai tarp amžiaus, vaizdinio ir kūrybinio mąstymo rodiklių

Analizuojant ryšius tarp vaizdinių sąvokų abstraktumo („džiaugsmas“, „pyktis“, „baimė“, „liūdesys“, „kaltė“, „gėda“) ir kūrybinio mąstymo (originalumo, idėjų gausos, detalumo), agresyvumo rodiklių (žr.41 lentelę), nustatyta reikšmingų koreliacijų:

1. Didėjant „džiaugsmo“ sąvokos abstraktumo lygiui, didėja „idėjų gausos“ rezultatai ($r=0,291$, $p=0,000$, t.y. $p<0,01$).
2. Didėjant „liūdesio“ sąvokos abstraktumo lygiui, didėja „idėjų gausos“ rezultatai ($r=0,193$, $p=0,002$, t.y. $p<0,01$).
3. Didėjant „gėdos“ sąvokos abstraktumo lygiui, didėja „idėjų gausos“ rezultatai ($r=0,135$, $p=0,031$, t.y. $p<0,05$).
4. Didėjant „baimės“ sąvokos abstraktumo lygiui, didėja „idėjų gausos“ rezultatai ($r=0,257$, $p=0,000$, t.y. $p<0,01$).
5. Didėjant „pykčio“ sąvokos abstraktumo lygiui, didėja „idėjų gausos“ ($r=0,251$, $p=0,000$, t.y. $p<0,01$) ir „detalumo“ ($r=0,173$, $p=0,006$, t.y. $p<0,01$) rodiklių rezultatai.

Statistiškai reikšmingos koreliacijos tarp vaizdinių sąvokų ir kūrybinio mąstymo rodiklių rodo, kad yra ryšys tarp kūrybinio ir vaizdinio mąstymo.

41 lentelė

Ryšiai tarp amžiaus, vaizdinių abstraktumo sąvokų, kūrybinio mąstymo rodiklių

		Amžius	Originalumas	Idėjų gausa	Detalumas
Amžius	r	1,000	0,293**	0,596**	0,082
	p	,	0,000	0,000	0,192
	n	255	255	255	255
Džiaugsmas	r	0,315**	0,074	0,291**	0,122
	p	0,000	0,238	0,000	0,051
	n	255	255	255	255
Liūdesys	r	0,269**	0,103	0,193**	0,117
	p	0,000	0,100	0,002	0,063
	n	255	255	255	255
Kaltė	r	0,007	-0,013	0,108	0,023
	p	0,914	0,831	0,087	0,713
	n	255	255	255	255
Gėda	r	0,126**	-0,023	0,135*	0,067
	p	0,045	0,720	0,031	0,288
	n	255	255	255	255
Baimė	r	0,211**	0,035	0,257**	0,079
	p	0,001	0,579	0,000	0,208
	n	255	255	255	255
Pyktis	r	0,187**	0,042	0,251**	0,173**
	p	0,003	0,500	0,000	0,006
	n	255	255	255	255

IŠVADOS

1. Teorinė mokslinės literatūros analizė parodė, kad tarp kūrybinio ir vaizdinio mąstymo yra glaudus ryšys. Kūrybinis mąstymas yra susijęs su vaizdiniu mąstymu, nes daugelį dalykų atliekame, sukuriame vaizdinio mąstymo pagalba, o vaizdiniai yra pagrindinis kūrybos šaltinis. Kūrybinis, vaizdinis mąstymas yra reikalingas žinių įsisavinimui bei turi įtakos protiniam vystymuisi. Taigi vaizdinio ir kūrybinio mąstymo lavinimas ugdymo procese yra vienas iš esminių dalykų.
2. Piešimas yra ne tik prigimtine veikla (vaikui), bet ir vienas iš kūrybiškumo išraiškos būdų, vaizdinio mąstymo lavinimo priemonių, o svarbiausia – mėgstamiausias vaikų ir paauglių užsiėmimas. Spalvos ir simboliai piešiniuose yra daugiareikšmiai, o jų reikšmė priklauso nuo paties autoriaus interpretacijos.
3. Atliktas tyrimas parodė, kad paauglių vaizdinio mąstymo abstraktumo lygis išreiškiant sąvokas: „džiaugsmas“ ($t(253)=-6,831$, $p=0,000$, $p<0,01$), „liūdesys“ ($t(253)=-5,960$, $p=0,000$, $p<0,01$), „kaltė“ ($t(253)=-1,527$, $p=0,128$, $p>0,05$), „gėda“ ($t(253)=-4,258$, $p=0,000$, $p<0,01$), „baimė“ ($t(253)=-5,045$, $p=0,000$, $p<0,01$), „pyktis“ ($t(252)=-4,751$, $p=0,000$, $p<0,01$) didesnis nei vaikų. *Taigi tyrimo rezultatai patvirtino pirmą hipotezę, kad paauglių vaizdinio mąstymo abstraktumo lygis didesnis nei vaikų.*
4. Palyginus vaizdinių sąvokų abstraktumo lygį tarp berniukų ir mergaičių pastebėta, kad „džiaugsmo“ sąvoką berniukai išreiškia abstrakčiau nei mergaitės.
5. Palyginus vaikų ir paauglių bei mergaičių ir berniukų vaizdinių sąvokų spalvines išraiškas pastebėta, kad vaikai spalvas dažniausiai pasirenka nesimboliškai, o paauglių spalva įgauna simbolinę prasmę.
6. Atliktas tyrimas parodė, kad paauglių kūrybinio mąstymo rodikliai: „originalumas“ ($t(253)=-3,651$, $p=0,000$, $p<0,01$), „idėjų gausumas“ ($t(253)=-12,138$, $p=0,000$, $p<0,01$), „detalumas“ ($t(253)=-0,721$, $p=0,471$, $p>0,05$) didesni nei vaikų. *Taigi tyrimo rezultatai patvirtino antrą hipotezę, kad paauglių kūrybinis mąstymas yra daugiau išlavėjęs nei vaikų.*
7. Atlikus tyrimą pastebėti statistiškai reikšmingi skirtumai, kad mergaičių kūrybinio mąstymo rodikliai („originalumas“, „idėjų gausumas“) didesni nei berniukų. Taigi mergaitės labiau orientuotos į kūrybinių idėjų išbaigtumą, originalumą.
8. Nustatytas teigiamas ryšys tarp tiriamųjų amžiaus ir vaizdinių sąvokų: „džiaugsmas“ ($r=0,315$, $p=0,000$, t.y. $p<0,01$), „liūdesys“ ($r=0,269$, $p=0,000$, t.y. $p<0,01$), „gėda“ ($r=0,126$,

$p=0,045$, t.y. $p<0,05$), „baimė“ ($r=0,211$, $p=0,001$, t.y. $p<0,01$), „pyktis“ ($r=0,187$, $p=0,003$, t.y. $p<0,01$), t.y. didėjant amžiui, didėja ir vaizdinio mąstymo abstraktumo lygis.

9. Didėjant amžiui ne tik lavėja vaizdinio mąstymo abstraktumo lygis, bet ir spalvos išreiškiant sąvokas įgauna simbolinę prasmę. Didėjant abstraktumo lygiui „*džiaugsmo*“ sąvokai išreikšti dažniau pasirenkamos geltona, žydra, spalvos, „*liūdesio*“ sąvokai - ruda, juoda spalvos, „*kaltės*“ sąvokai - vyšninė, salotinė, žalia, alyvinė, tamsiai ruda spalvos, „*baimės*“ sąvokai išreikšti dažniau pasirenka geltoną spalvą, „*gėdos*“ sąvokai - raudona, žydra, juoda spalvos, „*pykčio*“ sąvokai - raudona, juoda spalvos.
10. Nustatyta, kad kuo vyresni tiriamieji, tuo originalesni piešiniai („Neegzistuojančio gyvūno“), juose naudojama daugiau idėjų (idėjoms išreikšti dažniau pasirenkama juoda spalva). Kuo originalesni piešiniai, tuo daugiau išreiškiama ne tik idėjų, bet ir sukuriama daugiau detalių, joms išreikšti dažniau naudojamos geltona ir salotinė spalvos.
11. Didėjant „idėjų gausumo“ lygiui („Neegzistuojančio gyvūno“ piešinyje) dažniau pasirenkamos geltona ir oranžinė spalvos. Juoda spalva dažniau naudojama ne tik sukurti detalėms piešinyje, bet ir išreikšti agresyvumui, t.y. piešiant spygliukus, aštrias ataugas, dantis ir t.t..
12. Tyrimo rezultatai patvirtino, kad yra ryšys tarp kūrybinio ir vaizdinio mąstymo.

REKOMENDACIJOS

„Geriausias būdas skatinti, ugdyti vaikų, jaunimo kūrybiškumą – pačiam būti kūrybinga asmenybe“ (Petrulytė, 2001, p. 65).

Remiantis tyrimo duomenimis pateikiamos rekomendacijos kūrybinio ir vaizdinio mąstymo lavinimui:

1. Mokymo procese naudoti įvairius vaizdumo metodus: žemėlapius, plakatus, diagramas, lenteles, schemas.
2. Skatinti ugdytinius analizuoti, išreikšti ir kurti įvairius simbolinius vaizdus ir kt. informaciją.
3. Ugdyimo procese naudoti įvairias menines raiškos formas.
4. Vengti griežtos tvarkos, drausmės (griežtos taisyklės, „rėmai“ slopina kūrybiškumą).
5. Skatinti spontanišką meninę raišką.
6. Tinkamai organizuoti ugdymo procesą, kad liktų laiko kūrybiškai saviraiškai.
7. Išklausyti mokinių fantazijas, svajones.
8. Skatinti mokinių pasitikėjimą.
9. Sudaryti palankią mokymosi aplinką ir sąlygas mokiniams įsitraukti į kūrybinę veiklą.
10. Kūrybinėms ir vaizdinio mąstymo užduotims skirti pakankamai laiko.
11. Svarbiausia yra kuo anksčiau pradėti lavinti mokinių kūrybinį ir vaizdinį mąstymą meninės raiškos priemonėmis.

Keletas patarimų pradinių klasių, dailės mokytojams, į kuriuos reikėtų atkreipti dėmesį (pagal Church, 2005):

1. Pasakodami mokiniams, ką matome jų piešinyje, kas mums patinka, mes primetame savo stilių, nors tai gali skirtis nuo to, ką išvaizduoja mokinys. To daryti nereikėtų, nes menas kalba pats už save.
2. Galima puikiai ugdytinius padrašinti piešti vengiant tipiškų komplimentų („tai gražu!“), vertinimų („man tai patinka „ką tu nupiešei“), pataisymų („gražus piešinėlis, bet prisimink, kad šunys turi keturias kojas“) ir klausimų („ką tu nupiešei?“).
3. Saugiausia yra neatsakyti tiesiai. Visų pirma reikia nusišypsoti, palinguoti galvą. Ir taip duoti galimybę mokiniui pagalvoti, ko jis nori.
4. Kartais reikia pasakyti „ačiū“. Tai nuoširdi padėka už meno pastangas.

5. Įvertinti, apibūdinti (piešinį ar kt. meno kūrinį), be komplimentų tiesiog pasakyti, ką matai („tu panaudojai daug spalvų, kurias sumaišei, kad išgautum kitokią. Aš pastebėjau, kad tu nupiešei linijas lapo apačioje ir vingius išraitymus viršuje“). Tai gali ugdytinį paskatinti ir „pasakyti“ (piešinyje) daugiau, negu jis apibūdina.

LITERATŪRA

1. Apperly, I. A., Williams E., Williams J. (2004). Three- to four-year-olds' recognition that symbols have a stable meaning: pictures are understood before written words // Child development. Sep. / Oct., p. 1510-1522. [Žiūrėta 2007-06-21]. Prisijungimo numeris: 14400880. Duomenų bazė: Academic Search Premier. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/resultsprieiga>>
2. Auchter h., Strauss L. V. (2003). Psichoanalizės terminų žodynelis. Vilnius: Vaga.
3. Barber V. (2006). Art therapy and the child // Therapy today. Sep., p. 38-40. [Žiūrėta 2006-12-30]. Prisijungimo numeris: 22690182. Duomenų bazė: Psychology and Behavioral Sciences. Collection. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/resultsprieiga>>
4. Barraza L. (1999). Children's drawings about the environment // Environmental education research; Feb., p. 49. [Žiūrėta 2007-01-05]. Prisijungimo numeris: 1684709. Duomenų bazė: Education Research Complete. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/resultsprieiga>>
5. Bendrosios psichologijos paskaitos (1980). Vilnius: Mokslas.
6. Beresnevičienė D. (2003). Jaunojo suaugusiojo psichologija. Vilnius: Presvika.
7. Beresnevičienė D. (1993). Kaip mąstome // Psichologija studentui. Kaunas: Technologija. P. 40 – 56.
8. Beresnevičienė D. (1995 a). Kūrybinis mąstymas // Mokykla, Nr. 1 - 2, p. 58 – 60.
9. Beresnevičienė D. (1995 b). Nuolatinis mokymasis Lietuvoje (psichologiniai pagrindai): monografija. Vinius: Pedagogikos institutas.
10. Beresnevičienė D. (1996). Kaip mąstome // Psichologija studentui. Kaunas: Technologija. P. 37 – 56.
11. Beresnevičius G. (2006). Kūrybiškumo ugdymas ir asmenybės adaptacija. Kūrybiško sprendimo ieška algoritminiais metodais // Acta Paedagogica Vilnensia: mokslo darbai. 17 tomas, p. 57 - 65.
12. Brazauskaitė A. (2004). Vaikų dailės terapinis aspektas. Vilnius: Gimtasis žodis.
13. Brochmann I. (2004). Vaikų piešinių paslaptys. Vilnius: Presvika.
14. Bobrova, L., Kazlauskienė A., Lukavičienė V. ir kt. (2008). Kursinių ir baigiamųjų (bakalauro, magistro darbų, specialiųjų profesinių studijų) darbų rengimo ir gynimo metodinės rekomendacijos. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
15. Būtienė D. (2004). Simbolinės kalbos naudojimo konsultuojant vaikus ir psichoterapijoje

- galimybės // *Psichologija*. Vilnius. Nr. 30, p.76 – 89.
16. Chomentauskas, G. (1983). Šeimos piešimo metodikos taikymas vaiko psichologiniams tyrimams. Vilnius: Pedagoginio mokslo tyrimo institutas.
  17. Church E. Booth. (2005 a). Learning from children's art and writing // *Early childhood today*. Mar., p. 34-42. [Žiūrėta 2006-12-30]. Prisijungimo numeris: 16443434. Duomenų bazė: Academic Search Premier. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/resultsprieiga>>
  18. Church E. B. (2005 b). From scribbles to symbols // *Scholastic parent & child*. Apr. / May, p. 40-45 [žiūrėta 2007-06-21]. Prisijungimo numeris: 16649076. Duomenų bazė: Academic Search Premier. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/resultsprieiga>>
  19. Cyrs T.E. (1997). Visual thinking: Let them see what you are saying // *New Directions for Teaching & Learning*. P. 27 – 32. [Žiūrėta 2008-04-14]. Prisijungimo numeris: 9711033783. Duomenų bazė: Academic Search Premier. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/resultsprieiga>>
  20. Cox S. (2005). Intention and meaning in young children's drawing // *International journal of art & design education*. May, p. 115-125. [Žiūrėta 2007-01-05]. Prisijungimo numeris: 16954698. Duomenų bazė: Academic Search Premier. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/resultsprieiga>>
  21. Dalley T. (Sudarytoja) (2004). *Dailė kaip terapija: dailės taikymo gydymui įvadas*. Vilnius: Apostrofa.
  22. Fürst M. (1998). *Psichologija*. Vilnius: Lumen.
  23. Girdzijauskienė R. (2005). Muzikos pedagogų požiūrio į mokinių kūrybiškumo raišką per muzikinę veiklą ypatumai // *Pedagogika*. 78 tomas, p. 36 – 42.
  24. Grabauskienė D. (2000). *Metaforinio mąstymo lavinimas patarlėmis pradinėse klasėse*. Šiauliai: ŠU (daktaro disertacija).
  25. Grakauskaitė - Karkockienė D. (2006 a). *Kur dingsta kodėlčiukai?* Vilnius: Logotipas.
  26. Grakauskaitė - Karkockienė D. (2002). *Kūrybos psichologija*. Vilnius: Logotipas.
  27. Grakauskaitė - Karkockienė D. (2006 b). Pedagoginio profilio studentų kūrybiškumo pokyčiai // *Acta Paedagogica Vilnensia: mokslo darbai*. 17 tomas, p. 66- 77.
  28. Grendstad N.M. (1996). *Mokyti - tai atrasti*. Vilnius: Margi raštai.
  29. Grendstad N.M. (1999). *Vaizduotė ir jausmai*. Vilnius: Margi raštai.
  30. Grigaitė B. (1999). *Vaizduotės ypatumai vaikystėje* // *Ugdyti vaikus daile: straipsnių rinkinys*. Kaunas: Bigartas. P. 62 - 63.
  31. Guilford J.P. (1950). Creativity. *American Psychologist*. Vol.5, p. 444-454.

32. Guilford, J. P. (1973). Characteristics of creativity. [Žiūrėta 2008-04-14]. Prisijungimo numeris: ED080171. Duomenų bazė: Eric. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/resultsprieiga>>
33. Haring-Smith T. (2006). Creativity Research Review: Some Lessons for Higher Education // Peer Review. Spring, Vol. 8, p. 23-27. [Žiūrėta 2008-04-14]. Prisijungimo numeris: 20607611. Duomenų bazė: Eric. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/resultsprieiga>>
34. Jacikevičius J. (1994). Siela, mokslas irgyvensena. Vilnius: Žodynas.
35. Janonis J. (1994). Mąstymo metodika. Kaunas: „Raidės“ spaustuvė.
36. Jennings D. (1945). Their fingers say more than their words // Saturday evening post. 8/4/1945, p. 26-78. [Žiūrėta 2007-01-05]. Prisijungimo numeris: 19455565. Duomenų bazė: Academic Search Premier. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/resultsprieiga>>
37. Jokubauskienė V., Kaukėnaitė L., Vaitkevičienė A. (2005). Vidutiniškai sutrikusio intelekto asmens, sergančio epilepsija, spalvų raiškos diagnostinės galimybės // Specialusis ugdymas. Nr.1(12), p. 74-84.
38. Jonynienė V. (1984). Jaunesniųjų moksleivių mąstymo raidos ypatumai. Vilnius: PMTI.
39. Juodaitytė A. (2003). Socializacija ir ugdymas vaikystėje. Vilnius: „PETRO OFSETAS“.
40. Jurkšaitė D. (1982). Ontogenetiniai vaizdinio mąstymo ypatumai. Vilnius: VU (diplominis darbas).
41. Kaffemanas R. (2001). Mąstymo psichologija. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
42. Karkockienė D., Butkienė G. (2005). Studentų kūrybiškumo ir intelekto gebėjimų sąsajos // Psichologija. Nr. 32, p. 14.
43. Šimkevičienė L. (2004). Kūrybiško žmogaus ugdymas pradinėse klasėse // Ugdymo proceso įvairovė. Šiauliai: „Saulės spaustuvė“.
44. Kučinskienė R. (2006). Dailės terapija. Seminarų užrašai. Vilnius: Kronta.
45. Kučinskienė R. (2007). Ką sako piešiniai? // Psichologija Tau. Sausis, p. 44-49.
46. Lange-Küttner C. (2006). Drawing boundaries: from individual to common region - the development of spatial region attribution in children // British journal of developmental psychology; Jun, p. 419-427. [Žiūrėta 2007-01-05]. Prisijungimo numeris: 21318912. Duomenų bazė: Academic Search Premier. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/resultsprieiga>>
47. Leliugienė M. (2002). Dalės terapijos taikymo galimybės. Vilnius: Rafaelis.
48. Leliugienė M., Klemkaitė J. (2004). Dailės terapija socialiniame darbe su vaikais. Vilnius:

Spauda.

49. Lev-Wiesel R. (2000). The self-revelation through color technique: understanding clients' relations with significant others, silent language, and defense mechanisms through the use of color // *American Journal of Art Therapy*. Nov., p. 35-42. [Žiūrėta 2006-12-30]. Prisijungimo numeris: 3911476. Duomenų bazė: Academic Search Premier. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/resultspriega>>
50. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos (I – IX kl.). (1997). Vilnius: Leidybos centras.
51. Lukas A. (1983). *Mąstymas ir kūryba*. Vilnius: Mintis.
52. Markevičienė E., Matulienė G. (2005). *Mąstymas // Psichologija studentui*. Kaunas: Technologija. P. 61 – 79.
53. Maslow A. H. (2006). *Motyvacija ir asmenybė*. Vilnius: Apostrofa.
54. Myers David G. (2000). *Psichologija*. Kaunas: poligrafija ir informatika.
55. Naumburg M. (2001). Spontaneous art in education and psychotherapy // *American journal of art therapy*. Aug., p. 46-65. [Žiūrėta 2006-12-30]. Duomenų bazė: Academic Search Premier. Prisijungimo numeris: 5032012. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/resultspriega>>
56. Nasvytienė D., Vinogradskienė R. (2004). Pirmieji vaiko piešiniai ir jų kitimo tendencijos // *Ugdymo psichologija: mokslo darbai*. Nr.13, p. 6-10.
57. Newton Douglas P. (1995) The role of pictures in learning to read // *Educational studies* (03055698); Mar., p. 119. [Žiūrėta 2007-01-05]. Prisijungimo numeris: 9505154798. Duomenų bazė: Academic Search Premier. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/resultspriega>>
58. Petrulytė A. (2001). *Kūrybiškumo ugdymas mokant*. Vilnius: Presvika.
59. Petrulytė A. (2003). *Jaunesniojo paauglio socialinė raida*. Vilnius: Presvika.
60. Petrulytė A. (2004). Skirtingo jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikų kūrybinio mąstymo ypatumai // *Ugdymo psichologija: mokslo darbai*. Nr.13, p. 34 - 38.
61. Petrulytė A., Beresnevičienė D., Samašonok K. (2004). Mokinių kūrybiškumas ir mokymosi sėkmė // *Ugdymo psichologija: mokslo darbai*. Nr.11 – 12, p. 53 - 60.
62. Petrulytė A. (2007). Vidurinės mokyklos sustiprinto mokymosi profilio mokinių kūrybiškumo ypatumai. // *Pedagogika*. P. 90 – 98. [Žiūrėta 2008-04-14]. Prisijungimo numeris: 27245606. Duomenų bazė: Education Research Complete. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/resultspriega>>
63. *Psichologijos žodynas*. (1993). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

64. Reddy L. A. (2006). School-based prevention and intervention programs for children with emotional disturbance // *Education & Treatment of Children*. May, p. 379-404. [Žiūrėta 2006-12-30]. Prisijungimo numeris: 21817255. Duomenų bazė: Psychology and Behavioral Sciences. Collection. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/resultsprieiga>>
65. Rodžersas C. R. (2005). Apie tapimą asmeniu. Vilnius: VIA RECTA.
66. Simbolinių reikšmių žodynas (2007). Panevėžys: Miglė.
67. Seifert L. S. (1992) Pictures as a means of conveying informatikon // *Journal of general psychology*. Jul., p. 279-288. [Žiūrėta 2007-06-21]. Prisijungimo numeris: 9301180792. Duomenų bazė: Academic Search Premier. Prieiga per Internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/resultsprieiga>>
68. Steinhardt L. (1993). Children in art therapy as abstract expressionist painters // *American Journal of art therapy*. May, p. 113-121. Prisijungimo numeris: 9307285227. Duomenų bazė: Academic Search Premier. [Žiūrėta 2001-01-05]. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/resultsprieiga>>
69. Stærfeldt E., Mathiasen Ch. R. (1999). Pedagogika ir demokratija. Ugdomojo darbo eksperimentai Lietuvos vaikų darželiuose. Vilnius: Aidai.
70. Švietimo gairės: Lietuvos švietimo plėtotės strateginės nuostatos, 2003-2012 metai: projektas (2002). Vilnius: Dialogas.
71. Tice T. N. (1990). Children: symbol makers // *Education digest*. Sep., Vol. 56, p. 29-30 [žiūrėta 2007-06-21]. Prisijungimo numeris: 9010220675. Duomenų bazė: Academic Search Premier. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/resultsprieiga>>
72. Vaitkevičienė I.(1999 a). Piešimas – prigimtinis vaiko poreikis // *Ugdyti vaikus daile: straipsnių rinkinys*. Kaunas: Bigartas. P. 53 - 55.
73. Vaitkevičienė I. (1999 b). Spalva ir vaikas // *Ugdyti vaikus daile: straipsnių rinkinys*. Kaunas: Bigartas. P. 55 - 62.
74. Vengeris A. (2007). Psichologiniai piešinių testai. Vilnius: Presvika.
75. Visockienė J. (1999). Kaip aš suprantu ugdymą dailėje // *Ugdyti vaikus daile: straipsnių rinkinys*. Kaunas: Bigartas. P. 52 -53.
76. Voroncovas V. (1990). Išminties simfonija. Kaunas: Šviesa.
77. Waller D. (2006). Art therapy for children: how it leads to change // *Clinical Child Psychology & Psychiatry*. Apr., p. 271-282. [Žiūrėta 2006-12-30]. Prisijungimo numeris: 20814248. Duomenų bazė: Academic Search Premier. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/resultsprieiga>>
78. Williams K. (1998). Training // *American Journal of Art Therapy*. Nov., p. 49- 55. [Žiūrėta

- 2006-12-30]. Prisiĵungimo numeris: 1282254. Duomenų bazė: Psychology and Behavioral Sciences Collection. Prieiga per internetą: <<http://web.ebscohost.com/ehost/results/prieiga>>
79. Zambacevičienė E. P. (2006). Vaiko psichologinis pažinimas. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
  80. Zambacevičienė E. P., Dapkevičienė V. (2007). Psichologijos įvadas. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
  81. Žukauskienė R. (1996). Raidos psichologija. Vilnius: Margi raštai.
  82. Žukauskienė R., Grigaitė B. (1999). Vaikų kūrybiško mąstymo tyrimas // Ugdyti vaikus daile: straipsnių rinkinys. Kaunas: Bigartas. P. 63- 66.
  83. Арнхейм Р. (1981). Визуальное мышление // Хрестоматия по общей психологии. Психология мышления. Москва: Издательство Московского университета. Стр. 97 – 107.
  84. Гуружалов. В. А. (1995). Понимание школьниками образа человека в произведениях живописи и графики // Вопросы психологии. № 4, стр. 128-130.
  85. Лебедева Л.Д. (2007). Практика АРТ – терапии: подходы, диагностика, система занятий. Санкт – Петербург: Речь.
  86. Нарышкин А. В. (2005). Стрoение образа мира человека и соотношение понятий "знак" - "символ" и "значение" - "смысл"// Вопросы психологии. № 1, стр. 88-99.
  87. Никифоров А. С.(1978). Эмоции в нашей жизни. Москва: Сов. Россия.
  88. Носс И.Н. (2006). Диагностические возможности графического теста «Дерево» К. Коха. // Вопросы психологии. № 2, стр. 148-156.
  89. Оглоблина О. Г. (2006). Графические выражения эмоций студентами, обучающимися разным специальностям // Вопросы психологии. № 4, стр. 133-138.

PRIEDAI

1 PRIEDAS**Respondentų paskirstymas pagal mokymosi instituciją, amžių, lytį, šeimos sudėtį,
gyvenamą vietovę**

42 lentelė

Respondentų paskirstymas pagal mokymosi instituciją

Mokykla	1 - 4 klasės mokiniai (pradinio mokyklinio amžiaus vaikai)	6 - 7 klasės mokiniai (jaunesnieji paaugliai)	Iš viso
Joniškio Mato Slančiausko gimnazija	43	-	43
Joniškio "Saulės" vidurinė mokykla	103	49	152
Joniškio rajono Gataučių Marcės Katiliūtės pagrindinė mokykla	11	9	20
Joniškio rajono Kalnelio pagrindinė mokykla	22	18	40

43 lentelė

Respondentų paskirstymas į grupes pagal amžių ir lytį

Amžiaus grupės	Mergaitės	Berniukai	Tiriamųjų skaičius
Pradinio mokyklinio amžiaus vaikai (7 -11 metų)	106	73	179
Jaunesnieji paaugliai (12-15 metų)	44	32	76
Iš viso	150	105	255

2 PRIEDAS

44 lentelė

Vaikų ir paauglių agresyvumo rodiklių palyginimai priešiant "Neegzistuojantį gyvūną"

Tiriamieji	Vaikai N=179		Paaugliai N=76		t- testas		
	x	σ	x	σ	t	df	p
Agresyvumas	18,950	25,411	16,197	25,299	0,792	253	0,429

45 lentelė

Mergaičių ir berniukų agresyvumo rodiklių palyginimas priešiant "Neegzistuojantį gyvūną"

Tiriamieji	Agresyvumo parametras	Mergaitės		Berniukai		t- testas		
		x	σ	x	σ	t	df	p
Vaikų gr. (mergaitės N=106, berniukai N=73)	Agresyvumas	16,585	20,613	22,384	30,928	-1,506	177	0,134
Paauglių gr. (mergaitės N=44, berniukai N=32)	Agresyvumas	13,455	26,590	19,969	23,290	-1,110	74	0,271
Vaikų ir paauglių gr. (mergaitės N=150, berniukai N=105)	Agresyvumas	15,667	22,484	21,648	28,725	-1,863	253	0,064

Palyginus agresyvumo rodiklius išreiškiant „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinį tarp: vaikų ir paauglių (žr. 2 PRIEDAS, 44 lentelę), mergaičių ir berniukų (žr. 2 PRIEDAS, 45 lentelę), statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta (t.y. $p > 0,05$).

3 PRIEDAS

46 lentelė

Vaikų ir paauglių spalvinės išraiškos palyginimas išreiškiant "Neegzistuojantį gyvūną"

Spalvinė išraiška	Tiriamieji		Vaikai N=179		Paaugliai N=76		t- testas		
	x	σ	x	σ	t	df	p		
Geltona	1,676	3,832	2,461	7,180	-1,132	253	0,259		
Oranžinė	1,726	4,807	3,092	13,678	-1,178	253	0,240		
Raudona	2,034	5,695	3,250	9,862	-1,236	253	0,217		
Vyšninė	2,441	7,012	1,724	6,179	0,774	253	0,440		
Salotinė	2,966	5,973	2,658	6,644	0,365	253	0,716		
Žalia	3,011	7,478	2,355	5,273	0,694	253	0,488		
Žydra	2,346	6,026	2,053	6,437	0,349	253	0,728		
Mėlyna	3,358	11,495	1,684	4,017	1,236	253	0,218		
Alyvinė	2,235	8,495	2,118	9,647	0,096	253	0,924		
Ruda	0,950	2,855	0,961	4,700	-0,023	253	0,982		
Tamsiai Ruda	1,385	4,044	1,276	3,248	0,208	253	0,835		
Juoda	2,391	4,226	2,908	4,637	-0,867	253	0,386		

Palyginus vaikų ir paauglių „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinių spalvinės išraiškos rezultatus, statistiškai reikšmingų skirtumų nerasta, t.y. $p > 0,05$. Paaugliai dažniau pasirenka geltoną, oranžinę, raudoną, rudą, juodą spalvas. O vaikai piešdami „Neegzistuojantį gyvūną“ dažniau pasirenka vyšninę, salotinę, žalia, žydrą, mėlyną, alyvinę, tamsiai rudą spalvas (žr. 3 PRIEDAS, 46 lentelę).

4 PRIEDAS

47 lentelė

**Vaikų grupės, mergaičių ir berniukų, spalvinės išraiškos palyginimas piešiant
"Neegzistuojantį gyvūną"**

Spalvinė išraiška	Tiriamieji		Mergaitės N=106		Berniukai N =73		t- testas		
	x	σ	x	σ	t	df	p		
Geltona	1,358	3,255	2,137	4,526	-1,339	177	0,182		
Oranžinė	1,255	2,523	2,411	6,859	-1,588	177	0,114		
Raudona	1,321	2,328	3,068	8,394	-2,035	177	0,043		
Vyšninė	2,198	6,076	2,795	8,216	-0,558	177	0,577		
Salotinė	3,292	6,285	2,493	5,495	0,879	177	0,380		
Žalia	3,679	8,932	2,041	4,504	1,445	177	0,150		
Žydra	1,858	4,435	3,055	7,762	-1,308	177	0,193		
Mėlyna	4,453	14,302	1,767	4,900	1,542	177	0,125		
Alyvinė	1,575	3,693	3,192	12,527	-1,253	177	0,212		
Ruda	0,972	2,919	0,918	2,778	0,124	177	0,902		
Tamsiai Ruda	1,142	2,646	1,740	5,477	-0,973	177	0,332		
Juoda	2,047	3,539	2,890	5,046	-1,315	177	0,190		

Vaikų grupėje tarp mergaičių ir berniukų išreiškiant „Neegzistuojančio gyvūno“ piešini, statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta (žr. 4 PRIEDAS, 47 lentelę). Mergaitės daugiau pasirenka salotinę, žalią, mėlyną, rudą spalvas. Berniukai daugiau pasirenka geltoną, oranžinę, raudoną, vyšninę, žydrą, alyvinę, tamsiai rudą, juodą spalvas.

**Paauglių grupės, mergaičių ir berniukų, spalvinės išraiškos palyginimas piešiant
"Neegzistuojantį gyvūną"**

Spalvinė išraiška	Tiriamieji		Mergaitės N=44		Berniukai N =32		t- testas		
	x	σ	x	σ	x	σ	t	df	p
Geltona	2,318	5,489	2,656	9,104	-0,201	74	0,841		
Oranžinė	4,977	17,806	0,500	0,950	1,418	74	0,160		
Raudona	3,750	11,928	2,563	6,090	0,516	74	0,608		
Vyšninė	1,182	2,433	2,469	9,119	-0,895	74	0,374		
Salotinė	3,295	6,290	1,781	7,111	0,981	74	0,330		
Žalia	3,091	5,906	1,344	4,132	1,436	74	0,155		
Žydra	2,205	5,979	1,844	7,113	0,240	74	0,811		
Mėlyna	1,636	3,376	1,750	4,819	-0,121	74	0,904		
Alyvinė	2,955	12,477	0,969	2,621	0,885	74	0,379		
Ruda	1,386	6,089	0,375	1,185	0,925	74	0,358		
Tamsiai Ruda	1,818	4,105	0,531	1,077	1,728	74	0,088		
Juoda	2,614	4,298	3,313	5,108	-0,646	74	0,520		

Paauglių grupėje tarp mergaičių ir berniukų išreiškiant „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinį, statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta ($p > 0,05$) (žr. 5 PRIEDAS, 48 lentelę). Mergaitės dažniau pasirenka oranžinę, raudoną, salotinę, žalią, žydrą, alyvinę, tamsiai rudą, rudą spalvas. Berniukai dažniau pasirenka geltoną, vyšninę, mėlyną, juodą spalvas.

**Mergaičių ir berniukų spalvinės išraiškos palyginimas piešiant
"Neegzistuojantį gyvūną"**

Spalvinė išraiška	Tiriamieji		Mergaitės N=150		Berniukai N =105		t- testas		
	x	σ	x	σ	x	σ	t	df	p
Geltona	1,640	4,044	2,295	6,240	-1,017	253	0,310		
Oranžinė	2,347	9,943	1,829	5,799	0,480	253	0,632		
Raudona	2,033	6,791	2,914	7,739	-0,962	253	0,337		
Vyšninė	1,900	5,286	2,695	8,458	-0,923	253	0,357		
Salotinė	3,293	6,265	2,276	6,007	1,298	253	0,196		
Žalia	3,507	8,146	1,829	4,386	1,924	253	0,055		
Žydra	1,960	4,919	2,686	7,557	-0,929	253	0,354		
Mėlyna	3,627	12,210	1,762	4,853	1,484	253	0,139		
Alyvinė	1,980	7,412	2,514	10,571	-0,475	253	0,636		
Ruda	1,093	4,092	0,752	2,413	0,765	253	0,445		
Tamsiai Ruda	1,340	3,145	1,371	4,629	-0,065	253	0,949		
Juoda	2,213	3,771	3,019	5,044	-1,459	253	0,146		

Palyginus „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinio spalvinę išraišką tarp mergaičių ir berniukų (žr. 6 Priedas, 49 lentelė), reikšmingų skirtumų nenustatyta, t.y. $p > 0,05$. Mergaitės dažniau pasirenka oranžinę, salotinę, žalią, mėlyną, rudą spalvas. Berniukai dažniau pasirenka geltoną, raudoną, vyšninę, žydrą, alyvinę, tamsiai rudą, juodą spalvas.

2 pav. „Džiaugsmo“ sąvokos išraiška spalvų ir formų pagalba

Vaikų grupės tiriamoji (10 metų) „džiaugsmo“ sąvokai išreikšti pasirinko raudoną (1 balas), mėlyną (3 balai), tamsiai rudą (5 balai), juodą (3 balai) spalvas. Šią sąvoką respondentė suvokia konkrečiai (žr. 2 pav.).

3 pav. „Liūdesio“ sąvokos išraiška spalvų ir formų pagalba

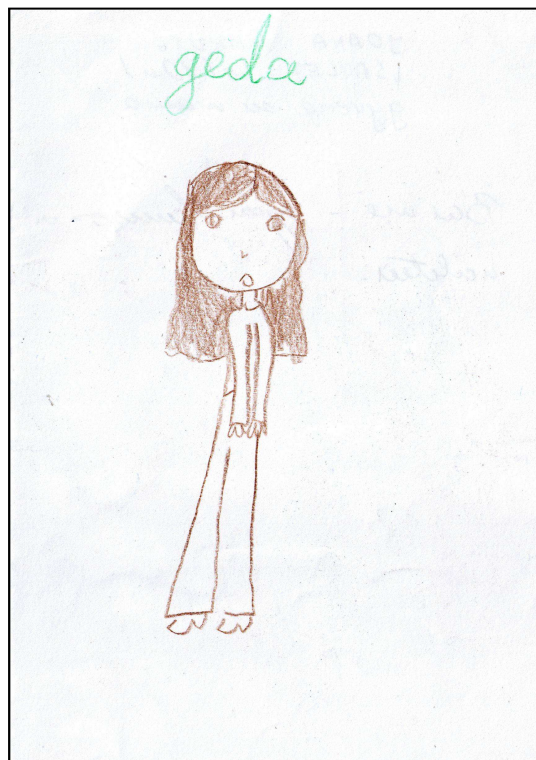
Vaikų grupės tiriamoji (10 metų) „liūdesio“ sąvokai išreikšti pasirinko salotinę (1 balas), žalią (1 balas), alyvinę (3 balai), tamsiai rudą (3 balai), juodą (7 balai) spalvas. Šią sąvoką respondentė suvokia konkrečiai (žr. 3pav.).

4 pav. „Kaltės“ sąvokos išraiška spalvų ir formų pagalba

Vaikų grupės tiriamoji (10 metų) „kaltės“ sąvokai išreikšti pasirinko oranžinę (2 balai), raudoną (2 balai), vyšninę (1 balas), salotinę (2 balai), žalią (2 balai), tamsiai rudą (2 balai), juodą (3 balai) spalvas. Šią sąvoką respondentė suvokia konkrečiai (žr. 4 pav.).

5 pav. „Gėdos“ sąvokos išraiška spalvų ir formų pagalba

Vaikų grupės tiriamoji (10 metų) „gėdos“ sąvokai išreikšti pasirinko tamsiai rudą (5 balai) spalvą. Šią sąvoką respondentė suvokia konkrečiai (žr. 5pav.).

6 pav. „Baimės“ sąvokos išraiška spalvų ir formų pagalba

Vaikų grupės tiriamoji (10 metų) „baimės“ sąvokai išreikšti pasirinko salotinę (1 balas), žalią (2 balai), mėlyną (3 balai), tamsiai rudą (20 balų), juodą (50 balų) spalvas. Respondentė taip pakomentavo „baimės“ sąvoką: „Bijau tamsos ir nakties“. Šią sąvoką respondentė suvokia konkrečiai (žr. 6 pav.).

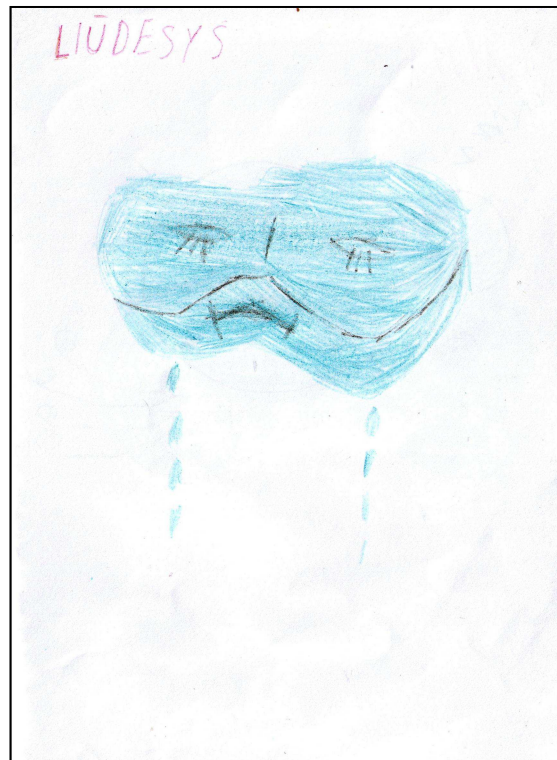
7 pav. „Pykčio“ sąvokos išraiška spalvų ir formų pagalba

Vaikų grupės tiriamoji (10 metų) „pykčio“ sąvokai išreikšti pasirinko geltoną (1 balas), oranžinę (1 balas), vyšninę (1 balas), salotinę (2 balai), mėlyną (3 balai), tamsiai rudą (2 balai), juodą (1 balas) spalvas. Šią sąvoką respondentė suvokia konkrečiai (žr. 7 pav.).

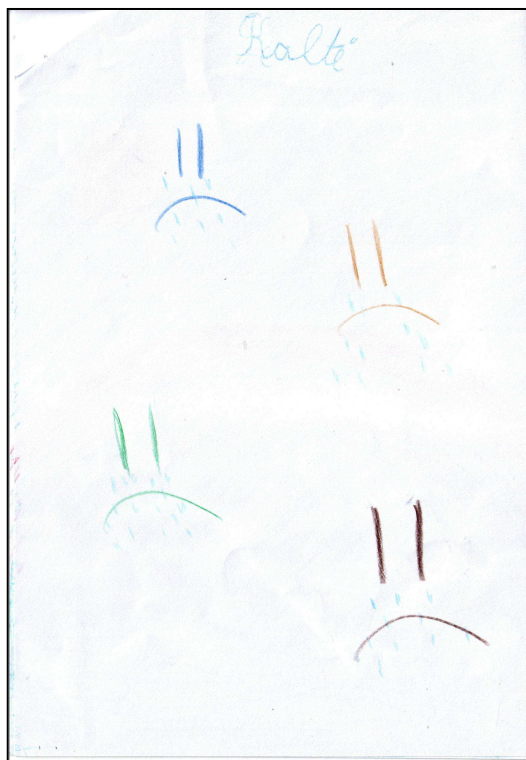
8 pav. „Džiaugsmo“ sąvokos išraiška spalvų ir formų pagalba

Vaikų grupės respondentas (8 metų) „džiaugsmo“ sąvokai išreikšti pasirinko geltoną (12 balų), raudoną (1 balas), salotinę (4 balai), mėlyną (1 balas) spalvas. Sąvokos išraiška simbolinė (žr. 8 pav.).

9 pav. „Liūdesio“ sąvokos išraiška spalvų ir formų pagalba

Vaikų grupės respondentas (8 metų) „liūdesio“ sąvokai išreikšti pasirinko žydrą (12 balų), juodą (1 balas) spalvas. Sąvokos išraiška simbolinė (žr. 9 pav.).

10 pav. „Kaltės“ sąvokos išraiška spalvų ir formų pagalba

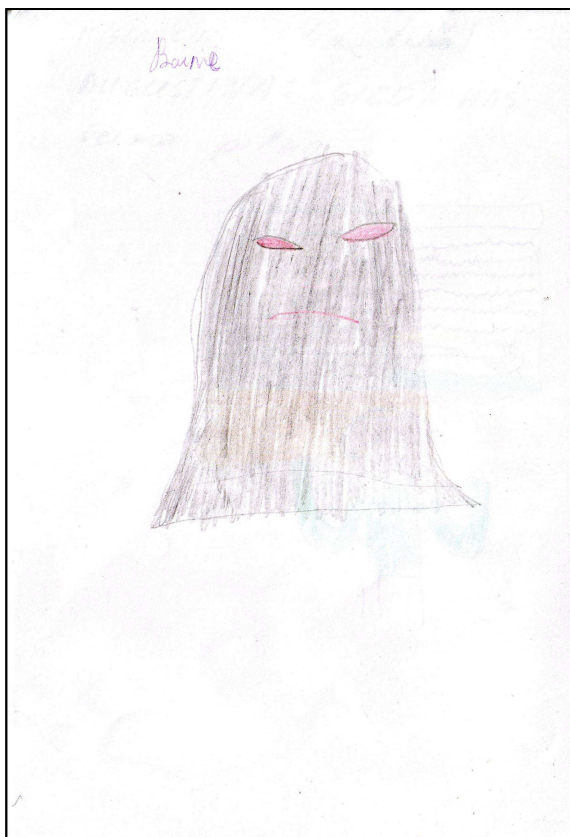
Vaikų grupės tiriamoji (10 metų) „kaltės“ sąvokai išreikšti pasirinko žalią (1 balai), žydrą (1 balas), mėlyną (1 balas), rudą (1 balas), tamsiai rudą (1 balas) spalvas. Šią sąvoką respondentė išreiškė simboliniais ženklais (žr. 10 pav.).

11 pav. „Gėdos“ sąvokos išraiška spalvų ir formų pagalba

Vaikų grupės tiriamoji (9 metų) „gėdos“ sąvokai išreikšti pasirinko raudoną (2 balai), vyšninę (3 balai), juodą (1 balas) spalvas. Raudoni skruostai perteikia pagrindinę simbolinę mintį, t.y. raudoni skruostai respondentei simbolizuoja gėdą (žr. 11 pav.).

12 pav. „Baimės“ sąvokos išraiška spalvų ir formų pagalba

Vaikų grupės respondentas (10 metų) „baimės“ sąvokai išreikšti pasirinko raudoną (1 balas), juodą (15 balų) spalvas. Respondentui baimę simbolizuoja vaiduoklis (žr. 12 pav.).

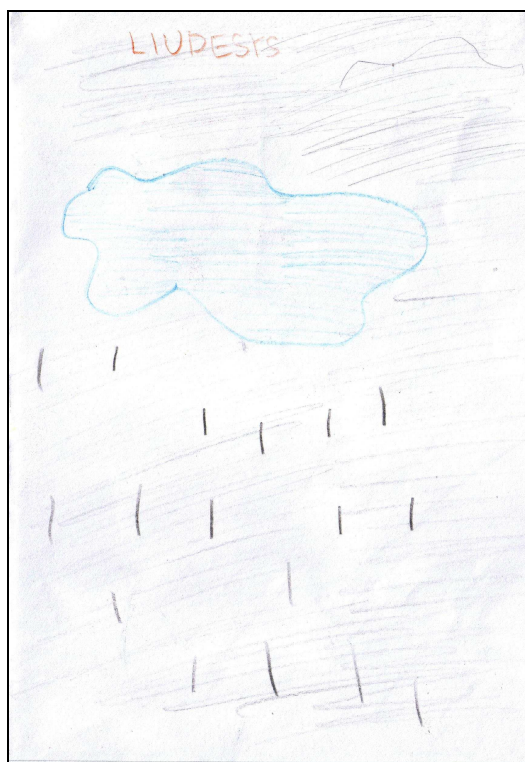
13 pav. „Pykčio“ sąvokos išraiška spalvų ir formų pagalba

Vaikų grupės respondentė (10 metų) „pykčio“ sąvokai išreikšti pasirinko mėlyną (6 balai) spalvą. Sąvokoje pavaizduoti aštrūs trikampio formos dantys ir pykčio žaibai. Sąvokos išraiška simbolinė (žr. pav. 13).

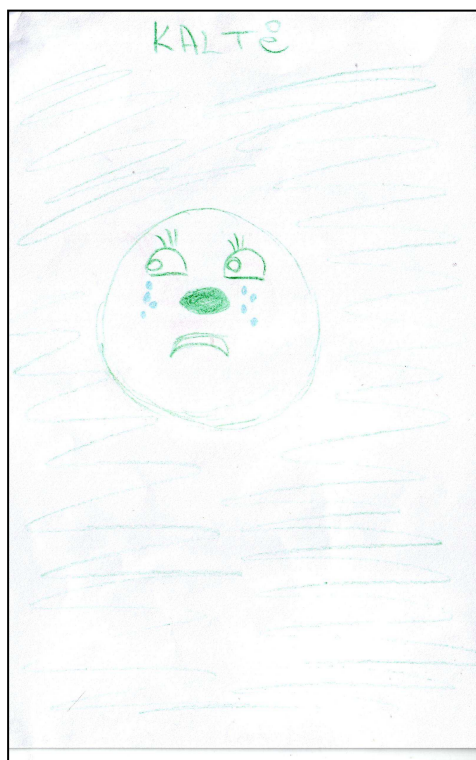
14 pav. „Džiaugsmo“ sąvokos išraiška spalvų ir formų pagalba

Paauglių grupės respondentė (12 metų) „džiaugsmo“ sąvokai išreikšti pasirinko geltoną (20 balų), oranžinę (1 balas), raudoną (1 balas) spalvas. Sąvokoje vaizduojamas simbolinis žmogaus veidas, tačiau svarbiausia autorei buvo išryškinti šypseną. Sąvokos išraiška simbolinė (žr. 14 pav.).

15 pav. „Liūdesio“ sąvokos išraiška spalvų ir formų pagalba

Paauglių grupės respondentė (13 metų) „liūdesio“ sąvokai išreikšti pasirinko žydrą (12 balų), juodą (80 balų) spalvas. Respondentei lietus yra liūdesio simbolis. Sąvokos išraiška simbolinė (žr. 15 pav.).

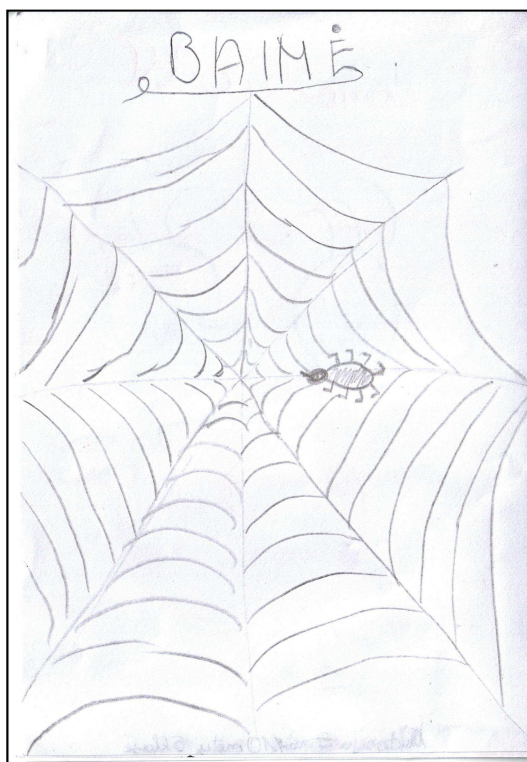
16 pav. „Kaltės“ sąvokos išraiška spalvų ir formų pagalba

Paauglių grupės respondentė (12 metų) „kaltės“ sąvokai išreikšti pasirinko žalią (1 balas), žydrą (10 balų) spalvas. Sąvokoje vaizduojamas simbolinis žmogaus veidas, tačiau svarbiausia autorei buvo išryškinti akis ir ašaras kaip kaltės pripažinimo ženklą. Sąvokos išraiška simbolinė (žr. 16 pav.).

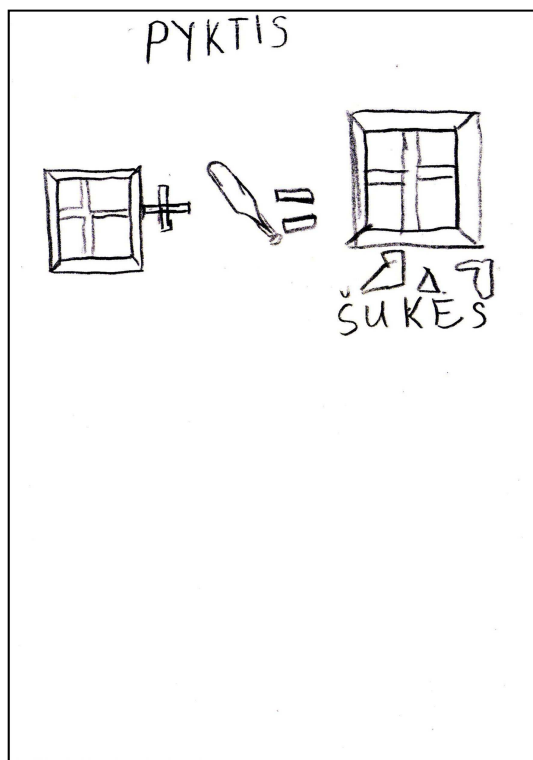
17 pav. „Gėdos“ sąvokos išraiška spalvų ir formų pagalba

Paauglių grupės respondentė (12 metų) „gėdos“ sąvokai išreikšti pasirinko geltoną (1 balas), oranžinę (5 balai), raudoną (10 balų), salotinę (1 balas), alyvinę (1 balas), juodą (3 balai) spalvas. Sąvokoje vaizduojamas simbolinis žmogaus veidas, tačiau svarbiausia autorei buvo išryškinti raudonus skruostus kaip gėdos simbolį. Sąvokos išraiška simbolinė (žr. 17 pav.).

18 pav. „Baimės“ sąvokos išraiška spalvų ir formų pagalba

Paauglių grupės respondentė (12 metų) „baimės“ sąvokai išreikšti pasirinko juodą (15 balų) spalvą. Piešinyje vaizduojamas voras ir jo tinklas kaip baimės simbolis. Sąvokos išraiška simbolinė (žr. 18 pav.).

19 pav. „Pykčio“ sąvokos išraiška spalvų ir formų pagalba

Paauglių grupės respondentas (13 metų) „pykčio“ sąvokai išreikšti pasirinko juodą (6 balai) spalvą. Respondentas sąvoką išreiškia simboliniais ženklais ir formomis. Sąvokos išraiška simbolinė (žr. 19 pav.).

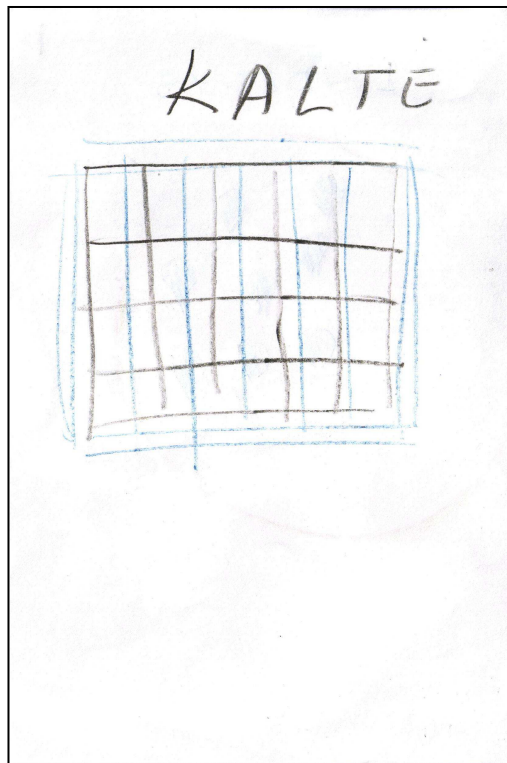
20 pav. „Džiaugsmo“ sąvokos išraiška spalvų ir formų pagalba

Paauglių grupės respondentas (12 metų) „džiaugsmo“ sąvokai išreikšti pasirinko oranžinę (3 balai), raudoną (5 balai), žalią (6 balai), žydrą (30 balų), mėlyną (3 balai), alyvinę (25 balai), rudą (5 balai) spalvas. Įvairiomis spalvomis ir formomis „džiaugsmo“ sąvoka išreikšta abstrakčiai (žr. 20 pav.).

21 pav. „Liūdesio“ sąvokos išraiška spalvų ir formų pagalba

Paauglių grupės respondentė (12 metų) „liūdesio“ sąvokai išreikšti pasirinko salotinę (20 balų), juodą (20 balų) spalvas. Tiriamoji sąvoką išreiškia abstrakčiomis formomis, linijomis, zigzagais (žr. 21 pav.).

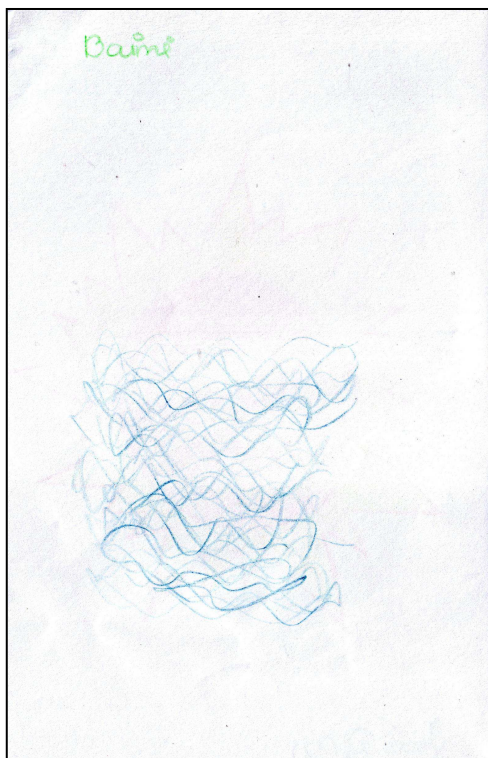
22 pav. „Kaltės“ sąvokos išraiška spalvų ir formų pagalba

Paauglių grupės respondentas (13 metų) „kaltės“ sąvokai išreikšti pasirinko mėlyną (3 balai), juodą (3 balai) spalvas. Linijų ir spalvų pagalba „kaltės“ sąvoka išreikšta abstrakčiai (žr. 22 pav.).

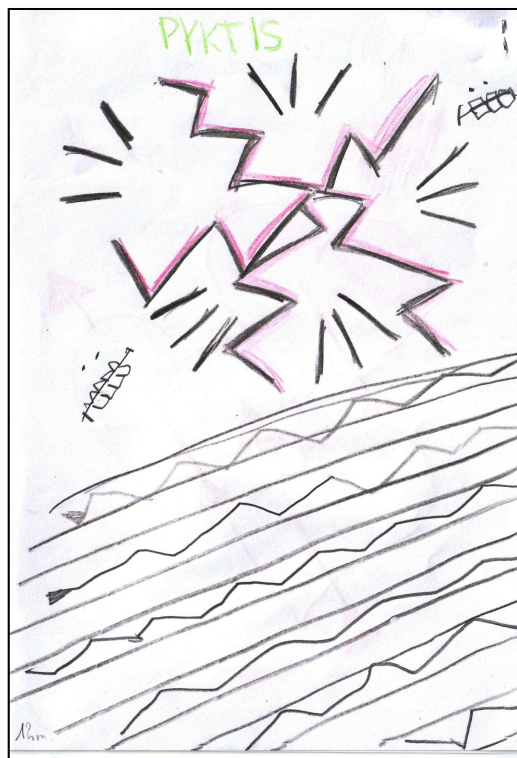
23 pav. „Gėdos“ sąvokos išraiška spalvų ir formų pagalba

Paauglių grupės respondentas (12 metų) „gėdos“ sąvokai išreikšti pasirinko raudoną (12 balų), juodą (12 balų) spalvas. Naudojant raudoną ir juodą spalvas „gėdos“ sąvoka išreikšta abstrakčiai (žr. 23 pav.).

24 pav. „Baimės“ sąvokos išraiška spalvų ir formų pagalba

Paauglių grupės respondentė (12 metų) „baimės“ sąvokai išreikšti pasirinko mėlyną (6 balai) spalvą. Spalva ir įvairių linijų formomis sąvoka išreikšta abstrakčiai (žr. 24 pav.).

25 pav. „Pykčio“ sąvokos išraiška spalvų ir formų pagalba

Paauglių grupės respondentė (13 metų) „pykčio“ sąvokai išreikšti pasirinko vyšninę (3 balai), juodą (25 balai) spalvas. Spalvų ir įvairių linijų formomis sąvoka išreikšta abstrakčiai (žr. 25 pav.).

26 pav. „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinys

Vaikų grupės tiriamoji (9 metų) „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinyje pavaizdavo realiai egzistuojantį gyvūną (animaciniuose filmuose) „Triušį dviratininką“ (žr. 26 pav.).

27 pav. „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinys

Vaikų grupės tiriamoji (9 metų) „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinyje pavaizdavo išnykusį gyvūną – „Mamutą“ (žr. 27 pav.).

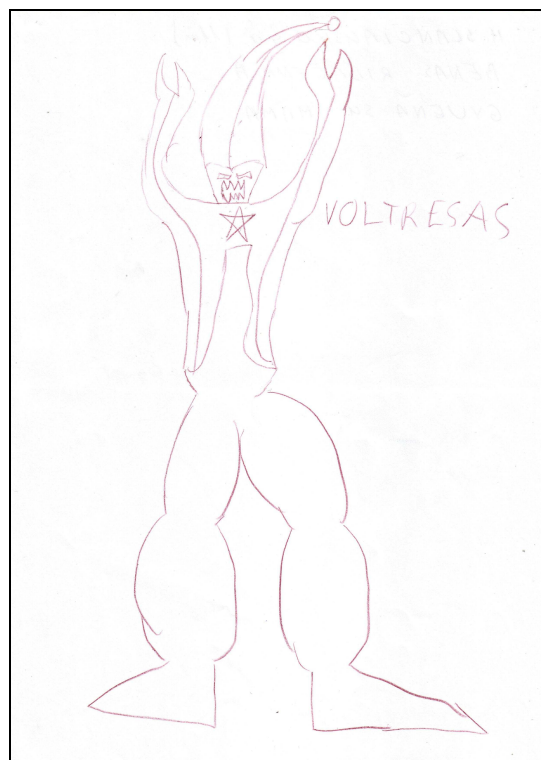
28 pav. „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinys

Vaikų grupės respondentas (8 metų) „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinyje pavaizdavo išnykusį gyvūną – „Dinozaurą“ (žr. 28 pav.).

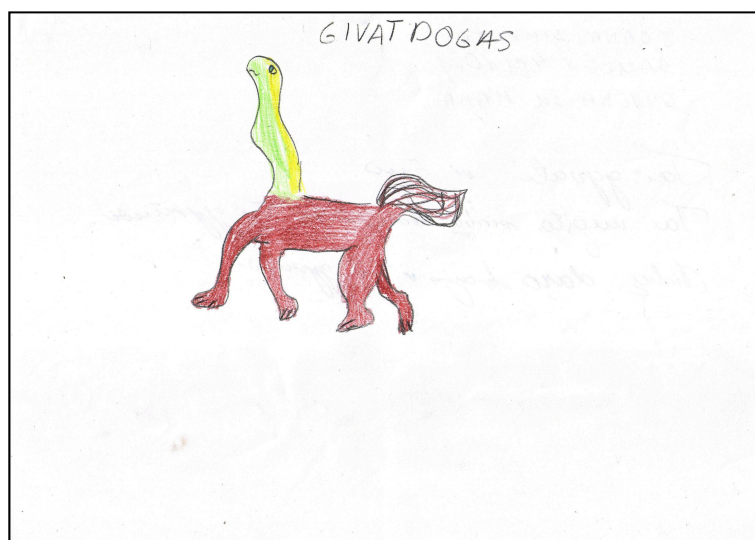
29 pav. „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinys

Vaikų grupės respondentė (10 metų) „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinyje pavaizdavo egzistuojantį kultūroje (pasakose) gyvūną „Dvigalvį slibiną“ (žr. 29 pav.).

30 pav. „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinys

Vaikų grupės respondentas (11 metų) „Neegzistuojančio gyvūno piešinyje pavaizdavo žmogaus pavidalo gyvūną „Voltresą“ (žr. 30 pav.).

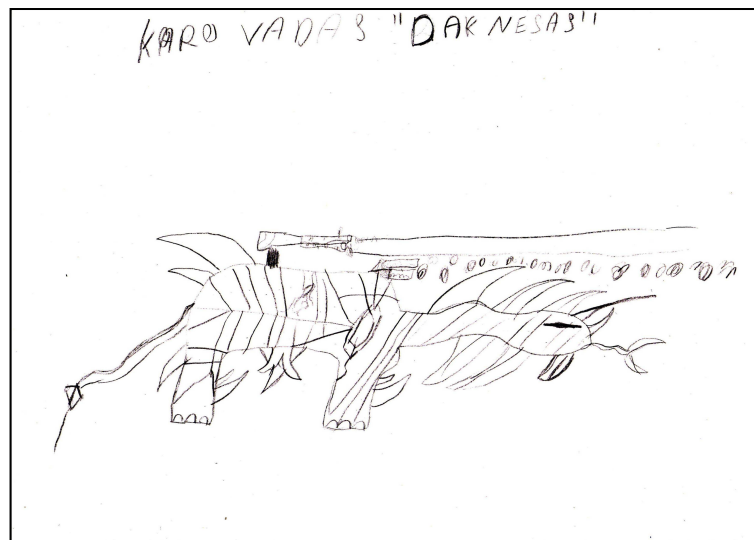
31 pav. „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinys

Vaikų grupės respondentė (10 metų) „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinyje pavaizdavo sudėtinį, pagal standartinę schemą sukonstruotą, neegzistuojantį gyvūną „Givatdogą“ (žr. 31 pav.).

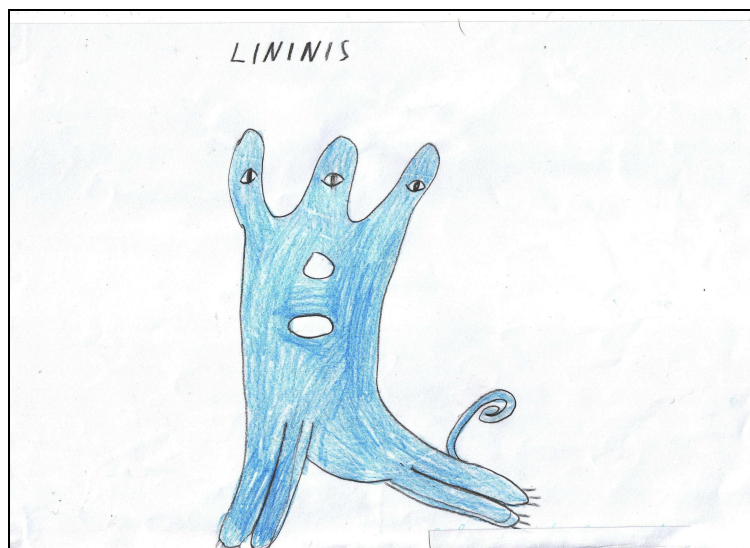
32 pav. „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinys

Vaikų grupės respondentė (10 metų) „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinyje pavaizdavo vientisą, pagal standartinę schemą sukurtą, neegzistuojantį gyvūną „Žaliuką“ (žr. 32 pav.).

33 pav. „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinys

Vaikų grupės respondentas (9 metų) „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinyje pavaizdavo mechaninės konstrukcijos neegzistuojantį gyvūną „Darnesą“ (žr. 33 pav.).

34 pav. „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinys

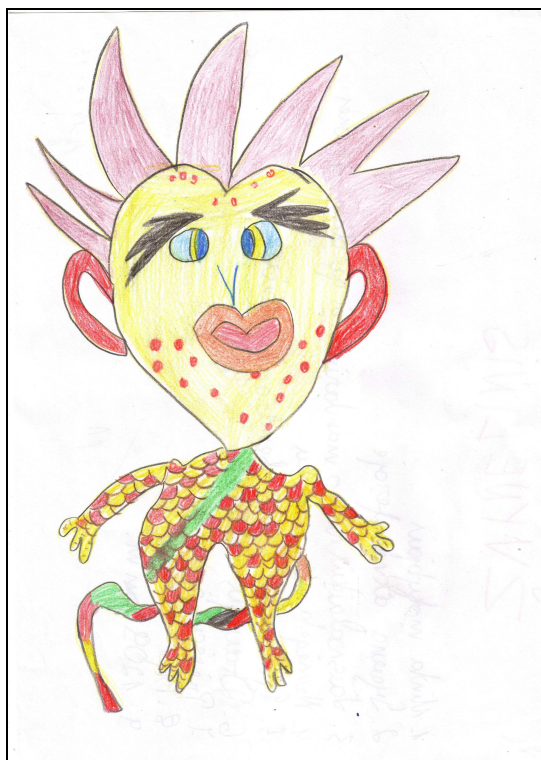
Vaikų grupės respondentė (8 metų) „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinyje pavaizdavo originalų neegzistuojantį gyvūną „Lininį“, kuris neatitinka, nei žmogaus, nei gyvūno, nei techninių konstrukcijų (žr. 34 pav.).

35 pav. „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinys

Paauglių grupės respondentas (13 metų) „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinyje pavaizdavo egzistuojantį kultūroje (pasakose) gyvūną „Slibiną Goriničių“ (žr. 35 pav.).

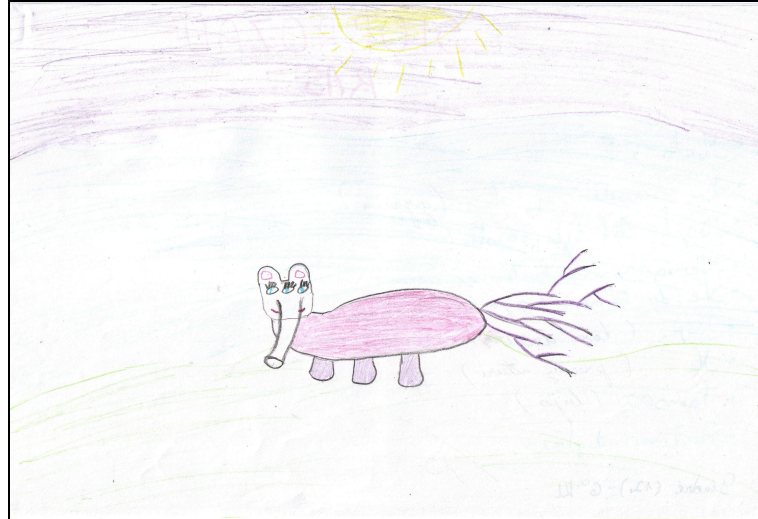
36 pav. „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinys

Paauglių grupės tiriamoji (12 metų) „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinyje pavaizdavo žmogaus pavidalo neegzistuojantį gyvūną „Žvynelinį“ (žr. 36 pav.).

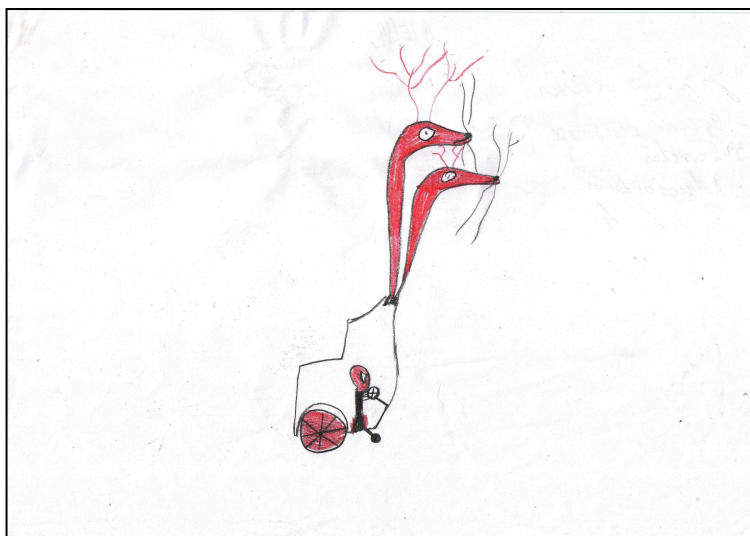
37 pav. „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinys

Paauglių grupės respondentė (12 metų) „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinyje pavaizdavo sudėtinį, pagal standartinę schemą sukonstruotą, neegzistuojantį gyvūną „Eglegivį“ (žr. 37 pav.).

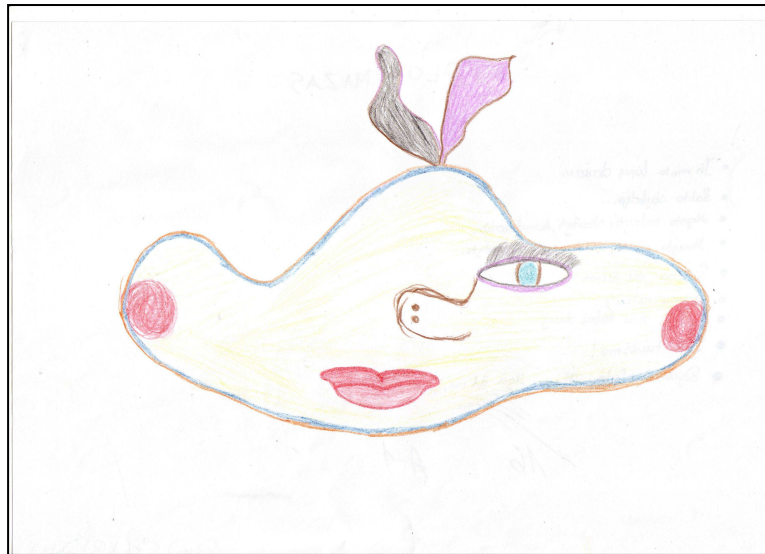
38 pav. „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinys

Paauglių grupės tiriamoji (12 metų) „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinyje pavaizdavo vientisą, pagal standartinę schemą sukurtą, neegzistuojantį gyvūną „Stobrozaurą“ (žr. 38 pav.).

39 pav. „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinys

Paauglių grupės respondentas (12 metų) „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinyje pavaizdavo mechaninės konstrukcijos neegzistuojantį gyvūną „Rateivį“ (žr. 39 pav.).

40 pav. „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinys

Paauglių grupės respondentė (12 metų) „Neegzistuojančio gyvūno“ piešinyje pavaizdavo originalų neegzistuojantį gyvūną „Plolemazą“, kuris neatitinka, nei žmogaus, nei gyvūno, nei techninių konstrukcijų (žr. 40 pav.).